

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР

науковий журнал

Випуск 7 (2 – 2024)
Том 1

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ 24701-14641 Р від 16.02.2021 року

Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол №4 від 24.10.2024 року)

Рекомендовано до видавництва Радою асоціації громадської організації
«Українська асоціація педагогів та психології початкової, дошкільної та позашкільної освіти»
(Рішення №2 від 23.10.2024 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор видання

Олена Матвієнко, доктор педагогічних наук, професор,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Заступник головного редактора видання

Тетяна Васютіна, доктор педагогічних наук, доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Відповідальний редактор видання

Райса Шулигіна, кандидат педагогічних наук, доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна)

Члени редакційної колегії:

Олена Матвієнко, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Валентина Бобрицька**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Лідія Маршалек**, доктор педагогічних наук, професор, Мазовецька академія в Плоцьку (Республіка Польща); **Божена Мухацька**, доктор педагогічних наук, професор, Педагогічний університет імені Комісії Народної освіти у Кракові (Республіка Польща); **Віталій Панок**, доктор психологічних наук, професор, Національна академія педагогічних наук України; **Тамара Яценко**, доктор психологічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Олександр Митник**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Ганна Цветкова**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Елліна Панасенко**, доктор педагогічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна); **Олександр Сафін**, доктор психологічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна); **Вікторія Желанова**, доктор педагогічних наук, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка (Україна); **Микола Пригодій**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Василь Франчук**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Валентина Білик**, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Олена Бескорса**, доктор педагогічних наук, доцент, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»; **Тетяна Васютіна**, доктор педагогічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Тарас Олефіренко**, кандидат педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Матеуш Мухацький**, кандидат педагогічних наук, доцент, Педагогічний університет імені Комісії Народної освіти у Кракові (Республіка Польща); **Райса Шулигіна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Ірина Євтушенко**, кандидат психологічних наук, доцент, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна); **Наталія Ортікова**, доктор філософії (PhD) у галузі психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна).

Освітньо-науковий простір : науковий журнал. Вип. 7 (2 – 2024). Том 1 / Український державний університет імені Михайла Драгоманова [гол. ред. д-р пед. наук, проф. Матвієнко О. В.]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 168 с.

У журналі публікуються статті, які висвітлюють актуальні проблеми сучасної освіти і науки; визначають загальний вектор розвитку, тенденцій і пріоритетів педагогічної освіти; презентують результати оригінальних та експериментальних досліджень і широкий спектр розробок методологічного, дискусійного та аналітичного характеру; матеріали з питань управління, організації і викладання в закладах освіти та інші матеріали, присвячені питанням навчання, виховання та професійної самореалізації особистості у столітті глобальних викликів.

Видання адресоване науковцям, педагогам, докторантам, аспірантам, магістрантам, студентам, практичним працівникам та усім, хто цікавиться станом розвитку освіти і науки.

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 778 від 20.06.2023 р. журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) у галузі педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)).

На підставі наказу Міністерства освіти і науки України № 1035 від 23.08.2023 р. журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) у галузі психологічних наук (053 – Психологія).

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024
© Автори статей, 2024

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE

Scientific Journal

Issue 7 (2 – 2024)
Volume 1

Kyiv
Publishing Lira-K
2024

*Certificate of printed mass media's state registration:
Series KB 24701-14641 P from February 16th, 2021*

*Recommended for publication
by the Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University
(protocol №4 from October 24, 2024)*

*Recommended for publication by the Council of the Association of the public organization
«Ukrainian Association of Teachers and Psychology of Primary, Preschool and Extracurricular Education»
(Decision №2 of October 23, 2024)*

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Deputy Editor

Tetiana Vasiutina, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Editor-in-Chief

Raisa Shulyhina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Members of the editorial board:

Olena Matviienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Valentyna Bobrytska**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Lidia Marszalek**, Habilitated Doctor, Professor, Mazovian State University in Plock (Republic of Poland); **Bozena Muchacka**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pedagogical University of Krakow (Republic of Poland); **Vitalii Panok**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, National academy of educational sciences of Ukraine (Ukraine); **Tamara Yatsenko**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Olexandr Mytnyk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Hanna Tsvietkova**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Ellina Panasenko**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine); **Oleksandr Safin**, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine); **Viktorija Zhelanova**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine); **Mykola Pryhodii**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine (Ukraine); **Vasyl Franchuk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Valentyna Bilyk**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Olena Beskorsa**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine); **Tetiana Vasiutina**, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Taras Olefirenko**, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Mateusz Muchacki**, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Pedagogical University of Krakow (Republic of Poland); **Raisa Shulyhina**, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Iryna Ievtushenko**, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine); **Nataliia Ortikova**, Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine).

Educational scientific space : scientific journal. Issue 7 (2 – 2024). Volume 1 / Dragomanov Ukrainian State University [Ch. Ed. Dr. Ped. Sciences, Prof. Matviienko O. V.]. Kyiv : Publishing Lira-K, 2024. 168 p.

The journal publishes articles that cover current issues of modern education and science; determine the general vector of development, tendencies and priorities of pedagogical education; present the results of original and experimental research and a wide range of methodological, debatable and analytical developments; materials on management, organization and teaching in educational institutions and other materials on issues of education, upbringing and professional self-realization of the individual in the century of global challenges.

The publication is addressed to scientists, teachers, doctoral students, graduate students, undergraduates, students, practitioners and anyone interested in the state of development of education and science.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 20.06.2023, No 778, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category «Б») on pedagogical sciences (011 – Educational, pedagogical sciences, 012 – Pre-school education, 013 – Primary education, 015 – Professional education (in the field of specializations)

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 23.08.2023, No 1035, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category «Б») on psychological sciences (053 – Psychology)

ISSN 2786-6890 (print)
ISSN 2786-6084 (online)

ЗМІСТ

Барахтян М. М.	Вплив педагогічного артистизму викладача закладу вищої освіти на гуманізацію освітнього процесу	9
Ван Ся, Русин Ю. Ю.	Музичне мистецтво як засіб особистісного та соціокультурного розвитку у сучасному суспільстві	18
Ведмеденко Н. О., Матвієнко В. О.	Педагогіка партнерства як основа Нової української школи	28
Губарева Д. В., Силенко Н. І.	Особливості формування національно-культурної ідентичності молодших школярів в умовах сучасного глобалізованого світу	37
Заслужена А. А.	Порівняльний аналіз змісту формування професійної компетентності бакалаврів з англійської філології в університетах Швейцарської конфедерації та України	46
Корх В. М., Галкіна М. А.	Розвиток образної пам'яті у дітей раннього віку засобом художньої літератури	57
Коханко О.Г., Новосад І. М.	Виховання у молодших школярів здатності розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії	67
Матвієнко О. В., Химич М. А.	Соціально-емоційне навчання як засіб створення безпечного освітнього простору	75
Матвієнко О. В., Чжан Мен	Образотворче мистецтво як засіб розвитку невербального інтелекту у молодших школярів	85
Мафтин Л. В.	Реалізація педагогічного потенціалу державної символіки України в освітньому процесі сучасної початкової школи	99
Мимрик М. Р.	Музично-виконавська комунікативність як педагогічний феномен у змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв	108
Олефіренко Т. О., Полевик Р. Ю.	Цифрові освітні ресурси як інструмент професійного розвитку майбутніх учителів технологічної освіти	120
Попов М. О.	Сучасні підходи до розвитку медіаграмотності в освітньому процесі	131
Шевченко В. В.	Безпекова складова в процесі організації роботи з охорони праці у вищих закладах освіти	140

РЕЦЕНЗІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Боруцак М. А.	Рецензія на видання : Українська енциклопедія туризму / За редакцією проф. В. К. Федорченка. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 660 с.	<i>149</i>
Відомості про авторів		<i>154</i>
Правила оформлення та подання рукопису до наукового видання		<i>160</i>

CONTENT

Mykola Barakhtyan	The influence of the pedagogical artistry of a teacher in an institution of higher education on the humanization of the educational process	9
Xia Wang, Yurii Rusyn	Musical art as a means of personal and socio-cultural development in modern society	18
Nataliia Vedmedenko, Valerii Matviienko	Partnership pedagogy as the basis of a New ukrainian school	28
Daria Hubarieva, Nadiia Sylenko	Strategies for the formation of national and cultural identity of junior schoolchildren in the modern globalized world	37
Alla Zasluzhena	Comparative analysis of the content of the formation of bachelor's professional competence in english philology at the universities of Switzerland and Ukraine	46
Vira Korkh, Melaniia Halkina	Development of early age children's picture memory using fiction literature	57
Oksana Kokhanko, Iryna Novosad	Fostering conflict resolution skills of primary school students through collaborative interaction	67
Olena Matviienko, Marta Khymych	Social and emotional learning as a means of creating a safe educational space	75
Olena Matviienko, Zhang Meng	Fine arts as a means of developing non-verbal intelligence in junior schoolchildren	85
Larysa Maftyn	Implementation of the pedagogical potential of the state symbolism of Ukraine in the educational process of a modern primary school	99
Mykhailo Mymryk	Music-performing communicative skills as a pedagogical phenomenon in the content of instrumental training of students of art faculties	108
Taras Olefirenko, Roman Polevik	Digital educational resources as a tool for professional development of future teachers of technological education	120
Mykyta Popov	Modern approaches to the development of media literacy in the educational process	131
Volodymyr Shevchenko	Safety component in the process of organizing work on labor protection in higher education institutions	140

INFORMATION. REVIEWS. MESSAGES

Myroslav Boruchshak	Review of the publication. Ukrainian encyclopedia of tourism / Prof. V. K. Fedorchenko (Ed.). Kyiv : Yurinkom Inter, 2023. 660 p.	<i>149</i>
Autors		<i>154</i>
Rules of registration and submission of the manuscript to the scientific publication		<i>160</i>

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.01
UDC 378.091.12-029:7]:37:172.1

THE INFLUENCE OF THE PEDAGOGICAL ARTISTRY OF A TEACHER IN AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION ON THE HUMANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Mykola Barakhtyan

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
of the Department of Fine Arts,
Drahomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0599-5858>
e-mail: mykola.barakhtyan@gmail.com*

Abstract. *The basic strategic task of the educational process in Ukraine today is the formation of a comprehensively developed, socially active, creative personality and the development of its intellectual, moral and creative abilities. This, in turn, requires the humanization of the educational process in educational institutions with the aim of reviving spirituality, strengthening the educational aspect in the learning process, as well as rethinking and paying special attention to the role of the teacher of a higher education institution and his pedagogical skills in the process of preparing future specialists for professional activities.*

In the researches, the theoretical justification of the similarity of pedagogical and theatrical activity, the importance of using elements of theatrical pedagogy in the educational process, the formation of professional artistic skills by the teacher of the educational institution as an important component of pedagogical maste, which ensure the effectiveness of the formation of the creative personality of the future teacher, was carried out.

The interpretation of the concepts of «humanization», «humanization of the educational process», «artism», «pedagogical artistry», as well as their importance in the process of preparing future specialists for professional activity, is highlighted.

The importance of teaching humanitarian disciplines by choice, as well as conducting practical classes using interactive teaching methods: dramatization; speeches, presentation; creative reports, contests; educational and training exercises, trainings; staging of artistic works; mini-lectures, debates, etc., which contribute to the formation of professional artistic skills in future specialists. The main conditions of their formation in the educational process are also determined.

The content of a coherent and logically structured system of performance tasks, exercises and sketches is characterized, taking into account the individual characteristics of students. It has been practically confirmed that the pedagogical artistry of the teacher of the educational institution and the proposed system of exercises and tasks greatly contribute to the self-development of the creative and moral potential of future specialists, the general level of culture and the improvement of professional skills.

Key words: *artistry, pedagogical artistry, humanization, humanization of the educational process, pedagogical activity, theatrical activity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.01

УДК 378.091.12-029:7]:37:172.1

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ГУМАНІЗАЦІЮ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Барахтян М. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-0599-5858>
e-mail: mykola.barahtyan@gmail.com

Анотація. Основаним стратегічним завданням освітнього процесу в Україні сьогодні є формування всебічно розвиненої, соціально-активної, креативної особистості та розвиток її інтелектуальних, моральних і творчих здібностей. Це потребує в свою чергу гуманізації освітнього процесу в навчальних закладах з метою відродження духовності, посилення виховного аспекту в процесі навчання, а також переосмислення та приділення особливої уваги ролі викладача закладу вищої освіти і його педагогічній майстерності в процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

У дослідженні здійснено теоретичне обґрунтування схожості педагогічної і театральної діяльності, важливості використання елементів театральної педагогіки у навчально-виховному процесі, сформованості у викладача закладу освіти професійних артистичних умінь як важливої складової педагогічної майстерності, що забезпечують ефективність формування творчої особистості майбутнього педагога.

Висвітлено тлумачення понять «гуманізація», «гуманізація освітнього процесу», «артистизм», «педагогічний артистизм», а також їх важливість у процесі підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Розкрито важливість викладання гуманітарних дисциплін за вибором, а також проведення практичних занять з використанням інтерактивних методів навчання: драматизація; виступи, презентація; творчі звіти, конкурси; навчально-тренувальні вправи, тренінги; інсценізація художніх творів; міні лекції, диспути тощо, які сприяють формуванню професійних артистичних умінь у майбутніх фахівців. Визначено також основні умови їх формування у навчально-виховному процесі.

Схарактеризовано зміст цілісної і логічно структурованої системи виконавських завдань, вправ та етюдів із урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Практично підтверджено, що педагогічний артистизм викладача навчального закладу та запропонована система вправ і завдань великою мірою сприяють саморозвитку творчого й морального потенціалу майбутніх фахівців, загального рівня культури й удосконалення професійної майстерності.

Ключові слова: артистизм, педагогічний артистизм, гуманізація, гуманізація освітнього процесу, педагогічна діяльність, театральна діяльність.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Реформування системи освіти в умовах величезних змін у соціальному, економічному і політичному житті України висуває перед навчальними закладами низку важливих завдань – удосконалення освітнього процесу з метою підготовки висококваліфікованих фахівців для потреб суспільства.

Сучасна система освіти України спрямована на формування мислячої, креативної особистості, розвиток її інтелектуальних, моральних та творчих здібностей. Варто зазначити і наголосити, що процес гуманізації освіти передбачає певні завдання у розв'язанні поставлених проблем: насамперед відродження духовності, посилення акценту на виховання у процесі навчання, створення атмосфери корпоративності, колегіальності, професійної спільності у взаємостосунках «викладач-студент», перехід від репродуктивного навчання до продуктивного, самоствердження особистості за умов педагогічної підтримки, творчу спрямованість навчального процесу тощо.

Проблеми гуманізації освіти знаходять своє відображення в наукових працях Ш. А. Амонашвілі, П. А. Байкової, І. А. Зимньої, В. П. Зінченко, Н. І. Маляр, Н. А. Фоменко, К. С. Часової, І. П. Чистовської та ін.

Вирішення низки важливих завдань залежить від багатьох факторів: сім'ї, умов і середовища, державної політики, закладів освіти, а також рівня кваліфікації і майстерності, високого рівня професіоналізму викладача закладу вищої освіти (ЗВО) зокрема. Адже навчальний заклад і викладач певною мірою є причетними й відповідальними за якість професійної підготовки, міцності засвоєння знань та сформованості моральної самосвідомості випускника.

Усе частіше науковці приділяють увагу педагогічній майстерності через розгляд проблеми педагогічного артистизму. Педагогічний артистизм як предмет дослідження у своїх працях розглядали: Ш. Амонашвілі, Н. Волкова, А. Драч, І. Зязюн, А. Ісаєва, Н. Кузьміна та ін.

Досить часто в сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових працях педагогіка трактується як наука і мистецтво, мистецтво навчання і виховання. Наші спостереження і практика доводить, що саме елементи педагогічного артистизму в арсеналі професійних умінь надають можливість викладачу закладу вищої освіти успішно виконувати свої функції, досягати позитивних результатів у процесі діяльності, а також вони є показником високого рівня педагогічної майстерності [1; 6].

Мета і завдання дослідження полягає в обґрунтуванні поняття педагогічного артистизму як важливого чинника професійної майстерності викладача закладу вищої освіти; розкритті його значимості і впливу на гуманізацію освітнього процесу під час підготовки фахівців до професійної діяльності; необхідності формування професійних артистичних умінь у майбутніх фахівців як важливого чинника педагогічної майстерності.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз наукової літератури з метою визначення стану досліджуваної проблеми; абстрагування та узагальнення – для систематизації матеріалів статті, формулювання висновків та окреслення напрямків для подальшого дослідження проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що гуманізація як поняття – складне й багатопланове явище, яке передбачає докорінного реформування освіти з одного боку, а з іншого, як зазначає І. П. Чистовська, – необхідною умовою для самореалізації, самовизначення студентів та орієнтація навчально-виховного процесу в ЗВО на формування май-

бутніх фахівців у багатогрній повноті їх інтелектуального, культурного, психологічного й соціального розвитку [7].

Поняття «гуманізація», «гуманізація освітнього процесу» досить широко використовуються нині в науковій літературі. Зокрема, великий тлумачний словник української мови подає термін *гуманізація*, як впровадження у взаємодію людей принципів гуманізму, формування і розвиток у стосунках між людьми гуманістичних почуттів, намагання робити добро й піклуватися про благо людей [2].

Відповідно до Статті 6 Закону України «Про освіту», в якій зазначено основні засади державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності, особливий акцент зосереджується на гуманізації та демократизації освітнього процесу. Гуманізація навчального процесу в закладах вищої освіти трактується науковцями як особливий процес олюднення, прояв шанобливого ставлення до студентів, поваги до їх гідності, а також створення відповідних умов, враховуючи стан, вік, інтереси, потреби, рівень розвитку тощо для їх повноцінного і різнобічного розвитку, самореалізації, самовираження та самовдосконалення [4].

У дослідженнях Р. Беланової, В. Белоусової, М. Добрускіна, М. Кагана зазначається, що гуманізація освітнього процесу передбачає і направлена на створення системи певних заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток змісту освіти й технологій освітнього процесу; самореалізацію студента й викладача шляхом засвоєння загальнолюдських цінностей; на демократичний стиль спілкування; підготовку й виховання майбутнього фахівця як творчої особистості, у реалізації її творчого потенціалу й утвердженні свого місця в житті; створення відповідних умов для прояву творчих здібностей майбутнього фахівця, а також стимулювання саморозвитку й самовдосконалення.

Результати наукових досліджень і практика доводять, що в основі освітнього процесу особливе місце посідає гуманістичний принцип міжособистісних стосунків викладача і студента. Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає врахування **принципів**, які покладено в основу гуманістичних концепцій виховання: **принцип рівності, принцип діалогу, принцип співробітництва** [3].

На наш погляд, особлива увага в роботі викладача ЗВО окрім створення умов для навчання і засвоєння студентами знань, повинна зосереджуватися на гуманізації освітнього процесу. Саме гуманізація передбачає виховання інтелектуально розвиненої творчої особистості, формування в неї загальнолюдських, моральних цінностей і переконань, ідеалів, звичок, прагнень, почуттів тощо.

Особливо помітно останнім часом, як освіта в Україні спрямовує свій вектор від людини освіченої до людини культурної, посилюючи увагу на вивчення гуманітарних і мистецьких дисциплін зокрема шляхом застосування інтерактивних методів навчання. Адже вивчення цих дисциплін безпосередньо впливає на формування моральних та духовних цінностей майбутніх фахівців.

Як засвідчує практика, важливим і обов'язковим є поєднання двох складових освітнього процесу – наочно-змістового і процесуального – як найбільш цінних та ефективних, а також високий рівень майстерності викладача закладу вищої освіти.

Особливістю оптимізації навчального процесу у ЗВО є його спрямування на демократизацію взаємостосунків викладача та студента, що передбачає створення сприятливої атмосфери співробітництва; зменшення монологічного викладу матеріалу і переходу до діалогічного спілкування зі студентами під час навчально-виховного процесу; впровадження в освітній процес активних методів навчання, які сприяють розкриттю творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації науко-

во-навчальної діяльності студентів, виховання в них почуття власної гідності, свободи, гармонії з навколишнім світом.

Усім добре відомо і практика доводить, що педагогічна діяльність – це творчий процес. Тому не даремно теоретики й практики за характером і способом прояву уподібнюють його із сценічним мистецтвом, а високий рівень майстерності педагога з театром одного актора.

Артистизм трактується у наукових публікаціях як важлива професійна якість особистості, яка сприяє успішній самореалізації та виконанню професійно-творчих завдань [1; 4].

Педагогічний артистизм це багатство і краса внутрішнього світу педагога, в якому розкриваються його великі можливості: вміння здійснювати педагогічний вплив; володіти ораторським мистецтвом, своїми емоціями, педагогічною технікою, морально-етичними якостями і духовним багатством [1; 4].

У наукових працях та довідковій літературі педагогічний артистизм має ряд тлумачень:

- це обдарованість, талант;
- це палітра особистісних рис, це особливий вид комунікації;
- це образне мислення, експресія, широкий спектр інтонацій;
- це вищий рівень професійної майстерності; виконання професійних завдань на рівні мистецтва тощо.

Майстерність викладача закладу вищої освіти як науковця, практика і творчої особистості по особливому розкривається завдяки сформованим артистичним умінням. Саме вони сприяють йому на достатньо високому рівні здійснювати педагогічний вплив, володіти майстерністю живого слова (ораторським мистецтвом), педагогічною технікою, управляти своїми емоціями, розкривати морально-етичні якості, загальну культуру, внутрішній духовний світ, інтелект тощо. Адже за родом діяльності педагог повинен брати ініціативу в процесі комунікації. Уміння правильно і виразно говорити, емоціями, жестами, мімікою і поглядом виражати свої почуття і ставлення, управляти своїм емоційним станом, оцінювати себе, свої дії певною мірою визначаються наявністю сформованих професійних педагогічних умінь. Слово педагога як і актора має бути впливом на розум, волю і почуття особистості вихованців, стимулювати їх до творчої пошукової навчальної діяльності.

Педагогічний артистизм допомагає також здійснювати драматизацію навчально-виховного процесу, в якому розкриваються його складові: зачин, активний емоційний процес комунікації, виклад інформативного матеріалу, обговорення важливих проблем і вирішення завдань, завершення та підведення підсумків.

Зрозуміло, діяльність артиста і педагога не є цілком тотожними, проте використання елементів театральної педагогіки стосовно емоційної сфери і комунікативної діяльності є вкрай важливими і необхідними педагогу для успішного здійснення навчально-виховного процесу.

Схожість театральної і педагогічної діяльності (як зазначають теоретики і практики) проявляється за метою (вплив особистості на особистість і прояв емоцій, переживань), за змістом (творчий комунікативний процес) та за інструментарієм (психофізична природа педагога і артиста).

Їх схожість проявляється також і за характером виконання дії: має публічний характер; особистість є одночасно об'єктом і суб'єктом творчої діяльності; професійна творча діяльність обмежена в часі; професійний творчий процес характеризується активністю, динамізмом і має колективний характер.

Сучасний студент, маючи великі можливості самостійно отримувати інформацію з різних джерел, потребує і цінує викладача, який володіє новітніми методами викладання, має широкий світогляд і бачення проблем сьогодення, викликає інтерес до вивчення навчального предмету, постійно еволюціонує у світлі нових знань, самоудосконалюється, виявляє шанобливе ставлення і вбачає в кожному студентові особистість, об'єктивно оцінює знання студентів, володіє професійним педагогічним артистизмом, має шарм (імідж), приваблює зовнішніми даними тощо.

На нашу думку, творчий потенціал викладача будь-якого фаху передбачає наявність професійних артистичних умінь і володіння елементами театральної педагогіки: правильно вибирати стиль і тон спілкування із студентами; володіти культурою мовлення, технікою і логіко-емоційними засобами мовлення; регулювати свій психічний стан; управляти своїм тілом, знімати зайве хвилювання і напругу; управляти увагою і вмінням зосереджуватися на кількох об'єктах водночас; мобілізувати творче самопочуття як перед, так і в процесі спілкуванням із аудиторією та інші, які ефективно сприяють прояву педагогічній імпровізації, педагогічному перевтіленню, а також здійсненню режисури навчально-виховного процесу. Адже викладач виступає взірцем мовної культури і поведінки для студентської молоді в процесі навчання. Особливо важливими є створення емоційного стану і взаємопорозуміння, залучення студентів до співпраці та співтворчості. Сам викладач не перевтілюється в образ, на відміну від актора, а залишається самим собою. Створена викладачем відповідна емоційно-чуттєва атмосфера мотивує студентів до активних дій: пошуків нової інформації з навчальної дисципліни, її зв'язок з іншими сферами науки, мистецтва і практичного застосування, творчих пошуків і зацікавленості навчальним матеріалом, бажанням творити, відкривати для себе нове і отримувати від цього задоволення. Таким чином, студенти стають, умовно кажучи, партнерами і рівноправними учасниками освітнього процесу.

З метою формування професійних артистичних умінь і комунікативної компетентності в цілому у майбутніх педагогів (на різних спеціальностях педагогічного факультету: «Початкова освіта», «Дошкільна освіта», «Образотворче мистецтво», «Практична психологія», «Здоров'я людини») нами було розроблено робочі програми таких дисциплін, як: «Культура мовлення і виразне читання», «Риторика» (Ораторське мистецтво), «Основи культури і техніки мовлення», «Практикум з педагогічного артистизму». Теоретичний матеріал висвітлювався на лекційних заняттях, а його засвоєння перевірялося шляхом виконання студентами тестових завдань. На практичних заняттях особлива увага зосереджувалася на проведенні тренінгів, виконання цілісної системи творчих завдань, етюдів, виконавських звітів з акцентуацією на самостійну та індивідуальну роботу зі студентами.

Реалізація окреслених завдань передбачає виконання цілісної системи вправ і творчих завдань:

- з техніки мовлення – артикуляційна гімнастика (розминка мовного апарата (вправи на дихання, голос, дикцію);
- виконання скоромовок (чітка вимова із зміною темпоритму, із зміною логічного наголосу, з різним підтекстом);
- виконання творчих завдань із сценічної грамоти: вправи на розвиток уваги, уяви, творчого бачення, фантазії, творчого мислення, пам'яті;
- виконання творчих завдань (вправ) на пластику, логіку фізичних дій та прояв емоцій (виконання за тематикою і сюжетною лінією етюдів – індивідуальні, у парі, групі);

– інсценізація та драматизація творів художньої літератури, в яких розкриваються етичні норми поведінки (байка, казка, поема, оповідання в ході виконання яких відшліфовується мова й мовлення; короткі монологи й діалоги дійових осіб; характеристика персонажів, мотивація їх намірів та вчинків; використання різних засобів виразності; відчуття творчої праці в колективі тощо).

Цілісна система творчих виконавських вправ і завдань передбачає дотримання логічної послідовності, виконання від простих до більш складних завдань з урахуванням індивідуальних можливостей студентів.

Виконання творчих завдань сприяє розвитку і закріпленню ряду важливих професійних артистичних умінь: вироблення чіткої дикції і грамотного мовлення; удосконалення рівня мовленнєвої культури; усвідомлення ролі і необхідності дотримання правил мовного етикету; продукувати виступи з яскравим проявом засобів емоційної виразності; встановлювати контакт з аудиторією слухачів і утримувати їх увагу різними засобами активізації; управляти своїм тілом, емоціями, жестами, самопочуттям тощо.

У процесі виконання творчих етюдів формуються навички і вміння працювати в колективі, розуміти свого партнера, співпрацювати, радіти за успіхи чи співпереживати за невдачі колективної праці.

Вищезазначені навчальні дисципліни сприяють у вирішенні проблем цілісного підходу до формування комунікативної компетенції, підвищення рівня мовленнєвої культури й артистичних умінь зокрема майбутнього вчителя.

Як показує практика, найбільш результативними є практичні заняття з використанням інтерактивних технологій імітаційного навчання (ділова, рольова та дидактична гра; драматизація; виступи, презентація; творчі звіти, конкурси; навчально-тренувальні вправи, тренінги; інсценізація художніх творів; міні лекції, диспути тощо).

Як позитивне слід також зазначити, що на практичних заняттях студенти проявляють відповідальність за виконану роботу; чітко усвідомлюють мету спілкування, виявляють довіру до співрозмовника; здійснюють самооцінку мовлення і поведінки, прислухаються до критичних зауважень інших; висловлюють свої пропозиції, вносять певні ідеї, коректно висловлюють зауваження опонентам згідно з етичними нормами тощо.

Основними умовами формування професійних артистичних умінь і загальнолюдських моральних цінностей у майбутніх фахівців є:

- вплив особистості викладача та створення доброзичливих взаєностосунків із студентами під час навчально-виховного процесу й поза його межами;
- організація освітнього процесу, яка сприяє формуванню творчого потенціалу й морально-етичних якостей майбутніх фахівців;
- врахування індивідуальних можливостей кожного студента;
- створення у студентів позитивної мотивації до саморозвитку та самовдосконалення.

Довготривалий термін роботи (очна та заочна форми навчання) продемонстрував, що майже 67% студентів виявляють творчий потенціал, виконавські артистичні вміння (виконавські вміння достатнього, середнього і високого рівня) з дотриманням етичних норм мовлення і поведінки.

Тематика навчальних занять, професіоналізм викладача ЗВО і доброзичливі взаєностосунки зі студентами, творчий підхід до розв'язання важливих проблем сьогодення шляхом використання інноваційних технологій навчання великою мі-

рою сприяють формуванню у майбутніх фахівців моральної досконалості, усвідомлення ними важливості гуманізму, душевності, людяність, доброти і справедливості як у професійній діяльності, так і їх прояв у щоденних стосунках.

Варто також зауважити, у процесі професійної діяльності викладач повинен виступати взірцем, носієм професійних артистичних умінь, загальнокультурних особистісних якостей, які розкривають його внутрішній світ, духовність, інтелект, шанобливе ставлення до співрозмовника, і через широкий кругозір, культуру, чуйність, уважність, доречність гумору, майстерність прояву багатства інтонування у словесній дії, жестів, емоцій сприяє більш глибокому засвоєнню, зацікавленості і сприйнятті студентами навчального матеріалу. Підтвердженням цього є мудрі настанови І. А. Зязюна, який особливо велику увагу приділяв гуманістичному спрямуванню мистецької освіти, ролі педагога й володіння ним високим рівнем педагогічної майстерності, і зазначав важливу місію учителя-майстра, який своєю особистістю повинен формувати особистість учня. Це повною мірою стосується і викладача ЗВО.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи, варто зазначити також певні труднощі і недоліки з досліджуваної проблеми. На нашу думку, останнім часом простежується недооцінка вивчення окремих гуманітарних дисциплін (за вибором), які безпосередньо, як показує практика, сприяють формуванню педагогічного артистизму в майбутніх фахівців. А також незначна кількість годин на їх вивчення (лекційних – 8 годин, практичних 16 годин). Оскільки вони мають прикладний характер, то потребують більше часу для системної, довготривалої роботи щодо формування і закріплення творчих виконавських умінь та прояву психофізичних зусиль. На ці питання варто звернути увагу під час розробки навчальних планів.

На завершення слід зазначити, що педагогічний артистизм, яким володіє викладач ЗВО, значною мірою впливає на формування загальнокультурних рис особистості (почуття власної гідності; доброта, співчуття, гуманність, справедливість, чесність, милосердя, чуйність, товариськість тощо), морально-етичних норм поведінки, а також сприяє розвитку у майбутніх фахівців важливих професійних якостей: високого рівня культури мовлення, засобів вербальної і невербальної комунікації, відчуття внутрішньої свободи, образного мислення, уяви, фантазії, здатності до перевтілення, зовнішньої привабливості, емоційно-образно викладати матеріал, вміння регулювати свій емоційний стан, докладати зусиль, наполегливо працювати й удосконалювати свою професійну майстерність, що є надзвичайно важливим для досягнення поставлених цілей у найближчій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будянський Д. В. Формування педагогічного артистизму майбутнього вчителя гуманітарних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 19 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
3. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 2-6.
4. Гук О. Ф. Гуманізація освітнього процесу у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 14. С. 179-187.
5. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень : колективна монографія / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

6. Ткачова О. О. Формування у майбутніх учителів артистичних умінь як компонента педагогічної майстерності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2014. 19 с.

7. Чистовська І. П. Гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. Київ, 2008. № 1(22). С. 191-193.

REFERENCES:

1. Budianskyi, D. V. (2006). Formuvannia pedahohichnoho artystyzmu maibutnoho vchytelia humanitarnykh dystsyplin [Formation of pedagogical artistry of the future teacher of humanitarian disciplines]. *Candidate of ped. Sciences*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Busel, V. T. (2007). Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv ; Irpin : Perun [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S., Malovanyi, Yu. (2001). Humanizatsiia i humanitaryzatsiia osvity [Humanization and humanitarianization of education]. *Shliakh osvity – The way of education*, vol. 3, 2-6 [in Ukrainian].

4. Huk, O. F. (2012). Humanizatsiia osvitnoho protsesu u vyshchomu navchalnomu zakladi [Humanization of the educational process in a higher educational institution]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky – Actual problems of sociology, psychology, pedagogy*. Issue 14. 179-187 [in Ukrainian].

5. Zdibnosti, tvorchist, obdarovanist : teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen [Abilities, creativity, giftedness: theory, methodology, research results] : kolektyvna monohrafiia / V. O. Molyako, O. L. Muzyka (Ed.) Zhytomyr : Ruta (2006). Zhytomyr : Ruta [in Ukrainian].

6. Tkachova, O. O. (2014). Formuvannia u maibutnykh uchyteliv artystychnykh umin yak komponenta pedahohichnoi maisternosti [Formation of future teachers' artistic skills as a component of pedagogical mastery]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Chystovska, I. P. (2008). Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, vol. 1 (22), 191-193 [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.02

UDC 78:316.7

MUSICAL ART AS A MEANS OF PERSONAL AND SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT IN MODERN SOCIETY

Xia Wang

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: sxdtwx1990@gmail.com

Yurii Rusyn

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0003-5336-4895>
e-mail: yu.yu.rusyn@npu.edu.ua

Abstract. *The article discusses the current state of musical art and its importance in the socio-cultural context, emphasizing its impact on the formation of personality, development of emotional intelligence, moral guidelines and cultural identity. The authors note that in the context of globalization and digitalization, music is an important means of intercultural dialogue and cultural exchange, contributing to the preservation of national traditions and opening up new opportunities for cultural integration.*

Particular attention is paid to the challenges of the digital environment, which, on the one hand, facilitates the rapid dissemination of musical works, but on the other hand, carries the risks of superficial and commercialized perception. The article notes that in order to ensure effective music education, it is necessary to develop innovative approaches that will allow for a deep understanding of musical works, their cultural and emotional significance. The article also considers the possibilities of using modern technologies, in particular multimedia platforms and interactive applications, to integrate musical art into the educational process, which will help to expand musical literacy among young people.

The study focuses on the educational potential of music, which helps to develop critical thinking, social skills, emotional stability, and creativity necessary for the harmonious development of the individual in today's dynamic society. The authors emphasize the importance of developing emotional intelligence through music education, which contributes to social adaptation, effective communication and mutual understanding. In addition, it is pointed out that music can act as a means to overcome cultural stereotypes, broaden the worldview and strengthen interpersonal relationships.

The article concludes that music is a powerful tool for social integration and cultural tolerance. It is able to unite people of different nationalities, faiths, and cultural traditions, breaking down barriers and contributing to the construction of an open, tolerant society. Prospects for further research include improving methods of music education, as well as a deeper study of the impact of music on personal development, intercultural understanding, and social cohesion in the modern world.

Key words: *musical art, modern society, personal development, cultural identity, emotional intelligence, intercultural dialogue, digitalization of culture, social integration, music education, creativity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.02

УДК 78:316.7

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Ван Ся

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9468-0486>
e-mail: sxdtwx1990@gmail.com

Русин Ю. Ю.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0003-5336-4895>
e-mail: yu.yu.rusyn@npu.edu.ua

Анотація. У статті розглядається сучасний стан музичного мистецтва та його значення в соціокультурному контексті, підкреслюючи його вплив на формування особистості, розвиток емоційного інтелекту, моральних орієнтирів та культурної ідентичності. Автори відзначають, що в умовах глобалізації та цифровізації музика виступає важливим засобом міжкультурного діалогу і культурного обміну, сприяючи збереженню національних традицій та відкриваючи нові можливості для культурної інтеграції.

Особливу увагу приділено викликам цифрового середовища, яке, з одного боку, сприяє швидкому поширенню музичних творів, але з іншого боку, несе ризики поверхневого та комерціалізованого їх сприйняття. У статті зазначається, що для забезпечення ефективного музичного виховання необхідно розробити інноваційні підходи, які дозволять формувати глибоке розуміння музичних творів, їх культурного та емоційного значення. Окремо розглянуто можливості використання сучасних технологій, зокрема мультимедійних платформ та інтерактивних додатків, для інтеграції музичного мистецтва в освітній процес, що сприятиме розширенню музичної грамотності серед молоді.

Дослідження акцентує увагу на виховному потенціалі музики, який допомагає розвивати критичне мислення, соціальні навички, емоційну стійкість та креативність, необхідні для гармонійного розвитку особистості в сучасному динамічному суспільстві. Автори підкреслюють важливість розвитку емоційного інтелекту через музичне виховання, що сприяє соціальній адаптації, ефективній комунікації та взаєморозумінню. Крім того, вказується на те, що музика може виступати засобом для подолання культурних стереотипів, розширення світогляду та посилення міжособистісних зв'язків.

У статті зроблено висновок, що музика є потужним інструментом соціальної інтеграції та культурної толерантності. Вона здатна об'єднувати людей різних національностей, віровизнань та культурних традицій, долаючи бар'єри та сприяючи побудові відкритого, толерантного суспільства. Перспективи подальших досліджень включають удосконалення методів музичної освіти, а також глибше вивчення впливу музики на особистісний розвиток, міжкультурне порозуміння та соціальну згуртованість у сучасному світі.

Ключові слова: музичне мистецтво, сучасне суспільство, особистісний розвиток, культурна ідентичність, емоційна інтелігентність, міжкультурний діалог, цифровізація культури, соціальна інтеграція, музична освіта, креативність.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Музичне мистецтво у сучасному світі виступає не тільки засобом емоційного вираження, а й потужним інструментом формування особистості, який сприяє розвитку моральних, культурних і соціальних якостей, необхідних у нових умовах глобалізації та цифровізації. Музика має унікальну здатність долати мовні й культурні бар'єри, об'єднувати людей з різних культур і регіонів. Це надає їй особливого значення в умовах постійного інформаційного обміну, коли особистість стикається з новими викликами у формуванні власної ідентичності та розумінні світових цінностей. Музика, здатна впливати на підсвідомість і надихати на особистісний розвиток, є ефективним інструментом для виховання морально-етичних орієнтирів, що набуває актуальності в період глобальних змін і культурної різноманітності [1].

Сьогодні, коли в цифровому просторі поширення мистецтва стає все більш доступним, музичне мистецтво стикається з новими завданнями і, водночас, отримує нові можливості [7]. Завдяки цифровим платформам музика може охопити значно більшу аудиторію, що сприяє її культурній та освітній місії. Проте, на фоні масової культури і швидкозмінного контенту, виникає ризик поверхового сприйняття мистецтва, втрати його глибинних сенсів і цінностей, які часто губляться в інформаційному потоці. Тому музичне мистецтво як інструмент формування особистості потребує систематизованого підходу до розвитку музичної грамотності, естетичного смаку та емоційного інтелекту, особливо серед молодого покоління.

Дослідження останніх років зосереджуються на тому, як музика впливає на розвиток критичного мислення, соціальних навичок, емоційної стійкості, креативності та здатності до співчуття. Так, музика, особливо у поєднанні з іншими мистецтвами, стає важливим засобом терапії, спрямованої на подолання стресу, розвитку стійкості до складних життєвих обставин та покращення психологічного здоров'я. Усе це робить її невід'ємною частиною освітніх програм та соціальних ініціатив, які спрямовані на формування емоційно зрілої та культурно освіченої особистості, здатної до гармонійного співіснування в суспільстві [9].

Роль музики у вихованні також посилюється у контексті сучасних глобальних завдань, таких як сприяння міжкультурному діалогу, підтримка культурного розмаїття і збереження спадщини. Організації, як-от ЮНЕСКО, підкреслюють, що культурна та мистецька освіта є важливими для стійкого розвитку, оскільки сприяє формуванню толерантності, поваги до різних культур та спільного розуміння у мультикультурному середовищі. Крім того, інноваційні програми, засновані на інтеграції мистецтва в освітні й виховні процеси, пропонують молоді можливість досліджувати себе та свій світ через музику, формуючи новий світогляд, що базується на гуманістичних цінностях і культурній повазі [2].

У період, коли більшість соціальних і культурних процесів дедалі частіше відбувається онлайн, музичне мистецтво може сприяти не лише культурному обміну, а й стимулювати нові форми соціальної активності, залучати молодь до вирішення глобальних проблем, таких як екологічна свідомість, соціальна справедливість і захист прав людини. Водночас музика здатна збагачувати світосприйняття, підтримувати емоційне здоров'я і розвивати естетичний смак, що особливо важливо для молоді,

яка, перебуваючи в оточенні різноманітного цифрового контенту, потребує орієнтирів для розвитку свого культурного капіталу [6].

Сучасні технології, зокрема штучний інтелект, відкривають нові перспективи для розвитку музичної освіти та досліджень у сфері мистецтва, забезпечуючи персоналізовані підходи до навчання і творчості. Це дозволяє краще зрозуміти і задовольнити індивідуальні потреби, розвивати творчий потенціал кожної особистості, а також глибше осмислювати культурне значення музики. Тим не менш, важливо зберігати баланс між традиційними цінностями музичної культури та новими підходами, які надають цифрові інструменти, щоб музичне мистецтво не втратило своєї автентичності та культурного значення.

Таким чином, музичне мистецтво сьогодні виступає не просто засобом естетичного виховання, але й важливим компонентом соціальної інтеграції, міжкультурного діалогу та стійкого розвитку. Завдяки своїй здатності впливати на особистість на глибокому рівні, музика є джерелом моральних, культурних та соціальних цінностей, необхідних для побудови свідомого, толерантного та естетично розвиненого суспільства, яке здатне відповідати на виклики сучасності.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування значення музичного мистецтва в сучасному соціокультурному контексті як засобу розвитку особистості та суспільства, а також визначення умов для ефективної інтеграції музичного виховання в освітній процес для формування емоційної, культурної та соціальної компетентності.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- 1) провести аналіз наукових джерел щодо впливу музичного мистецтва на формування особистісних та соціальних цінностей у сучасному суспільстві;
- 2) визначити вплив музики на розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення та культурної ідентичності;
- 3) дослідити можливості та виклики використання музичного мистецтва в умовах цифровізації освіти;
- 4) розробити рекомендації для педагогів щодо інтеграції музики в освітній процес з метою розвитку соціальних компетентностей, культурного діалогу та креативного мислення учнів.

Реалізація зазначених завдань передбачає застосування комплексу теоретичних та емпіричних **методів**, серед яких: аналіз наукової літератури, систематизація та узагальнення даних про педагогічний потенціал музичного мистецтва, методи спостереження та анкетування для оцінки впливу музики на особистісний розвиток, а також прогностичні методи для визначення перспектив інтеграції музичного виховання в сучасну освітню практику.

Дане дослідження спрямоване на поглиблення розуміння ролі музичного мистецтва у формуванні емоційно зрілих, культурно освічених та соціально активних особистостей, що здатні до критичного мислення і креативного самовираження, а також сприятиме вдосконаленню педагогічних підходів в сучасній системі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У музичній педагогіці спостерігається еволюція методів навчання. На початку ХХ ст. Б. Асаф'єв, В. Верховинець, М. Леонтович, Я. Степовий, К. Стеценко, В. Шацька, Б. Яворський плідно працювали над проблемою удосконалення методів навчання музиці дітей, залучаючи їх до різних видів музичної діяльності. Вітчизняні педагоги кінця ХХ – початку ХХІ ст. І. Барановська, О. Лобова, Л. Масол, Н. Мозгальова, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Пометун, О. Реброва, Т. Рейзенкінд, О. Рудницька, О. Січкарук, О. Щолокова та

ін. провели низку ґрунтовних досліджень щодо впровадження інтегрованого підходу навчання музиці учнів у загальноосвітніх закладах. Учені переконані в ефективності застосування різних видів інтеграції на уроках мистецтва, важливості включення учнів у процес активного пізнання нових мистецьких понять, знань, форм та видів діяльності. У сучасному суспільстві навчання можна організувати таким чином, що джерелом знань виступатиме не тільки вчитель, а й комп'ютер, телевізор, відео. Учні, відповідно, повинні вміти осмислювати отриману інформацію, трактувати її, застосовувати в конкретних умовах; водночас думати, розуміти суть речей, вміти висловити особисту думку. Саме цьому сприяє інтеграція мистецьких знань.

Інтеграція мистецьких знань, зазначає Л. Масол, здійснюється на таких рівнях: духовно-світоглядному (через спільний тематизм, що відбиває фундаментальний зв'язок усіх видів мистецтва з життям); естетико-мистецтвознавчому (через спільність або спорідненість мистецьких понять, універсальність естетичних категорій); психолого-педагогічному (через інтегровані технології різного типу) [8].

Поліцентрична інтеграція мистецьких знань включає такі умовно виділені наскрізні компоненти: сприймання, аналіз-інтерпретація та естетична оцінка творів мистецтва; практична художньо-творча діяльність учнів, самореалізація в царині мистецтва; естетико-мистецтвознавча пропедевтика (засвоєння понять і термінів) [4, с. 144].

Розглянемо методи навчання за характером пізнавальної діяльності:

- пояснювально-ілюстративний – полягає в тому, що вчитель повідомляє готову інформацію різними засобами, а учні сприймають, усвідомлюють і фіксують у пам'яті цю інформацію;
- репродуктивний – полягає в тому, щоб забезпечити таке засвоєння матеріалу, при якому учні були б спроможні відтворити його;
- частково-пошуковий – спрямований на залучення учнів до пошуків шляхів, прийомів і засобів розв'язання пізнавальної задачі;
- дослідницький – спрямований на залучення учнів до самостійного розв'язання пізнавальної задачі з використанням необхідного обладнання;
- проблемне викладання – учитель ставить проблему, сам її розв'язує, але при цьому демонструє шлях розв'язання [6, с. 4-6].

Музичне мистецтво в умовах сучасного соціокультурного контексту – це складний і багатовимірний феномен, що не лише відповідає за естетичне задоволення чи вираження емоцій, але й має потужний вплив на фундаментальні аспекти формування особистості та суспільства. Сьогодні, музика – це не просто набір звуків або засіб для творчого самовираження; вона перетворюється на засіб духовного, морального та культурного розвитку, який допомагає особистості знайти своє місце у світі, сприяє культурному збагаченню суспільства і створенню міжкультурних зав'язків. Ця роль набуває особливого значення в часи глобалізації, коли важливо зберегти ідентичність і водночас приймати цінності відкритого суспільства.

Глобалізація ставить суспільство перед численними викликами, серед яких зростання культурної уніфікації, загострення індивідуалістичних настроїв, і, водночас, необхідність культурного діалогу. У цьому контексті музичне мистецтво виконує важливу роль – воно допомагає зберігати культурну спадщину, підтримуючи національну ідентичність, але й сприяє інтеграції, формуванню толерантності, взаємоповаги між людьми різних культур. Таким чином, музика стає важливою частиною педагогічної практики, спрямованої на розвиток особистісної ідентичності, критичного мислення, навичок емоційної саморегуляції та соціальної адаптації.

Музика здавна розглядалася як засіб емоційного та духовного виховання, ідеї Платона, Піфагора та Аристотеля про музичне виховання підкреслювали її здатність впливати на гармонію душі. Платон, наприклад, називав музику «гімнастикою для душі», вказуючи на її важливість у розвитку моральності й естетичної чутливості. Сучасні дослідження підтверджують, що музика має здатність передавати глибокі емоційні переживання, розвивати здатність до самоусвідомлення, емпатії та моральної рефлексії, сприяючи критичному сприйняттю навколишньої дійсності. Музика, яка передає універсальні емоційні цінності, здатна створити відчуття єдності й порозуміння серед людей, незважаючи на їхні культурні, етнічні або релігійні відмінності, формуючи культурну самосвідомість і соціальну згуртованість.

Одним із ключових аспектів впливу музичного мистецтва є розвиток емоційного інтелекту. Дослідження показують, що регулярне слухання або виконання музики стимулює розвиток емпатії, здатності до саморефлексії та усвідомленої емоційної регуляції. Ці навички є вкрай важливими для соціальної адаптації, психологічного благополуччя і гармонійних взаємин у суспільстві, де емоційна стійкість, здатність розуміти свої почуття та поважати емоції інших людей мають значний вплив на якість життя. Музика може надати людині простір для обробки власних емоцій, розвитку саморозуміння та формування стійкої самооцінки, що є основою для здорової соціалізації.

У педагогічній практиці музика часто використовується як метод формування ціннісних орієнтирів, що становить основу для розвитку моральних якостей та естетичної чутливості особистості. Завдяки участі в музичних колективах, спільному виконанню творів, а також через творчу діяльність, діти і молодь вчаться взаємодіяти з іншими людьми, розвиваючи комунікативні навички, здатність до співпраці, толерантності та взаєморозуміння. Такі навички є особливо важливими в умовах сучасної освіти, де соціальні компетенції стають одним із головних пріоритетів, а здатність до колективної діяльності визначає рівень соціальної успішності [4].

Цифровізація освіти та розвиток інформаційних технологій відкривають нові можливості для інтеграції музичного мистецтва в освітній процес. Використання мультимедійних технологій дозволяє підвищити залученість учнів, забезпечити доступ до багатой музичної спадщини різних культур, а також сприяє розвитку творчих навичок завдяки інноваційним підходам. Проте, разом із цим, сучасні цифрові медіа також створюють певні виклики: швидке споживання контенту може призвести до поверхового сприйняття музики, що, у свою чергу, знижує її культурну та естетичну цінність. Тому педагогічні методи мають бути спрямовані на усвідомлене, глибоке занурення молоді в музичний матеріал, розвиток здатності до аналізу, критичного мислення й розуміння культурної цінності творів.

Крім того, музичне мистецтво сприяє розвитку креативного мислення, яке стимулюється через участь у творчих музичних заняттях. Під час занять учні мають можливість експериментувати, висловлювати свої почуття та думки через музику, що є надзвичайно важливим для формування особистісної ідентичності, здатності до інноваційного мислення та особистої автентичності. Ці навички стають все більш актуальними в умовах сучасного світу, де здатність до творчого самовираження та креативність є одними з основних компетенцій для професійного та соціального успіху.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на ролі музичного мистецтва як засобу культурного порозуміння та міжкультурного діалогу [11]. Вивчення народної музики різних культур і класичних творів різних епох сприяє формуванню культурної самосвідомості, національної гордості, толерантності та відкритості до інших культур. Музика, яка передає універсальні людські цінності – любов, радість,

смуток – об'єднує людей, створює платформу для культурного обміну і сприяє визнанню різноманіття як основи соціальної згуртованості.

Тож, музичне мистецтво в умовах сучасного суспільства має важливу культурно-освітню місію: воно сприяє формуванню моральної та культурної ідентичності, естетичного смаку, соціальної чутливості та креативного мислення. Інтеграція музики в освітній процес забезпечує виховання особистостей, здатних до самостійного критичного мислення, творчого самовираження, адаптації до соціальних змін, а також взаємодії з культурним спадком. Водночас музика виступає як засіб подолання бар'єрів, що існують між людьми, і об'єднує суспільство на основі культурної толерантності, взаємоповаги та соціальної згуртованості – цінностей, вкрай необхідних для гармонійного співіснування у багатокультурному світі.

Пошук шляхів підвищення ефективності сучасного уроку музики спонукає нас звернутися до досвіду народної педагогіки, а саме до народної гри. Напевне у всі часи існування людства діти полюбили гратися, невимушено навчалися сталим нормам та правилам поведінки, отримували у грі безцінний світоглядний, моральний, естетичний досвід. Можна зустріти вислів, що гра, як тінь, народилась разом з дитиною, стала її супутником, вірним товаришем. Однак вчені всього називають її дивом не за довголіття. Її величність «Гра» здобула великої людської поваги за ті приховані від очей виховні резерви, за великі педагогічні можливості, які закладені в ній.

Явище гри – поруч з працею та навчанням, провідного виду людської діяльності - здавна привертало увагу вчених – філософів, культурологів, психологів, педагогів. Гра розглядається як своєрідна репетиція трудових процесів та суспільних стосунків. Л. Виготський стверджував, що гра виникає як наслідок появи не реалізованих негайно потреб та наявності характерної для раннього дитинства тенденції до негайної реалізації бажань.

В основі інтерактивних музично-ритмічних ігор лежить ігровий прийом «луна» (повтор), що передбачає повторення ритмічного малюнка (прикладом слугують такі вправи, як «Ритмічні декламації», «Оркестр», «Живий ритм» тощо). Згодом учні можуть придумувати свої ритмічні формули, імпровізувати з ними, уявляючи рухи, ходу різних персонажів, казкових героїв, можна відтворювати музичний ритм на різних саморобних музичних інструментах (мара касах, шейках, тріскачках, дзвониках та ін. Ритмічні імпровізації, як і прийоми звуконаслідування активізують та розкривають музичні молодших школярів у процесі озвучування літературних та казкових героїв, створення різних шумових ефектів під час розігрування музичної казки, інсценування пісні.

У сюжетно-рольових іграх відбувається входження дитини в художній світ музичного твору та рольових взаємин, де учні виявляють і розвивають не тільки музичні здібності, а й творчі та артистичні. Вчитель може самостійно придумати сюжетно-рольові ігри, що будуються на змісті пісень, народних танців, обрядових дій, творів дитячого музичного фольклору. Залучення школярів до таких інтерактивних ігор на уроці дозволяє не тільки включати молодших школярів у різні види музичної діяльності, а й створює атмосферу розкутості, гарного настою, рухової активності на уроці. Так, учитель музики може використати матеріали збірки В. Верховинця «Весняночка», озвучити спільно з учнями добре знамі українські народні казки. Розвивальні можливості мають сюжетні діалоги, які характеризують основних персонажів, зокрема, з опери К. Стеценка «Лисичка, Котик і Півник», М. Ковалю «Вовк і семеро козенят».

Наприклад, ознайомлення дітей з дитячою оперою українського К. Стеценка «Лисичка, Котик і Півник» доцільно створювати музичні діалоги вчителя з учнями,

учня з учнем тощо, завдяки яким школярі розширюють знання про музичні поняття, особливості мови музики та засоби музичної виразності, набувають акторські, виконавські навички, творчо осягають характер героя, перевтілюючись в нього, набувають здатності художньо мислити, фантазувати, імпровізувати, перевтілюючись та створюючи засобами музики художній образ героя.

Наприклад, вивчаючи тему «Пташки у музиці», вчитель дає учням низку проблемних питань: «У кого з вас вдома живе пташка?, Який в неї буває настрій?, Як звучить її голос, коли вона в гарному настрої?, Чи змінюється спів пташки, коли вона хвора, сердита, зажурена?, Кого боїться пташка, як вона себе поводить, коли вона злякалася?. Пригадайте, яка пташка оспівується в українській народній пісні «Щебетала пташечка» або у творі Т. Попатенко «Шпачок прощається», в п'єсах В. Сокальського та Е. Гріга «Пташка»? Важливо, щоб діти, активно та сміливо відповідали на запитання, допомагали розкривати художній образ пташки за допомогою рухів, інтонації, слова. основні риси образу.

Варто зацентувати увагу на ще одному ефективному інтерактивному засобі розвитку музично-творчих здібностей учнів – проблемно-моделюючі (творчі) ігри. В їх основі лежить імпровізаційна діяльність. Такі ігри потребують від учнів самостійного творчого вирішення завдань, виявлення оригінальних ідей, креативного підходу. На уроках музики в початковій школі можна застосовувати наступні проблемно-моделюючі ігри: створення музичного супроводу або вокальних чи пластичних імпровізацій до запропонованого оповідання, картини, казки; виконання завдань, пов'язаних із знанням особливостей мови музичного мистецтва («доведіть інтонацією, рухами, що...», «знайдіть словесну інтерпретацію...»); колективне створення музичних інтонацій, поспівок для персонажів казок, поспівок за малюнками, віршами; театралізація [11].

Таким чином, можна зробити висновок, що гра, як інтерактивний метод навчання, дозволяє молодшим школярам не тільки глибше проникнути в світ музики а й творчо розкрити свій внутрішній світ, виявити свої творчі задатки та музичні здібності. Важливо пробудити активність учнів, повагу до музичних надбань українців та інших народів світу, оскільки музика здатна розповісти про думки та почуття, впливати на настрій без слів, а тільки за допомогою вправно складених та чарівних музичних звуків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Музичне мистецтво в сучасному соціокультурному контексті постає багатовимірним засобом розвитку як особистості, так і суспільства в цілому. Його вплив охоплює не лише емоційне виховання, але й сприяє розвитку інтелектуальних і моральних якостей особистості, зокрема формуванню емпатії, критичного мислення, емоційної стійкості та культурної ідентичності. Музика виходить за межі естетичної насолоди й перетворюється на потужний інструмент соціальної взаємодії та інтеграції, що надає можливості для міжкультурного порозуміння та збереження національних культурних традицій в умовах глобалізації [3].

Виховний потенціал музики особливо важливий у часи зростання індивідуалізації та цифрової трансформації. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі надає нові можливості для розвитку естетичного та емоційного інтелекту в учнів. Проте цифрове середовище створює нові виклики для музичного виховання, пов'язані з ризиком поверхневого, скороминущого сприйняття мистецтва. Це ставить перед педагогікою завдання формування у молоді навичок свідо-

мого, глибокого занурення в музичний матеріал, здатності аналізувати культурну цінність творів, розуміти їх емоційне та історичне значення.

Дослідження показують, що музика, стимулюючи емоційні переживання, розвиває здатність до самоусвідомлення, емоційної регуляції та рефлексії, що є важливими як для особистісного зростання, так і для соціальної адаптації в умовах динамічного інформаційного суспільства. Сьогоднішній соціокультурний контекст потребує особистостей, здатних до співчуття, толерантності та креативного мислення, а музичне мистецтво сприяє вихованню таких якостей, допомагаючи зменшувати соціальні напруги, зберігати психічне здоров'я та адаптуватися до змінних умов життя [5].

У міжкультурному діалозі музика слугує універсальною мовою, що сприяє подоланню бар'єрів і підтримує культурну різноманітність. Вивчення музичних традицій різних народів збагачує культурний досвід, формує толерантність і повагу до іншості, надаючи суспільству можливість будувати соціальні зв'язки на основі взаєморозуміння і відкритості до культурних відмінностей.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері охоплюють питання оптимізації методів музичного виховання, особливо в умовах цифровізації освіти, де важливим є збереження глибини сприйняття музичного мистецтва. Важливими напрямками залишаються також дослідження впливу музики на розвиток емоційного інтелекту, креативності та комунікативних навичок, а також її ролі у формуванні культурної ідентичності та міжкультурної толерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бервецький З., Хлебнікова Л. Виховуючи музичну культуру. Грані творчості : Книга для вчителя. Київ : Знання, 2009. С. 126-140.
2. Болгарський А. Г. Музична культура в системі підготовки майбутнього вчителя музики. *Науковий часопис Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук. пр. Київ, 2004. Вип. 1 (6). С. 7-14.
3. Ван С. Музичне мистецтво як засіб міжкультурної комунікації. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 6 (1). С. 7-14. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.01](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.01)
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. С. 706.
5. Злотник О. Й. Комунікативний простір музичного мистецтва України кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. на здобуття наук. ступ. канд. мистецтвознавства. Київ, 2019. 254 с.
6. Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звітної наук. конф. ін-ту педагогіки АПН України 28–30 берез. 2000 р. Київ : Пед. думка, 2000. С. 116.
7. Кравченко Т. Е., Коберник О. М. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання. *Трудова підготовка з закладах освіти*. 2010. № 3. С. 10-11.
8. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі / Упор. Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Харків : Ранок, 2006. 256 с.
9. Мистецька освіта в Україні : теорія і практика. (2010). Заг. ред. О. В. Михайличенко, редактор Г. Ю. Ніколаї. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 255 с.
10. Опеньок Л. М. Нестандартні форми навчання. *Рідна школа*. № 6. С. 75.
11. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

REFERENCES:

1. Bervetskyi, Z., & Khlebnikova, L. (2009). Vychovuiuchy muzychnu kulturu. Hrani tvorchosti [Educating musical culture. Facets of creativity] : Knyha dlia vchytelia. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
2. Bolharskyi, A. H. (2004). Muzychna kultura v systemi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzyky [Musical culture in the system of future music teacher training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. Drahomanova. Serii 14 : Teoriia i metodyka mystetskoï osvity – Scientific Journal of National Pedagogical University named after M. Drahomanov. Series 14 : Theory and Methodology of Art Education, 1 (6), 7-14* [in Ukrainian].
3. Van, S. (2024). Muzychne mystetstvo yak zasib mizhkulturnoi komunikatsii [Musical art as a means of intercultural communication]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space, 6 (2) (1), 7-14*. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.01](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.01) [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoï movy [Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian] / V. T. Busel (Ed.). (2009). Kyiv ; Irpin : VTF «Perun» [in Ukrainian].
5. Zlotnyk, O. Y. (2019). Komunikatyvnyi prostir muzychnoho mystetstva Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Communicative space of Ukrainian musical art at the end of the 20th – beginning of the 21st century]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Zmist i tekhnolohii shkilnoi osvity [Content and Technologies of School Education] : Materialy zvitnoi nauk. konf. in-tu pedahohiky APN Ukrainy 28-30 berezn. (2000). Kyiv : Pedahohichna dumka, 116 [in Ukrainian].
7. Kravchenko, T. E., & Kobernyk, O. M. (2010). Vykorystannia interaktyvnykh metodyk na urokakh trudovoho navchannia [Using interactive methods in labor education lessons]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity – Labor Education in Educational Institutions, 3, 10-11* [in Ukrainian].
8. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Bielkina, E. V., Kalinichenko, O. V., & Rudenko, I. V. (2006). Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli [Methodology of teaching arts in primary school]. Kharkiv : Ranok [in Ukrainian].
9. Mystetska osvita v Ukraini : teoriia i praktyka [Art education in Ukraine : Theory and practice]. (2010). O. V. Mykhailychenko, H. Yu. Nikolai (Eds.) Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
10. Opeyniok, L. M. (n. d.). Nestandartni formy navchannia [Non-standard forms of education]. *Ridna shkola – Native school, 6, 75* [in Ukrainian].
11. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) [Pedagogy of Art (theory and methodology of teaching art subjects)]. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.03
UDC 37.014.5:005.56(477)

PARTNERSHIP PEDAGOGY AS THE BASIS OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

Nataliia Vedmedenko

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0001-9332-2118>
e-mail: n.o.vedmedenko@npu.edu.ua

Valerii Matviienko

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0004-0567-698X>
e-mail: v.matviienko@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the consideration of partnership pedagogy as a fundamental principle of modern educational reform in Ukraine, especially in the context of the implementation of the tasks of the New Ukrainian School (NUS). The authors analyze the pedagogy of partnership as an innovative approach to interaction in the educational process, based on the principles of equality, mutual trust, mutual respect and shared responsibility between all participants in the educational process: students, teachers, parents, school administrators and the local community. This approach is aimed at creating an inclusive and supportive educational environment in which each participant has the opportunity to actively engage in education and upbringing, as well as to involve students in the development of social competencies and democratic values.

The article emphasizes the importance of moving from traditional authoritarian models to partnerships, which contributes not only to better knowledge acquisition but also to the development of children's critical thinking skills, responsibility, tolerance, and interpersonal communication and cooperation skills. In particular, the authors discuss the basic principles of partnership pedagogy, such as equal cooperation, openness, mutual support, and a positive attitude toward each participant in the educational process. Thanks to this approach, the educational process acquires a new quality, creating conditions for the harmonious development of students.

The article provides recommendations on how educational institutions can adapt the educational environment to new requirements by engaging all participants in active discussion and joint decision-making. The authors emphasize the importance of this approach for primary schools in Ukraine, where the first steps in the development of a personality should be supported by partnership cooperation. The proposed strategies contain practical recommendations for teachers and school administrators on how to effectively organize partnerships, which will become the basis for the formation of responsible and conscious citizens capable of withstanding the challenges of modern society.

The article is of considerable practical value, as it offers specific methods for creating a positive and open educational space focused on the comprehensive development of students and their preparation for active participation in the life of a democratic society.

Key words: pedagogy of partnership, New Ukrainian School, educational process, interaction between teachers and students, cooperation with parents, social interaction, educational environment, personal development of junior schoolchildren.

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.03

УДК 37.014.5:005.56(477)

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯК ОСНОВА НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ведмеденко Н. О.

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-9332-2118>
e-mail: n.o.vedmedenko@npu.edu.ua

Матвієнко В. О.

здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0004-0567-698X>
e-mail: v.matviienko@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена розгляду педагогіки партнерства як фундаментального принципу сучасної освітньої реформи в Україні, особливо в контексті реалізації завдань Нової української школи (НУШ). Автори аналізують педагогіку партнерства як новаторський підхід до взаємодії в освітньому процесі, який базується на принципах рівності, взаємодовіри, взаємоповаги та спільної відповідальності між усіма учасниками освітнього процесу: учнями, вчителями, батьками, адміністрацією навчального закладу та місцевою громадою. Цей підхід спрямований на створення інклюзивного та сприятливого освітнього середовища, у якому кожен учасник має можливість активно долучатися до навчання і виховання, а також долучати учнів до розвитку соціальних компетенцій і демократичних цінностей.

Стаття підкреслює важливість переходу від традиційних авторитарних моделей до партнерських відносин, що сприяє не лише кращому засвоєнню знань, але й формуванню у дітей навичок критичного мислення, відповідальності, толерантності, а також навичок міжособистісного спілкування та співпраці. Зокрема, автори розглядають основні принципи педагогіки партнерства, такі як рівноправна співпраця, відкритість, взаємна підтримка та позитивне ставлення до кожного учасника освітнього процесу. Завдяки цьому підходу навчально-виховний процес набуває нової якості, створюючи умови для гармонійного розвитку учнів.

У статті наводяться рекомендації щодо того, як навчальним закладам можна адаптувати освітнє середовище до нових вимог, залучаючи всіх учасників до активного обговорення і спільного прийняття рішень. Автори наголошують на важливості цього підходу для початкових шкіл України, де перші кроки у становленні особистості мають бути підтримані партнерською співпрацею. Запропоновані стратегії містять практичні рекомендації для педагогів і керівників закладів щодо ефективної організації партнерської взаємодії, яка стане підґрунтям для формування відповідальних і свідомих громадян, здатних протистояти викликам сучасного суспільства.

Стаття має значну практичну цінність, оскільки пропонує конкретні методи для створення позитивного та відкритого освітнього простору, орієнтованого на всебічний розвиток учнів та їх підготовку до активної участі в житті демократичного суспільства.

Ключові слова: педагогіка партнерства, Нова українська школа, освітній процес, взаємодія вчителів та учнів, співпраця з батьками, соціальна взаємодія, освітнє середовище, особистісний розвиток молодших школярів.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Педагогіка партнерства є однією з ключових концепцій, що стоять на передовій реформування сучасної освіти в Україні. Її принципи відображають важливість створення партнерських відносин між усіма учасниками освітнього процесу: вчителями, учнями, батьками та адміністрацією. В умовах реалізації концепції Нової української школи (НУШ), партнерська взаємодія стає засобом не лише підвищення ефективності навчання, а й гуманізації освітнього процесу, спрямованого на всебічний розвиток особистості. Реформи в освіті спричинили необхідність переосмислення взаємодії учасників освітнього процесу, де акцент робиться не лише на передачу знань, а й на співпрацю, активне залучення та рівноправність [5].

Одним із центральних принципів педагогіки партнерства є повага до учасників освітнього процесу, довіра та демократичність стосунків. Відмова від авторитарного стилю навчання дозволяє створювати сприятливі умови для розкриття потенціалу учнів, підтримувати їх ініціативність та критичне мислення. Саме такий підхід сприяє формуванню нового типу учасника освітнього процесу – активного, відповідального та самостійного. У цьому контексті педагогіка партнерства стає потужним інструментом модернізації освітніх відносин, адже формує рівноправні взаємодії, що відповідають викликам сучасного світу [2].

Педагогіка партнерства в Україні набула особливого значення у зв'язку з реформою загальної середньої освіти, започаткованою в рамках концепції «Нова українська школа». У цьому процесі партнери – учитель, учень і батьки – виступають як рівноправні учасники освітнього процесу, де співпраця, комунікація і взаємоповага є основними чинниками ефективного навчання. Згідно з результатами дослідження, проведеного Міністерством освіти та науки України у співпраці з Інститутом освітньої аналітики, більше 90% респондентів (учителі початкової школи) визнають демократичний стиль взаємодії з учнями найбільш ефективним.

Проблематика партнерських взаємин у педагогіці знайшла відображення в працях багатьох науковців. Зокрема, Ш. Амонашвілі, О. Захаренко, В. Сухомлинський впроваджували партнерські підходи в школі, спрямовані на гуманізацію освітнього процесу та розвиток особистісних взаємин. Дослідження І. Беха, Н. Бібік та інших вітчизняних науковців свідчать про важливість діалогічної взаємодії та побудови рівноправних стосунків, що базуються на добровільності та взаємній повазі. Такі стосунки сприяють формуванню відповідальності, ініціативності та критичного мислення учнів, а також забезпечують гармонійний розвиток особистості в умовах освітнього процесу.

Зважаючи на актуальність розвитку інклюзивної та демократичної освіти, педагогіка партнерства потребує подальших досліджень і вдосконалення. Важливим є не лише теоретичне осмислення цього підходу, але й практична підготовка вчителів до його впровадження в освітній процес, що підтверджують результати сучасних досліджень готовності майбутніх учителів до застосування педагогіки партнерства

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення специфіки застосування педагогіки партнерства як ключового елемента ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах Нової української школи та створення практичних рекомендацій для її інтеграції в педагогічну діяльність.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні **завдання**: *провести* аналіз теоретичних засад педагогіки партнерства та її відповідності основним принципам реформування освіти в Україні; *дослідити* вплив педагогіки партнерства на ефективність навчально-виховного процесу та формування демократичних відносин між учасниками освітнього процесу; *розробити* методичні рекомендації для вчителів щодо впровадження принципів педагогіки партнерства в навчальну та виховну діяльність.

Для реалізації цих завдань використано низку теоретичних та емпіричних **методів**. Зокрема, аналіз науково-педагогічних джерел з проблематики педагогіки партнерства; опитування та анкетування для оцінки ставлення педагогів та студентів до цього підходу; узагальнення практичного досвіду щодо впровадження партнерських методик у навчальний процес.

Дослідження спрямоване на поглиблення розуміння педагогіки партнерства як засобу гуманізації освітнього процесу та розробку ефективних рекомендацій для педагогічних працівників з метою її успішного впровадження в умовах освітніх реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз педагогічної літератури засвідчує, що педагоги вважають педагогіку співробітництва або партнерства основою ефективної педагогічної взаємодії всіх учасників освітнього процесу. За педагогікою партнерства учень є добровільним й зацікавленим соратником, однодумцем та рівноправним учасником освітнього процесу, відповідальним за свої результати. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Педагогіка партнерства визначає істинно демократичний спосіб співпраці педагога і дитини, який не відкидає різниці в їхньому життєвому досвіді, знаннях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість.

Отже, педагогіка партнерства за умови інклюзії, гетерогенного учнівського складу та недискримінації в освітньому просторі полягає в демократичному та гуманному ставленні до кожного учня, що забезпечує права кожної особистості на вибір, на власну гідність, на прояви своєї культури та ідентичності, на повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою хочуть її бачити, однолітки чи педагоги. Партнерські стосунки панують там де всі учасники навчально-виховного процесу об'єднані спільними поглядами та прагнуть досягнути спільної мети.

Педагогіка партнерства прагне бачити в учнях добровільних і зацікавлених соратників, однодумців, рівноправних учасників педагогічного процесу, турботливих та відповідальних за свої результати.

Слід наголосити, що саме у сучасних умовах інклюзії, гетерогенності та полікультурності організація освітнього процесу вимагає нової педагогічної етики, визначальною рисою якої є прийняття, толерантне ставлення, взаємопідтримка, взаєморозуміння, взаємоповага та творче співробітництво вчителя та учнів. Ця етика реалізується в міжособистісному спілкуванні (підтримка, співпереживання, повага до людської гідності, довіра); зумовлює використання діалогу як основної форми спілкування, спонукання до обміну інформацією, поглядами, емоціями, враженнями, моделювання життєвих ситуацій; включає штучно створенні ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Зasadничо важливою є орієнтація партнерської діяльності вчителя та учнів на розвиток творчих здібнос-

тей та розкриття творчого потенціалу – творчої ініціативи та активності, творчого мислення, здібностей до продуктивної діяльності в нових умовах.

Науковці виокремлюють такі основні принципи педагогіки співробітництва: *повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).*

На думку науковців та педагогів реалізації ідей педагогіки партнерства в сучасній школі ведуть два шляхи.

– По-перше, шлях, який можна назвати «романтичним» – «віддавши серце дітям». Учитель наближується до дитини за рахунок великої любові та поваги до неї, «схиляється до її рівня».

– По-друге, – це шлях розподілу функцій вчителя та учнів та організація їх співпраці. У функції вчителя входить ретельно підготовка до навчально-виховного процесу, підбір завдань та вправ посилюючих для кожного, правил та норм поведінки та створення комфортного психологічного клімату в класі. Функція учня – бере активну участь у підтримці позитивного клімату в класі, дотримуючись правил та норм поведінки, на добровільних засадах виконують запропоновані вчителем завдання та вправи як свої та самостійно їх вирішує. У такому випадку обидва учасники – вчитель та учень – рівноправні. Ніхто ні над ким не застосовує владу, тобто є межі, які називаються норми та правила і які всі спільно створювали. Так реалізується ідея рівності.

Таким чином, психологічну основу педагогіки партнерства складають суб'єкт-суб'єктні стосунки – співпраця двох суб'єктів. Цей тип взаємин є для навчально-виховного процесу оптимальним, бо, з одного боку, він зберігає за вчителем функцію управління, а з другого, – дає учневі можливість діяти самостійно. Тому завдання педагогів полягає у створенні атмосфери турботи і підтримки учнів, яка сприяла б розвитку їхніх можливостей та задовольняла їхні інтелектуальні, емоційні й соціальні потреби.

Відповідно до освітньої реформи Нова українська школа працює на засадах «педагогіки партнерства». Сьогодні доцільно говорити про зміну парадигми «освіта = навчання» на парадигму «освіта = становлення», а саме становлення людини, її духовності, індивідуальності, її самотворення, самоформування, самооформлення в особистість. Слід зауважити, що становлення особистості залежить від умов, в яких перебуває особистість, та толерантного ставлення всіх учасників в освітньому просторі, розуміння та прийняття кожної індивідуальності як неповторної та унікальної, а відмінності не виокремлюються як перепона.

Основним з ключових принципів сучасної школи є дитиноцентризм. Де особлива увага приділяється особистості учня, його розвитку, адаптації, соціалізації та задоволення освітніх потреб. В нову українську школу приходять учні з різним рівнем емоційності, інтелектуальних здібностей, фізичного здоров'я, соціального статусу, психологічної готовності та інше, що в свою чергу вимагає від педагога підбору результативних прийомів, методів та педагогічних технологій задля досягнення гармонійного розвитку особистості.

Педагогіка партнерства є не лише методологічною основою модернізації української системи освіти, але й важливим чинником у розвитку демократичних відносин у суспільстві. Її головне завдання – забезпечити ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу, яка базується на повазі, довірі, рівноправності та відповідальності кожної сторони [8]. Особливо актуальним цей підхід стає в кон-

тексті впровадження концепції «Нова українська школа», що робить акцент на особистісно орієнтованому підході та активному залученні всіх учасників процесу до спільної діяльності. У цьому розділі детально розглянуто основні аспекти педагогіки партнерства, її значення та механізми інтеграції в освітній процес.

Педагогіка партнерства ґрунтується на низці принципів, які формують новий підхід до взаємодії у школі. Ключовими з них є:

1. **Рівність і взаємоповага** – всі учасники освітнього процесу (учні, вчителі, батьки, адміністрація) є рівноправними партнерами. Це означає, що кожен має однакові права на висловлення думки, участь у прийнятті рішень і відповідальність за їх виконання.

2. **Добровільність і відповідальність** – участь у взаємодії повинна бути добровільною, що забезпечує більшу мотивацію та залученість. Одночасно, кожен учасник несе відповідальність за свої дії та внесок у загальний результат.

3. **Довіра і відкритість** – у процесі взаємодії між учнями, вчителями та батьками важливо створити атмосферу довіри та відкритості. Це сприяє створенню комфортного освітнього середовища, де кожен може вільно висловлювати свої думки, запитання або занепокоєння.

4. **Активна співпраця** – педагогіка партнерства акцентує увагу на тому, що навчальний процес має бути спільною діяльністю всіх сторін. Вчителі стають не лише носіями знань, але й наставниками, які спільно з учнями та батьками працюють над досягненням освітніх цілей.

Однією з основних переваг педагогіки партнерства є її здатність створювати демократичну культуру у шкільному середовищі, де кожен учасник має можливість активно впливати на процес навчання та його результати. Згідно з дослідженням, проведеним Міністерством освіти та науки України, понад 64% учителів і студентів вважають, що впровадження педагогіки партнерства підвищує ефективність навчального процесу, сприяє формуванню критичного мислення, креативності та самостійності учнів.

У той же час, є низка викликів, з якими стикаються педагоги при впровадженні цього підходу. По-перше, більшість вчителів не повністю готові до рівноправної взаємодії з учнями через існуючі традиції авторитарного навчання. Це може знижувати ефективність педагогіки партнерства, оскільки не всі учасники відразу сприймають нову модель стосунків. По-друге, недостатня підготовка вчителів щодо застосування активних методів навчання, таких як проектне навчання або робота в групах, створює труднощі у впровадженні партнерської взаємодії. Лише 30% респондентів вміють ефективно використовувати методи педагогіки партнерства [3].

Одним із ключових аспектів педагогіки партнерства є зміна ролі вчителя. Вчитель більше не є лише джерелом знань, а виступає наставником, модератором процесу навчання. Його основне завдання полягає в тому, щоб створити умови для розвитку самостійності та відповідальності учнів, а також підтримати їх у вирішенні проблем, які виникають у процесі навчання [1].

Такий підхід вимагає від вчителя нових професійних компетенцій, зокрема: уміння створювати ситуації успіху, мотивувати учнів до самостійної роботи, використовувати інноваційні методи навчання. Педагогічний супровід, орієнтований на співпрацю, допомагає учням не лише засвоювати знання, а й формувати необхідні для життя соціальні й комунікативні навички. Педагогіка партнерства робить процес навчання більш адаптивним до індивідуальних потреб учня, що забезпечує розвиток його потенціалу на всіх рівнях – когнітивному, емоційному та соціальному.

Окремо слід виділити аспект соціально-педагогічного партнерства, що передбачає взаємодію школи з різними соціальними інститутами: батьками, громадськими організаціями, підприємствами та іншими освітніми установами. Така співпраця дозволяє створювати комплексний освітній простір, де дитина отримує не лише академічні знання, а й соціальні навички, необхідні для успішної інтеграції у суспільство.

Важливим елементом соціально-педагогічного партнерства є залучення батьків до навчального процесу. Це сприяє створенню атмосфери взаємодопомоги і підтримки, що допомагає учням розвиватися у сприятливому середовищі. Згідно з дослідженнями, сімейна взаємодія позитивно впливає на академічну успішність учнів, їхню мотивацію до навчання та соціальну адаптацію [4].

Один із ключових результатів впровадження педагогіки партнерства – розвиток критичного мислення у школярів. У сучасному світі, де інформація легко доступна, важливо навчити учнів не просто накопичувати знання, а критично осмислювати їх, робити власні висновки та знаходити індивідуальні рішення. Партнерська взаємодія, заснована на діалозі і відкритій комунікації, допомагає розвивати ці навички.

Активні методи навчання, які є основою педагогіки партнерства, стимулюють учнів брати участь у дискусіях, аналізувати різні точки зору, обговорювати проблеми й пропонувати варіанти їх вирішення. Це сприяє розвитку не лише інтелектуальних, але й емоційних та соціальних компетенцій, які є необхідними для повноцінного розвитку особистості у сучасному суспільстві.

Сьогодні педагог сучасної школи має приміряти на себе нові ролі, а саме:

– роль **фасилітатора** (від англ. *facilitate* – полегшувати, надихати, сприяти), *той, хто* підтримує дитину в її навчальній діяльності через педагогічну взаємодію, допомагає, надихає;

– роль **тьютора** (від англ. *tutor* – учитель), *той, хто* індивідуально працює з інтересом дитини – виявляє освітні потреби, проектує освітню діяльність, організує рефлексію, проектує наступні кроки в освіті.

– роль **менеджера** (англ. *manager*, походить від *manage* «керувати», керуючий – начальник, зайнятий керуючими процесами) *той, хто* враховуючи особливі освітні потреби кожного професійно та результативно організовує та керує освітнім процесом.

Педагогіка співробітництва включає:

I. Оновлення системи взаємостосунків між учнем та вчителем (діалог, взаємодовіра, підтримка, приймання, активна співпраця з батьками дітей, що позитивно впливають на шкільне освітнє середовище).

II. Оновлення методичного інструментарію вчителя застосування методів навчання, заснованих на співпраці, активній участі дитини у навчанні, а саме інтерактивні технології: організація дослідної роботи, стимулювання самоосвітньої діяльності учнів, використання методу проектів, діалогічні методи, стимулювання висловлювання власних думок, створення проблемних ситуацій задля розвитку критичного мислення; впровадженні методів самооцінки, рефлексії та взаємоперевірки.

III. Формування нового (інклюзивного) освітнього середовища: доступне та розвиваюче для всіх, мотивуюче учнів та педагогів, яке має новітнє інформаційно-комунікаційне оснащення, сприяє професійній активності педагога, підвищує ефективність його роботи, сприяє застосуванню індивідуального та диференційованого підходів.

IV. Зміна підходів до оцінювання результатів навчання:

Оцінювання як можливість спостереження та відстеження: прогресу учнів, діагностика їх потреб, можливість щоденної корекції процесу навчання та виховання, оцінювання високих здібностей: креативність, критичне мислення, пошук рішень,

здатність до співпраці та взаємної відповідальності, здатність до застосування отриманої інформації тощо.

Таким чином, педагогіка партнерства є не лише інноваційним підходом до навчання, але й важливим інструментом демократизації освітнього середовища. Вона сприяє розвитку в учнів навичок самостійності, відповідальності, критичного мислення, що є ключовими компетенціями для успішної адаптації в умовах сучасного світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Педагогіка партнерства є одним із ключових компонентів реформування української освіти, який відповідає на сучасні виклики та потреби розвитку демократичного суспільства. Основні принципи педагогіки партнерства, такі як рівність, взаємоповага, довіра та активна співпраця, сприяють створенню гармонійних і ефективних взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. В умовах Нової української школи (НУШ) цей підхід не тільки покращує навчальні результати, але й формує у школярів навички критичного мислення, відповідальності та ініціативності, що є необхідними для успішної самореалізації в сучасному світі [6].

Результати дослідження показують, що більшість педагогів визнають ефективність педагогіки партнерства, однак її впровадження стикається з низкою викликів. Це зумовлює необхідність систематичного вдосконалення професійної підготовки вчителів, розвитку їхніх комунікативних навичок і вміння працювати в умовах партнерської взаємодії. Крім того, важливим є активне залучення батьків до освітнього процесу та створення сприятливих умов для їх співпраці з педагогами й учнями. Розроблені методичні рекомендації мають стати основою для успішної реалізації педагогіки партнерства у повсякденній практиці українських шкіл.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі є багатовекторними та важливими для вдосконалення освітнього процесу. Одним із напрямів є поглиблене вивчення впливу педагогіки партнерства на розвиток емоційного інтелекту та соціальних навичок учнів, що є критичними для їхньої успішної інтеграції в суспільство. Також доцільним є розширення емпіричних досліджень щодо впровадження партнерських методик у різні типи освітніх закладів – не лише в початкових, але й у середніх та старших класах.

Ще однією перспективною сферою є розробка інноваційних педагогічних технологій, які базуються на партнерській взаємодії [7]. Зокрема, важливо дослідити можливості інтеграції цифрових інструментів у процес побудови партнерських взаємин у навчанні, що дозволить зробити освітній процес більш інтерактивним та адаптованим до потреб сучасних учнів.

На завершення, педагогіка партнерства має величезний потенціал для підвищення якості освіти в Україні. Її подальше впровадження сприятиме формуванню нових підходів до навчання та виховання, де ключову роль відіграють демократичні цінності, рівність та активна співпраця всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабаш О. Педагогіка партнерства – сучасний тип взаємодії між учасниками освітнього процесу. *Учитель початкової школи*. 2018. № 8. С. 3-7.
2. Ковальчук В. А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.
3. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навч.-метод. пос. Київ : Вид-во ПП Щербатих О., 2008. 128 с.

4. Матвієнко В. Педагогіка партнерства як умова ефективної реалізації завдань Нової української школи. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 6 (1). С. 15-22. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.02](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.02)
5. Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1/%D0%9D/>
6. Нова українська школа : poradnik dla vchytelia / za zag. red. N. M. Bibik. Київ : ТОВ «Видавничий дім» «Плеяди», 2017. 206 с.
7. Федірчик Т., Дідух В. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах Нової української школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 21. С. 50-54.
8. Шевчук Г. Й. Партнерська педагогіка в Україні : становлення та розвиток. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Випуск 71 : збірник наукових праць. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 306.

REFERENCES:

1. Barabash, O. (2018). Pedagogika partnerstva – suchasnyi typ vzaiemodii mizh uchastykamy osvithnoho protsesu [Pedagogy of Partnership – a Modern Type of Interaction Between Participants in the Educational Process]. *Uchytel pochatkovoi shkoly – Elementary School Teacher*, 8, 3-7 [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, V. A. (2023). Pedagogika partnerstva u profesiinii diialnosti vchytelia : navch. posib. [Pedagogy of partnership in the professional activity of the teacher : a textbook]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU [in Ukrainian].
3. Kokhanova, O. P. (2008). Psykholohiia partnerskoi vzaiemodii v osviti [Psychology of Partnership Interaction in Education] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : Shcherbatiykh O. [in Ukrainian].
4. Matviienko, V. (2024). Pedagogika partnerstva yak umova efektyvnoi realizatsii zavdan Novoi ukrainskoi shkoly [Pedagogy of partnership as a condition for the effective implementation of the tasks of the New Ukrainian School]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 2(6), 15–22. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.02](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.02) [in Ukrainian].
5. Nikolenko, L. (n. d.). Pedagogika partnerstva yak umova realizatsii zavdan rozvytku osobystosti dytyny u konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Partnership Pedagogy as a Condition for Implementing the Tasks of Developing the Child's Personality in the Context of the New Ukrainian School]. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/> [in Ukrainian].
6. Nova ukrainska shkola : poradnyk dlia vchytelia [The New Ukrainian School : A Teacher's Guide]. (2017). N. M. Bibik (Ed.). Kyiv : Pleyady [in Ukrainian].
7. Fedirchuk, T., & Didukh, V. (2019). Pedagogika partnerstva yak chynnyk formuvannia efektyvnoi vzaiemodii uchastykiv osvithnoho protsesu v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Partnership Pedagogy as a Factor in Forming Effective Interaction Among Participants in the Educational Process in the Context of the New Ukrainian School]. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians*, 21, 50-54 [in Ukrainian].
8. Shevchuk, H. Y. (2019). Partnerska pedagogika v Ukraini : stanovlennia ta rozvytok [Partnership Pedagogy in Ukraine : Formation and Development]. *Naukovi chasopysy Natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journals of the National Pedagogical University Named After M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, 71, 306. Kyiv : Helvetyka [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.04

UDC 373.3.017.4:159.923.2

STRATEGIES FOR THE FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL IDENTITY OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE MODERN GLOBALIZED WORLD

Daria Hubarieva

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4513-8586>
e-mail: kameta2014@ukr.net

Nadiia Sylenko

Doctor of Philosophy in 01 Education/Pedagogy
primary school teacher, teacher of the highest
qualification category,
teacher-methodologist, educator-methodologist,
Secondary school № 35,
10 B, Yury Hnata St., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0005-3223-2847>
e-mail: nadlen7@ukr.net

Abstract. *The article explores the urgent problem of forming the national and cultural identity of junior schoolchildren in the context of globalization, emphasizing the need for a comprehensive theoretical and practical approach to this process. The paper considers the importance of education as the main tool for patriotic education and development of children's national consciousness.*

The main purpose of the study is to theoretically substantiate the components of the national and cultural identity of primary school children and to identify the pedagogical conditions necessary for the effective formation of this identity in the context of globalization. The study focuses on how globalization processes affect the development of national consciousness of primary school children.

Given the impact of globalization, which is often accompanied by information load and cultural integration, both positive and negative aspects of this influence on the formation of national and cultural identity are identified. It is emphasized that globalization can cause risks of leveling national values, which emphasizes the importance of creating specially designed pedagogical conditions for the support and development of national identity.

Based on the study, practical recommendations for teachers have been developed, including the creation of an educational environment that would integrate national traditions and values in the modern educational process. The recommendations are aimed at forming sustainable patriotism in junior schoolchildren, which is critically important in the modern world.

The study makes a significant contribution to an in-depth understanding of the role of education in the formation of junior schoolchildren's national and cultural identity. It offers new theoretical approaches and practical tools that can be used to improve pedagogical practices in the context of globalization challenges. The results of the article will contribute to the development of scientific knowledge and improvement of the methodology of patriotic education in the educational process.

Key words: *national and cultural identity, primary school students, globalization, patriotic education, educational strategies, cultural values, socialization.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.04

УДК 373.3.017.4:159.923.2

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Губарева Д. В.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4513-8586>
e-mail: kameta2014@ukr.net

Силенко Н. І.

доктор філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка, вчитель початкових класів, вчитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист, вихователь-методист, середня загальноосвітня школа № 35, вул. Юри Гната, 10 Б, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0005-3223-2847>
e-mail: nadlen7@ukr.net

Анотація. Стаття досліджує актуальну проблему формування національно-культурної ідентичності молодших школярів в умовах глобалізації, акцентуючи увагу на необхідності всебічного теоретичного і практичного підходу до цього процесу. У роботі розглянуто значення освіти як основного інструмента для патріотичного виховання та розвитку національної свідомості дітей.

Основною метою дослідження є теоретичне обґрунтування компонентів національно-культурної ідентичності молодших школярів і визначення педагогічних умов, необхідних для ефективного формування цієї ідентичності в умовах глобалізації. Дослідження зосереджено на вивченні того, як глобалізаційні процеси впливають на розвиток національної свідомості дітей молодшого шкільного віку.

З огляду на вплив глобалізації, що часто супроводжується інформаційним навантаженням і культурною інтеграцією, виявлено як позитивні, так і негативні аспекти цього впливу на формування національно-культурної ідентичності. Підкреслено, що глобалізація може викликати ризики нівелювання національних цінностей, що акцентує важливість створення спеціально розроблених педагогічних умов для підтримки і розвитку національної ідентичності.

На основі проведеного дослідження розроблені практичні рекомендації для педагогів, які включають створення виховного середовища яке б інтегрувало національні традиції і цінності в сучасному освітньому процесі. Рекомендації спрямовані на формування стійкого патріотизму у молодших школярів, що є критично важливим у сучасному світі.

Дослідження робить значний внесок у поглиблене розуміння ролі освіти у формуванні національно-культурної ідентичності молодших школярів. Воно пропонує нові теоретичні підходи та практичні інструменти, які можуть бути використані для удосконалення педагогічних практик у контексті глобалізаційних викликів. Результати статті сприятимуть розвитку наукових знань і вдосконаленню методології патріотичного виховання в освітньому процесі.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, учні молодшого шкільного віку, глобалізація, патріотичне виховання, культурні цінності.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. У сучасних умовах глобалізації, коли суспільство зазнає значних змін у всіх сферах розвитку, проблема формування національно-культурної ідентичності стає надзвичайно актуальною. Глобалізаційні процеси створюють амбівалентні умови для становлення особистості. З одного боку, глобалізація сприяє культурній уніфікації, що може призводити до втрати національної самобутності та руйнування самоідентичності. З іншого боку, вона відкриває можливості для інтеграції національної культури в глобальний контекст, збагачуючи її новими ідеями та перспективами. Таке взаємопроникнення культур може сприяти розвитку нових форм ідентичності, які поєднують національні традиції з глобальними впливами, але не повинно призводити до втрати культурних основ.

Особливо це питання стає важливим у контексті сучасних викликів, які стоять перед Україною. Боротьба за територіальну цілісність, збереження національних традицій і подолання культурних розбіжностей є ключовими факторами, які визначають необхідність формування національно-культурної ідентичності з раннього віку. Формування стійкої національної свідомості, здатної протистояти зовнішнім впливам і одночасно відкритої до нових можливостей, є важливим аспектом виховання громадян, які здатні не лише зберегти, а й розвивати культурну спадщину своєї нації.

Національно-культурна ідентичність особистості формується під впливом багатьох факторів, серед яких значну роль відіграє система освіти. Саме освітня система стає основним механізмом передачі національних цінностей, культурних традицій і знань про історію та культуру країни. У зв'язку з цим сучасна педагогіка покликана впроваджувати ефективні методики національно-патріотичного виховання, яке сьогодні є невід'ємною частиною громадянської освіти. Важливо, щоб цей процес розпочинався ще в молодшому шкільному віці, коли діти найбільш відкриті до формування своїх уявлень про навколишній світ.

Одним із ключових документів, що визначають стратегію національно-патріотичного виховання в Україні, є «Стратегія національно-патріотичного виховання», яка підкреслює необхідність формування національно-культурної ідентичності. Цей процес включає розвиток національно-патріотичного світогляду та збереження духовно-моральних цінностей українського народу [6].

Аналіз сучасного стану проблеми формування національно-культурної ідентичності свідчить, що на тлі глобалізаційних процесів виклики, з якими стикається українське суспільство, стають дедалі гострішими. Існує загроза розмивання національної ідентичності під впливом глобальних тенденцій, що потребує нових підходів до формування національної свідомості.

Формування національно-культурної ідентичності молодших школярів має велике значення для подальшого розвитку української держави. Національна ідентичність стає тим підґрунтям, яке дозволяє дітям не тільки усвідомлювати своє місце у світі, але й формувати активну громадянську позицію. Вона сприяє розвитку почуття патріотизму, відповідальності за майбутнє країни та готовності брати активну участь у її розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування особливостей формування національно-культурної ідентичності молодших школярів в умовах глобалізації та визначення педагогічних умов для ефективного реалізації цього процесу.

Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення наступних **завдань**: аналіз наукових джерел та досліджень з питань формування національно-культурної ідентичності в контексті глобалізації; визначення складових національно-культурної

ідентичності молодших школярів та їх взаємозв'язку із загальними психолого-педагогічними процесами розвитку; розробка практичних рекомендацій для педагогів щодо створення сприятливих умов для формування національно-культурної ідентичності учнів у сучасній школі.

Реалізація зазначених завдань зумовила необхідність використання комплексу теоретичних та емпіричних **методів**. До них належать: ретроспективний аналіз науково-педагогічних джерел та електронних ресурсів, методи узагальнення педагогічного досвіду, конкретизація та систематизація даних щодо характеристик національно-культурної ідентичності, а також прогнозування перспектив подальших досліджень.

Це дослідження покликане розширити розуміння процесу формування національно-культурної ідентичності молодших школярів в умовах глобалізації, що сприятиме вдосконаленню методичних підходів до національно-патріотичного виховання та забезпеченню виховання соціально активних і відповідальних громадян України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика національного виховання та формування національної самосвідомості завжди займала важливе місце в педагогічних дослідженнях, оскільки ці процеси мають глибокий вплив на розвиток не лише особистості, але й суспільства загалом [1]. Формування національної свідомості та ідентичності відіграє важливу роль у консолідації нації, збереженні її культурної спадщини та адаптації до сучасних викликів глобалізації. У вихованні підростаючого покоління українських дітей ця проблема набуває ще більшого значення, адже національно-культурна ідентичність є основою для формування стійких моральних орієнтирів, ціннісних установок і громадянської свідомості.

Формування національно-культурної ідентичності є ключовим завданням, яке не тільки забезпечує збереження національних традицій, але й сприяє вихованню особистості, здатної адаптуватися до сучасного світу, не втрачаючи при цьому своєї культурної самобутності. Ця тема була об'єктом дослідження багатьох видатних науковців, серед яких Г. Ващенко, О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Г. Філіпчук. Вони не тільки акцентували увагу на важливості національного виховання як основи формування національної свідомості, але й розробили практичні підходи до його впровадження в освітній процес.

Зокрема, М. Стельмахович наголошував на ролі етнопедагогіки як ефективного засобу передачі національних цінностей від покоління до покоління. В його працях національне виховання розглядається як системний процес, що охоплює всі сфери життєдіяльності дитини – від сім'ї до школи. В. Сухомлинський, у свою чергу, звертав увагу на важливість формування моральних основ і цінностей через прищеплення любові до рідної землі, культури та історії. Його педагогічна система будувалася на тому, що виховання національної свідомості має бути невід'ємною частиною освітнього процесу, що дозволяє створювати гармонійно розвинену особистість з почуттям глибокої відповідальності перед своєю країною.

Поглиблене дослідження феномену національно-культурної ідентичності продовжується і в сучасних наукових працях, серед яких варто виділити дослідження І. Беха, К. Журби, М. Козловця, Т. Лободи, Л. Співак, М. Степика, О. Сухомлинської, І. Тараненка, К. Чорної, Г. Філіпчука та інших. Ці науковці підкреслюють необхідність інтеграції національної ідентичності у систему освіти, особливо на початкових етапах навчання, коли діти формують свої перші уявлення про себе та своє місце у світі. Наприклад, Т. Лобода зазначає, що процес виховання національної

свідомості має бути систематичним і інтегрованим у всі аспекти освітнього процесу, оскільки це дозволяє дітям з раннього віку усвідомлювати свою належність до нації та відповідальність перед нею.

Особливої уваги заслуговує думка О. Савицької, яка акцентує на тому, що актуальність проблеми української національної ідентичності зумовлена поліетнічним складом населення України [7]. Така багатонаціональність створює додаткові виклики для освітньої системи, яка повинна забезпечити інтеграцію різних етнічних груп у єдиний культурний простір, при цьому зберігаючи національні особливості та цінності. Вперше питання української національної ідентичності стало об'єктом наукових досліджень наприкінці XIX століття, коли національне відродження стало актуальним на тлі політичних і соціальних змін того часу. Це був період активного пошуку шляхів збереження національної самобутності в умовах тиску з боку інших культур і держав.

Взаємозалежність процесів формування національно-культурної ідентичності та соціалізації школярів також привернула увагу багатьох дослідників, зокрема О. Акименко, Б. Братаніча, О. Газізової, Є. Головахи, І. Гутковської, Є. Семенова та інших. Вони досліджували, як формування національної ідентичності впливає на загальну соціалізацію дитини, її здатність інтегруватися в суспільство і відігравати активну роль у його розвитку. Наприклад, дослідження О. Гордійчук, В. Євтуха, В. Кузя, А. Марушкевича, Ю. Руденка, О. Ярмоленка показали, що освітнє середовище має вирішальний вплив на формування національної самосвідомості учнів, оскільки саме школа є основним соціальним інститутом, через який дитина отримує знання про свою національну спільноту.

Значну увагу вчені також приділяли питанням взаємозв'язку між національною ідентичністю та соціалізацією. Т. Лобода вважає, що освіта відіграє ключову роль у створенні балансу між цими двома процесами. Вона підкреслює, що освітні інституції мають бути головними агентами гомогенізації, сприяючи об'єднанню суспільства навколо ідеї нації [4]. Ця ідея повинна базуватися на усвідомленні спільних цінностей, культури та історії, що робить освітню систему важливим фактором забезпечення національної єдності. Т. Лобода також наголошує на тому, що ступінь суверенності держави прямо впливає на здатність освітньої системи захищати і розвивати національні цінності в умовах глобалізації.

М. Козловець пропонує розглядати національну ідентичність як процес усвідомлення народом себе як єдиної спільноти, відмінної від інших, що є підґрунтям для виникнення феномену етнічності. Важливим аспектом цього процесу є здатність нації зберігати і розвивати свою самобутність, адаптуючись до викликів сучасного світу [3]. На думку Т. Лободи, національна ідентичність не є статичною категорією – вона піддається трансформаціям під впливом історичних, культурних та політичних змін. Це динамічна конструкція, яка розвивається разом із суспільством, відображаючи його потреби та прагнення.

Визначення поняття «національно-культурна ідентичність особистості» є надзвичайно важливим у контексті виховання молодших школярів. Це поняття відображає внутрішній стан особистості, який ґрунтується на усвідомленні своєї належності до певної нації, її культури, традицій та звичаїв. Це усвідомлення формується на основі знань про національну спільноту, емоційних переживань, що виникають у процесі оцінки власної національної приналежності, а також на основі поведінкових актів, спрямованих на підтримку національних цінностей. Національно-культурна ідентичність проявляється в активному бажанні діяти на благо своєї нації,

підтримувати її культурні цінності, зберігати історичну пам'ять і передавати її наступним поколінням [2].

В умовах стрімкого розвитку української державності та зростаючого впливу глобалізаційних процесів питання формування національно-культурної ідентичності особистості стає вкрай актуальним. У цьому контексті особливо важливим є усвідомлення того, що саме освіта виступає потужним інструментом для формування національної свідомості та патріотичних цінностей, які є необхідними для розвитку суспільства.

Система освіти, адаптуючись до нових реалій, повинна стати платформою для всебічного формування національної ідентичності учнів. Освіта не лише передає знання, але й формує ціннісні орієнтації, які впливають на свідомість молоді. Зокрема, в умовах війни та соціальних зрушень в Україні надзвичайно важливо впроваджувати програми, що сприятимуть розвитку патріотизму серед сучасної молоді, які будуть сприяти вихованню в них усвідомленої національної ідентичності, а це є ключовим чинником для стабільності та розвитку нашої держави.

Молодший шкільний вік, що характеризується підвищеною чутливістю до впливу зовнішнього середовища на розвиток психічних процесів, є критично важливим періодом у формуванні особистості дитини. Саме в цей час дитина активно засвоює норми, цінності та ідеали, що формують основу її подальшого життя. Відповідно, педагогічний вплив має бути зосереджений не лише на загальноосвітніх знаннях, але й на процесах громадянської освіти та національно-патріотичного виховання [5]. Важливо, щоб в освітньому процесі дитина отримувала не лише академічні знання, а й можливість для практичного застосування патріотичних цінностей у повсякденному житті.

У сучасному світі, де кордони стираються, а культури змішуються, як ніколи важливо зберегти нашу унікальну українську ідентичність. І починати цей процес потрібно з наймолодшого віку. У молодшому шкільному віці цей процес має особливе значення, оскільки саме тоді діти починають усвідомлювати себе як частину етнічної спільноти [8]. Вони навчаються поважати національні традиції та культуру, розуміти її цінності і відчувати свою належність до нації. Важливими чинниками у процесі формуванні національно-культурної ідентичності учнів молодшого шкільного віку є:

- Сім'я, де через сімейні традиції, обряди та святкування, закладаються основи національної самосвідомості.

- Освітній заклад як ключовий простір для вивчення та збереження культурних традицій нації.

- Громада є ключовим фактором у розвитку національно-культурної ідентичності учнів початкової школи. Залучення до місцевих культурних заходів, святкувань та фестивалів, які підкреслюють національні традиції, дозволяє дітям усвідомити свою роль у спільноті. Такі події сприяють формуванню емоційного зв'язку між юними учасниками та їхнім культурним оточенням.

- Медіа-ресурси сьогодні є потужним фактором впливу на формування національної ідентичності молоді. Телебачення, інтернет та соціальні мережі створюють віртуальний простір, де молоді люди можуть взаємодіяти з різними аспектами своєї культури та традицій. Це відкриває нові можливості для збереження та розвитку національної ідентичності в умовах глобалізації. Водночас, різноманіття джерел інформації може призводити до фрагментації уявлень про національну приналежність. Тому важливо розробляти освітні програми, які б допомагали молоді орієнтуватися в інформаційному просторі та формувати цілісне розуміння своєї національної ідентичності.

На наш погляд, сучасні українські педагоги, мають унікальну можливість і відповідальність допомогти учням усвідомити свою приналежність до української нації, пишатися своєю культурою та історією.

Ми виокремлюємо такі основні напрямки для формування національно-культурної ідентичності учнів молодшого шкільного віку:

1. *Інтеграція національно-культурного компонента в навчальний процес:*

- використання українських народних казок, легенд та міфів на уроках читання;
- вивчення українських традицій та звичаїв на уроках «Я досліджую світ» [9].

2. *Використання сучасні технології:*

- створення інтерактивних презентацій про національну культуру;
- розробка освітніх ігор з елементами національної символіки.

Розвиток критичного мислення в учнів молодшого шкільного віку:

- обговорення актуальних питань національної та глобальної важливості;
- аналіз медіаконтенту з точки зору національних цінностей.

3. *Баланс між національною ідентичністю та глобальним світоглядом.*

Важливо навчити дітей цінувати власну культуру, одночасно розвиваючи розуміння та повагу до інших культур. Це допоможе сформувати толерантність та відкритість до різноманіття, що є необхідним у сучасному глобалізованому світі.

4. *Організація позакласних заходів:*

- проведення тематичних свят, присвячених українській культурі;
- організація екскурсій до музеїв та історичних місць.

5. *Співпраця з батьками та громадою:*

- залучення батьків до проведення майстер-класів з українських ремесел;
- організація спільних проектів з місцевими культурними установами.

6. *Готовність педагогів до роботи з національно-культурними питаннями.* Це включає:

- розуміння особливостей національної культури та історії;
- вміння створювати інклюзивне освітнє середовище, яке враховує культурне різноманіття;
- здатність інтегрувати елементи національної культури у різні предмети.

Але, на наш погляд, педагогам важливо пам'ятати, що формування національно-культурної ідентичності – це не одноразова акція, а постійний процес. Педагоги мають створити середовище, де учні зможуть природно розвивати свою українську ідентичність, одночасно залишаючись відкритими до інших культур.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах глобалізації, коли діти піддаються впливу різноманітних культурних та соціальних факторів, важливо забезпечити стійкість національно-культурної ідентичності. Вона допоможе молоді зберегти власну культурну унікальність та не втратити зв'язок зі своїм національним корінням. Відчуття національно-культурної ідентичності у молодших школярів, виникає на основі засвоєння ними національних цінностей та ідеалів, формується поступово і потребує систематичної підтримки з боку педагогів, сім'ї, громадськості.

Це вимагає від педагогічної спільноти готовність ефективно реагувати на зміни у суспільстві та виклики, які ставлять перед нами глобалізаційні процеси.

З огляду на сучасні виклики, педагогічна спільнота повинна активно працювати над розробкою нових підходів до формування національної свідомості в умовах глобалізації, та є стратегічно важливою для забезпечення стійкості національно-культурної ідентичності підростаючого покоління. Це завдання є критичним

для збереження національної єдності та культурної спадщини України в умовах зростаючого впливу глобальних процесів.

Отже, робота з формування національно-культурної ідентичності молодших школярів – це інвестиція в майбутнє України. Ми маємо створити умови для виховання покоління, яке буде пишатися своїм корінням і одночасно впевнено почуватися у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абасалієва О. М. Особливості національної самосвідомості у дітей молодшого шкільного віку. *Психологія і особистість*. 2016. № 2 (10) Ч. 1. С. 62-70.
2. Желанова В. В., Матвієнко О. В. Національно-культурна ідентичність особистості : сутність та структура. *Інноваційна педагогіка : науковий журнал*. 2022. № 1 (49). С. 17-20.
3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності : виклики глобалізації : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
4. Лобода Т. Етнопедагогіка як інструмент формування української національної ідентичності. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 198-217.
5. Матвієнко О. В., Силенко Н. І. Особливості формування національно-культурної ідентичності учнів молодшого шкільного віку у позакласній народознавчій діяльності. *Інноваційна педагогіка : науковий журнал*. Видавничий дім «Гельветика» 2022. Вип. 47. С. 266-172. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip47>
6. Про Стратегію національно-патріотичного виховання : Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
7. Савицька О. В., Співак Л. М. Етнопсихологія : Навч. посібник. Київ : Каравела, 2011. 264 с.
8. Силенко Н. І. Організаційно-педагогічні умови формування національно-культурної ідентичності молодших школярів у процесі взаємодії сім'ї та школи : теорія та практика. *Інноваційна педагогіка : Науковий журнал*. Випуск 61, том 2. Видавничий дім «Гельветика» 2023. С. 186-192. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/61-2>
9. Шевченко Ю., Шляніна Ю. Інтегративна технологія як засіб формування основ національної свідомості молодших школярів. *Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 16. С. 300-306.

REFERENCES:

1. Abasaliieva, O. M. (2016). Osoblyvosti natsionalnoi samosvidomosti u ditei molodshoho shkilnoho viku [Features of National Self-Consciousness in Primary School-Age Children]. *Psykhohohiia i osobystist – Psychology and Personality*, 2(10), 62-70 [in Ukrainian].
2. Zhelanova, V. V., & Matviienko, O. V. (2022). Natsionalno-kulturna identychnist osobystosti : sutnist ta struktura [National-Cultural Identity of the Individual : Essence and Structure]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 1(49), 17-20-. [in Ukrainian].
3. Kozlovets, M. A. (2009). Fenomen natsionalnoi identychnosti : vyklyky hlobalizatsii [The Phenomenon of National Identity : Challenges of Globalization] : monohrafiia. Zhytomyr : ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
4. Loboda, T. (2015). Etnopedahohika yak instrument formuvannia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti [Ethnopedagogy as a Tool for Forming Ukrainian National Identity]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* –

Scientific Notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies Named After I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4(78), 198-217 [in Ukrainian].

5. Matviienko, O. V., & Sylenko, N. I. (2022). Osoblyvosti formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti uchniv molodshoho shkilnoho viku u pozaklasnii narodoznavchii diialnosti [Features of Forming National-Cultural Identity of Primary School Students in Extracurricular Ethnographic Activities]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 47, 266-172*. Retrieved from: <http://www.innovpedagogy.od.ua/vip47> [in Ukrainian].

6. Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 18.05.2019 № 286/2019 [On the Strategy of National-Patriotic Education: Decree of the President of Ukraine No. 286/2019 Dated May 18, 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> [in Ukrainian].

7. Savytska, O. V., & Spivak, L. M. (2011). Etnopsykholohiia [Ethnopsychology] : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Karavela [in Ukrainian].

8. Sylenko, N. I. (2023). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia natsionalno-kulturnoi identychnosti molodshykh shkoliariv u protsesi vzaiemodii simi ta shkoly: teoriia ta praktyka [Organizational and Pedagogical Conditions for the Formation of National-Cultural Identity of Primary School Students in the Process of Interaction Between Family and School: Theory and Practice]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 61(2), 186-192*. Retrieved from: <http://www.innovpedagogy.od.ua/61-2> [in Ukrainian].

9. Shevchenko, Y., & Shlianina, Y. (2015). Intehratyvna tekhnolohiia yak zasib formuvannia osnov natsionalnoi svidomosti molodshykh shkoliariv [Integrative Technology as a Means of Forming the Basics of National Consciousness in Primary School Students]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Seriiia : Pedahohichni nauky – Origins of Pedagogical Mastery. Series : Pedagogical Sciences, 16, 300-306* [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.05

UDC 378(494)+378(477)[303.72:378.22:80:811.111(045)

**COMPARATIVE
ANALYSIS OF
THE CONTENT OF
THE FORMATION
OF BACHELOR'S
PROFESSIONAL
COMPETENCE IN
ENGLISH PHILOLOGY
AT THE UNIVERSITIES
OF SWITZERLAND AND
UKRAINE**

Alla Zasluzhena

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Associate professor at the Department of Foreign Languages and Translation, National Aviation University, 1, Husar Lyubomyr Avenue, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5628-790X>
e-mail: allabox1303@gmail.com*

Abstract. *The relevance of competence development meets the goals of the European Educational Area and is central to the specialists' training in Ukrainian universities. Today, the requirements for competencies continue to change due to the development and impact of technology on all spheres of activity and life. Switzerland arouses scientific interest as a country that quickly adapts its education to global changes and new technologies and applies innovations. The Swiss Centres for Support of Innovation in Education provide synergies between applied research, competence development and organisation's enhancement in the education sector. Particular attention should be paid to the problem of training philologists in the English language and literature based on a competency-based approach at the undergraduate level in Swiss and Ukrainian universities since no comparative study on this issue has been conducted.*

In our study, the concept of «competence» is considered as a system consisting of knowledge in the field of theory, practical skills and personal characteristics, which ensures the ability of a person to perform professional tasks effectively; an integrative element of personality, which arises through the interaction of various competencies that are formed and improved during the acquisition of theoretical and practical experience.

Based on the content analysis of the disciplines in linguistics (English linguistics) in the compulsory component, the elements of the professional competence of bachelors in English philology studying at the universities of Switzerland are allocated. English-language communicative competence is defined as the ability and readiness of students to communicate effectively in English. It consists of three main competencies: linguistic, socio-cultural and professional. It is established that English-language communicative competence is developed during the study of all disciplines mastered by a bachelor in English philology of linguistics orientation at the universities of Switzerland and Ukraine.

Key words: *Bachelor, Switzerland, Ukraine, English Philology, professional competence.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.05

УДК 378(494)+378(477)[303.72:378.22:80:811.111(045)]

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ ЗМІСТУ
ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ
БАКАЛАВРІВ З
АНГЛІЙСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ
В УНІВЕРСИТЕТАХ
ШВЕЙЦАРСЬКОЇ
КОНФЕДЕРАЦІЇ ТА
УКРАЇНИ**

Заслужена А. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу,
Національний авіаційний університет,
пр. Гузара Любомира, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-5628-790X>
e-mail: allabox1303@gmail.com*

Анотація. Актуальність розвитку компетентностей відповідає цілям Європейського освітнього простору та є центральною у підготовці фахівців в українських університетах. Сьогодні вимоги до компетентностей продовжують змінюватись у зв'язку з розвитком і впливом технологій на всі сфери діяльності та життя. Швейцарська Конфедерація як країна, що швидко адаптує свою освіту під глобальні зміни та нові технології та застосовує інновації, викликає науковий інтерес до себе. Швейцарські центри з підтримки інновацій у навчанні забезпечують взаємодію між прикладними дослідженнями, розвитком компетентностей та зміцнення організацій у сфері освіти. Особливої уваги заслуговує проблема підготовки філологів з англійської мови та літератури на засадах компетентнісного підходу на рівні бакалаврату в швейцарських та українських університетах, оскільки порівняльного дослідження з цієї проблематики не проводилось.

В нашому дослідженні поняття «компетентність» розглянуто як систему, що складається з знань в області теорії, практичних умінь і особистісних характеристик, яка забезпечує здатність особи до ефективного виконання професійних завдань; інтегративний елемент особистості, що виникає через взаємодію різних компетентностей, які формуються і вдосконалюються під час набуття теоретичного та практичного досвіду.

На основі контент-аналізу дисциплін мовознавчої спрямованості (англійської лінгвістики) обов'язкового компонента виокремлено складові професійної компетентності бакалаврів з англійської філології, які навчаються в університетах Швейцарської Конфедерації. Схарактеризована англомовна комунікативна компетентність як здатність і готовність студентів до ефективного спілкування англійською мовою. Вона складається з трьох основних компетентностей: мовної / лінгвістичної, соціокультурної й професійної. Встановлено, що англомовна комунікативна компетентність розвивається через вивчення всіх дисциплін, які опановують бакалаври з англійської філології мовознавчої спрямованості в університетах Швейцарської Конфедерації та України.

Ключові слова: бакалавр, Швейцарська Конфедерація, Україна, англійська філологія, професійна компетентність.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. У результаті створення Єдиного Європейського простору вищої освіти й науки освітні системи всіх європейських країн є зінтегрованими й знаходяться в процесі реформування, що зумовлює доцільність порівняння особливостей підготовки фахівців різних спеціальностей з урахуванням її структури, змісту навчальних планів і програм та методів викладання. Відомо, що в підготовці фахівців в університетах використовуються різні методологічні підходи. Серед них традиційний (класичний), проблемно орієнтований, інтердисциплінарний, особистісно зорієнтований, компетентнісний та інші.

Сприяння розвитку компетентностей є пріоритетом функціонування Європейського освітнього простору [13]. З огляду на зазначене, компетентнісний підхід займає центральне місце у підготовці фахівців в українських університетах, оскільки вітчизняна система вищої освіти є доєднаною до нього 2005 року. Це підтверджують й нові стандарти вищої освіти, затверджені Міністерством освіти і науки України, якими визначено необхідність формування і розвитку ключових компетентностей у новій генерації випускників закладів вищої освіти [9]. Доречним є уточнення сутності компетентностей. Проєкт «TUNING Educational Structures in Europe» (TUNING), що з часом перетворився на процес, підхід до (пере) проєктування, розроблення, впровадження, оцінки та підвищення якості програм першого, другого та третього циклів, використовує поняття «компетентності» як основу для досягнення результатів навчання. TUNING визнає, що розвиток знань і навичок у певній сфері є критично важливим для університетських програм, але також уточнено, що слід звертати увагу на формування загальних компетентностей, які можна застосовувати в різних контекстах. Цей аспект стає все більш важливим для підготовки студентів до їхньої майбутньої ролі в суспільстві, враховуючи вимоги працевлаштування та активної громадянської позиції [15].

Вимоги до компетентностей постійно змінюються у зв'язку з розвитком і впливом технологій на всі сфери діяльності та життя людини, а підприємницькі, соціальні та громадянські компетентності, своєю чергою, набирають все більшої значущості для забезпечення її стійкості й адаптивності до змін. Країною, яка швидко адаптує свою освіту до глобальних змін і впровадження нових технологій, є Швейцарська Конфедерація. Серед основних оцінювальних критеріїв діяльності ЗВО є їхній внесок в інновації. Швейцарські центри з підтримки інновацій у навчанні забезпечують взаємодію між прикладними дослідженнями, розвитком компетентностей та зміцнення організацій у сфері освіти [5, с. 120].

З огляду на зазначене вище, особливу увагу привертає до себе проблема підготовки філологів з англійської мови та літератури на засадах компетентнісного підходу в умовах бакалаврату в швейцарських та українських університетах. До цієї проблеми частково, в різних аспектах звертались вітчизняні вчені. Так, зокрема особливості змісту підготовки бакалаврів з англійської філології в швейцарських університетах досліджено Л. Барановською та А. Заслуженою. Ґрунтовними є результати вивчення проблем формування бакалаврів з англійської філології в українських ЗВО. Так, Н. Журавель досліджувала компетентнісний підхід до його підготовки; використання інтерактивних технологій в майбутній професійній діяльності бакалавра-філолога було предметом наукового інтересу О. Ливчанко-Ковачик; дієвими підходами та методами формування в нього лексичної компетентності цікавились О. Самохвал, О. Шостак; порівняння систем вищої освіти Канади і Польщі з підготовки фахівця цього рівня й спеціальності здійснено К. Тараненко. Однак відсутні наукові праці, які відображали б результати здійснення порівняльного аналізу формування професійної компетентності у бакалаврів з англійської філології в університетах Швейцарської Конфедерації та України.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є здійснення порівняльного аналізу змісту навчання з формування професійної компетентності бакалаврів з англійської мови й літератури в швейцарських та українських університетах. Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити поняття «компетентність» та «професійна компетентність бакалавра з англійської філології»; окреслити зміст субкомпетентностей, які її формують; здійснити порівняння змісту цих систем навчання бакалаврів з англійської філології у вітчизняних і швейцарських закладах вищої освіти.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на загальних принципах теорії наукового пізнання, діалектичних принципах взаємозв'язків, взаємодії та взаємозалежності явищ об'єктивної реальності; концепції інтеграції теорії і практики. Основним методом дослідження є контент-аналіз навчальних планів, який дозволив виокремити професійну компетентність бакалаврів з англійської філології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виконання завдань цієї статті необхідно визначитись з ключовим поняттям «компетентність». У проєкті TUNING компетентності вважаються динамічним поєднанням знань, розуміння, умінь і навичок. Результати навчання визначають, що студент має знати, розуміти та / або вміти продемонструвати після завершення курсу й оцінюються на різних етапах навчання. Розвиток компетентностей є ключовим завданням освітніх програм. У цьому документі компетентності поділяються на предметно-специфічні та загальні [15].

В освітній сфері Швейцарської Конфедерації поняття «компетентність» використовується в значенні «підтвердженого вміння поєднувати знання та навички для того, щоб здійснювати ефективні дії та досягати очікуваних результатів у конкретній професійній ситуації». Це визначення стосується знань (технічних та академічних), когнітивних здібностей (наприклад, міркування і вирішення проблем) та особистісних якостей (саморегулювання, стійкість до стресу, міжособистісних навичок) [6]. Згідно з таким визначенням, компетентність – це сукупність знань і навичок у певному контексті, їхня спрямованість на досягнення певного результату. Знання поділяються на фактичні, номологічні та номопрагматичні. Фактичні знання (знати що?) – це теоретична база, яка може бути використана в конкретних ситуаціях. Номологічні знання (знати чому?) – це вміння здійснювати абстрактні та критичні міркування для виведення загальних законів і методів із вже наявних знань; систематизувати інформацію, а також усвідомлювати й розуміти специфічні аспекти і вимоги професійних ситуацій, що виникають. Номопрагматичне, або технологічне знання (ноу-хау) – це вміння діяти ефективно, що, дійсно, сприяє досягненню бажаних результатів.

При визначенні та оцінці компетентностей, на наш погляд, необхідно враховувати важливість *soft skills*, які сприяють ефективному спілкуванню, співпраці, плануванню та подоланню викликів [14].

Л. Барановська вважає, що в структурі компетентності є такі компоненти як: мотиваційний, цільовий, орієнтаційний, функціональний та оцінний [1]. Нам імпонує декілька визначень професійної компетентності майбутнього філолога: як системи, «що складається з теоретичних знань, практичних умінь та особистих якостей, яка забезпечує його готовність до кваліфікованого виконання своїх професійних обов'язків» [3, с. 161]; компетентність як «інтегративне новоутворення особистості, що є взаємодією різних компетентностей людини, які формуються і розвиваються в процесі освоєння теоретичного і практичного досвіду діяльності» [10, с. 60].

У нашому дослідженні будемо розглядати компетентність як систему, що складається з знань в області теорії, практичних умінь і особистісних характеристик, яка забезпечує здатність особи до ефективного виконання професійних завдань; інтегративний елемент особистості, що виникає через взаємодію різних компе-

тентностей, які формуються і вдосконалюються під час набуття теоретичного та практичного досвіду.

Таке розуміння дефініцій ключових понять з досліджуваної проблеми дозволить нам здійснити порівняльний аналіз двох систем компетентностей бакалавра з англійської філології, набутих в умовах навчання здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) ступеня в закладах вищої освіти Швейцарської Конфедерації та України. Окремі компетентності називатимемо субкомпетентностями, вони формують загальну – професійну компетентність. В українській системі підготовки бакалавра з англійської філології професійна компетентність формується з урахуванням вимог Державного стандарту вищої освіти із спеціальності «Філологія» («Англійська мова») за першим (бакалаврським) рівнем освіти [9]. Програмні компетентності охоплюють інтегральну, загальні та спеціальні. Так, *інтегральна* компетентність випускника полягає у спроможності вирішувати складні спеціалізовані задачі та практичні питання в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) під час професійної діяльності або в навчальному процесі, що має на увазі використання теорій і методів філологічної науки. *Загальні* компетентності визначають професійний і особистісний напрями розвитку фахівця у здатностях: здійснювати свої права та обов'язки як громадянина суспільства, усвідомлювати цінності суспільства з верховенством права, прав і свобод людини; спілкуватися державною мовою в усній та письмовій формах; навчатися та здобувати сучасні знання; працювати в команді та самостійно; навички застосування інформаційних і комунікаційних технологій [3, с. 163]. Саме *спеціальні (фахові)* компетентності формують майбутнього фахівця з філології. Він має бути здатним до усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних засад; застосовувати в професійній діяльності знання про мову як специфічну знакову систему, її сутність, функції, рівні; до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту; до здійснення бізнес комунікації [9].

У процесі формування змісту підготовки компетентного бакалавра-філолога в університетах Швейцарської Конфедерації до уваги беруться «Європейські рекомендації з мовної освіти» [4], звертається увага на види мовленнєвої діяльності, складові загальної мовної норми.

На основі контент-аналізу програм викладання навчальних дисциплін обов'язкового компонента мовознавчої спрямованості в швейцарських університетах нами виокремлено складові професійної компетентності бакалаврів з англійської філології [2, 7, 16] (див. табл. 1).

Ми бачимо значні відмінності у змісті підготовки вітчизняних і швейцарських фахівців з англійської філології бакалаврського рівня. Заслужують на увагу та можуть бути рекомендованими до запровадження в освітні програми формування професійної компетентності українських філологів навчальні курси, які формують такі субкомпетентності: знання (теоретичні та прикладні) щодо розроблення та структури англійської мови в її історичному, географічному та соціокультурному варіантах; знання з фундаментальних теоретичних концепцій когнітивної лінгвістики; знання з англійської мови в контексті мовної картини світу; знання англійської мови у стильовому та діалектному аспектах; обізнаність щодо дескрипторів для перевірки Європейського мовного портфеля для рівнів C1, C2; навички з просунутого використання англійської мови; уміння з побудови та розширення аргументів для дискусії з різних тем; здатність знаходити та аналізувати необхідну інформацію для підтримки наукових інтересів; знання про різні методи дослідження та вміння обирати найбільш доцільні для конкретних цілей; уміння розуміти процес письма і виконання

наукових завдань; навички письма з використання ділового стилю; уміння писати ідіоматично; обізнаність з активного використання академічної лексики.

Таблиця 1

**Складові професійної компетентності бакалаврів
з англійської філології (на основі аналізу змісту навчання
в університетах Швейцарської Конфедерації)**

Назви дисциплін	Складові професійної компетентності
«Вступ до лінгвістики», «Вступ до фонетики», «Вступ до англійської мови: структура та використання».	Обізнаність з основ лінгвістики та з базових розділів мовознавства (фонології, морфології, синтаксису, семантики, прагматики, соціотексту та психолінгвістики, історії мови). Базове розуміння основних мовних особливостей англійської мови та термінології. Уміння аналізувати основні структурні особливості англійської мови. Знання (теоретичні та прикладні) щодо розроблення та структури англійської мови в її історичному, географічному та соціокультурному варіантах. Знання мови та літератури англійського Середньовіччя.
Вступ до англійської лінгвістики III: Мова і розум».	Знання з фундаментальних теоретичних концепцій когнітивної лінгвістики. Уміння застосувати ці поняття до аналізу лінгвістичних даних. Уміння чітко формулювати важливі теоретичні ідеї в письмових роботах, аргументуючи їх значення та застосування.
«Мова та суспільство», «Мова та влада», «Мовна політика», «Мовна практика й ідеологія».	Здатність характеризувати мову як соціальне явище та аналізувати її роль у житті суспільства, здатність розглядати мову з етичних і політичних перспектив.
«Рання англійська мова», «Англійська історична фонологія», «Практична давня англійська мова», «Історія англійської мови».	Обізнаність про мову в історичному ракурсі.
«Сучасна англійська мова».	Обізнаність про мову як активний феномен; фактори, що впливають на її розвиток, причини різних мовних змін.
«Нові мови та нові діалекти», «Соціофонетика: актуальний аналіз різних мовних стилів», «Ірландська англійська», «Соціофонетика».	Знання англійської мови в контексті мовної картини світу. Знання англійської мови у стильовому і діалектному аспектах.
«Мовна політика, практика та ідеологія: фокус на англійську мову у Швейцарії»	Навички активного застосування англійської мови.
«Письмо для академічних цілей – основа», «Письмо для академічних цілей II: застосування»	Уміння формулювати актуальні та значущі питання для дослідження. Здатність знаходити та аналізувати необхідну інформацію для підтримки наукових інтересів. Знання про різні методи дослідження та вміння обирати найбільш доцільні для конкретних цілей. Навички аналізу та оцінювання існуючих досліджень

Продовження табл. 1

	<p>з метою виявлення їхніх переваг і недоліків. Уміння розуміти процес письма і виконання наукових завдань; здатність до самооцінювання робіт за відповідними критеріями. Навички письма з використанням ділового стилю; уміння писати ідіоматично; використовувати належну мову. Уміння підбирати аргументи та формулювати тези; уміння презентувати чернетки та висновки; здатність інтегровано використовувати цитати, оформляти посилання та складати список джерел. Обізнаність з активного використання академічної лексики; навички із написання складних речень.</p>
<p>«Професійна англійська для англійських фахівців І»</p>	<p>Обізнаність із дескрипторів та листів перевірки Європейського мовного портфеля для рівнів C1, C2. Навички для просунутого використання англійської мови; уміння з побудови та розширення аргументів для дискусії з різних тем.</p>

Водночас порівняльний аналіз дозволяє встановити, що в процесі підготовки бакалаврів з іноземної філології в університетах Швейцарської Конфедерації та України формується англійська комунікативна компетентність як важлива складова їхньої професійної компетентності. Англійська комунікативна компетентність характеризується Т. Пахомовою, Я. Сенченко як здатність і готовність студентів до ефективного спілкування англійською мовою. Вона формується з трьох складових: 1) мовної / лінгвістичної; 2) соціокультурної та 3) професійної. Розвиток англійської комунікативної компетентності передбачає активну участь студентів у навчанні через колективну або групову діяльність. Одним із головних методів інтегративного навчання є проведення дискусій. Мовна / лінгвістична компетентність містить знання і навички, необхідні для спілкування в різних навчальних, професійних і культурних ситуаціях. Соціокультурна компетентність охоплює знання про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається, а також норми комунікативної поведінки в цій культурі [10]. Актуальним, на нашу думку, є розгляд і професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів у системі ключових освітніх компетентностей. Її вивчала Н. Сорокіна. Дослідницею було визначено такі її компоненти: мотиваційний, іншомовний комунікативний, рефлексивний та особистісний. Мотиваційний компонент встановлює ключову мету професійної підготовки майбутнього філолога, враховує його потреби, інтереси та стійкі мотиви, а також окреслює напрям цього процесу. Іншомовний комунікативний компонент включає такі елементи як обізнаність, володіння навичками, вміннями та досвідом, які формують систему знань, здобутих під час вивчення іноземної мови в університеті. Зміст іншомовного комунікативного компонента зазначеної компетентності формується на основі: 1) покращених знань з лексики, граматики, семантики та фонології; 2) розвинених навичок говоріння, аудіювання, письма і читання. Мовленнєва компетентність, на наш погляд, передбачає володіння мовцем багатством мовних засобів, нормами мовлення, стильовим і жанровим розмаїттям, формами мовлення (усною та письмовою); 3) соціокультурної компетентності (до її складу, своєю чергою, входять: країнознавча компетентність – обізнаність

в історії, географії, економіці, державному устрої та культурі країни, мова якої вивчається, а також знання з лінгвокраїнознавства (усвідомлення особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в конкретних комунікативних ситуаціях). Третій компонент професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів – рефлексивний компонент, що передбачає здатність свідомо контролювати результати своєї діяльності та особистісний розвиток. Важливими якостями, з огляду на зазначене вище, є креативність та ініціативність, а також готовність до співпраці й самоаналізу. Ці особистісні характеристики формують індивідуальний профіль студента, що допомагає викладачеві обирати ефективні методи навчання та реалізовувати індивідуальний підхід. Четвертим компонентом є особистісний, що охоплює професійні та загальнолюдські якості, такі як когнітивний стиль, здібності та навчальний стиль. Когнітивний стиль визначає, як особа пізнає світ і вирішує проблеми, а здібності є індивідуально-психологічними характеристиками, що сприяють успішному оволодінню діяльністю [11, с. 83-84].

Англomовна комунікативна компетентність формується у процесі вивчення всіх дисциплін мовознавчої спрямованості (з англійської лінгвістики), зазначених у табл. 1, які вивчають бакалаври з англійської філології в університетах Швейцарської Конфедерації. В Україні основою її формування є навчальні курси: «Практичний курс англійської мови», «Теорія англійської мови», «Основи сучасної лінгвістики», «Лінгвокраїнознавство», «Практика перекладу» [8], «Основи академічного письма», «Практична граматики основної мови», «Лексикологія англійської мови», «Стилістика англійської мови», «Теоретична граматики англійської мови», «Історія англійської мови», «Лінгвокраїнознавство основної мови», «Вступ до перекладознавства», «Практика усного і писемного мовлення», «Навчальна лінгвістична практика» [12].

Слід зазначити, що в швейцарських та в українських університетах апробація набутих компетентностей бакалаврами з англійської філології здійснюється шляхом написання бакалаврської роботи. У вітчизняних університетах, додатково, їхня сформованість перевіряється в процесі проходження навчальної лінгвістичної і педагогічної, фахово ознайомлювальної, перекладацької практик. У швейцарських університетах підтвердження сформованості професійної компетентності бакалаврів відбувається за умови обов'язкового їхнього перебування за кордоном, у країні, мова якої вивчається, за що нараховується 10 кредитів. Встановлено, що один кредит ЄКТС еквівалентний приблизно 30 годинам навчальної роботи в обох порівнюваних країнах.

Варто підкреслити, що студенти-бакалаври з англійської філології, що навчаються в університетах Швейцарської Конфедерації в опануванні англійської мови мають досягти рівня C2 (за глобальною шкалою, визначеною Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти). В Україні зазначені фахівці мають досягти рівнів володіння англійською мовою C1 або C2 лише в залежності від вимог університету.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування професійної компетентності в бакалаврів з англійської філології в кожному із швейцарських університетів пов'язане з вивченням мови в ретроспекції, а також стосується сучасних тенденцій та явищ функціонування мови; сприяє розвитку професійної чутливості студентів до здійснення досліджень та забезпеченню їх необхідними інструментами й методами для здійснення наукової роботи. Приділяється також увага соціальному, політичному, культурному та інтелектуальному контекстам. Зреалізована основна спрямованість їхньої підготовки: виховується фахівець, здатний займатися

науковими дослідженнями з англійської лінгвістики. Англomовна комунікативна компетентність бакалаврів є добре сформованою завдяки практиці в англomовній країні і розвиненості дискусивних умінь.

Розвинені комунікативні уміння бакалаврів з англійської філології в українських ЗВО досягаються не за рахунок їхнього обов'язкового перебування в англomовній країні, а за рахунок використання викладачами активних методів навчання, що базуються на комунікативному підході [6, с. 162]. У швейцарських і у вітчизняних університетах компетентнісний підхід базується на засвоєнні системи знань та вмінь і формуванні професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей формування в бакалаврів з англійської філології літературознавчої складової їхньої професійної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановська Л. В. Педагогіка та психологія вищої школи : навч. посібник. Київ, 2015. 240 с.
2. Барановська Л. В., Заслужена А. А. Особливості змісту підготовки бакалавра з англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2015. № 1 (т. 5). С. 148-153.
3. Журавель Н. В. Компетентнісний підхід до підготовки бакалаврів англійської філології у закладах вищої освіти України. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 4 (111). С. 155-168.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д. пед. н., проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. С. 24.
5. Заслужена А. А. Інновації у вищій освіті : швейцарський досвід. Інноваційні освітні технології : світовий і вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти : монографія / відп. ред. Л. В. Барановська (Київ, Україна), Л. І. Морська (Жешув, Республіка Польща), Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2022. С. 114-122.
6. Заслужена А. А. Підготовка магістрів англійської мови та літератури в університетах Швейцарської Конфедерації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2016.
7. Заслужена А. А. Підготовка філолога з англійської мови та літератури у ВНЗ Швейцарської Конфедерації (на прикладі університету Фрібура). *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2015. Випуск 12 (55). Ч. 1. С. 519-528.
8. Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Програми. Бакалаврат. Описи освітніх програм та програми навчальних дисциплін. 035.041 «Англійська філологія та переклад, дві західноєвропейські мови». URL: <https://philology.knu.ua/osvitni-prohramy/bak-opysy-op-ta-proh-nd/035-041-afp2zm-bak/035-041-afp2zm-bak-rpnd-ook/>
9. Наказ Міністерства освіти і науки України 20.06.2019 р. № 869. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
10. Пахомова Т. О., Сенченко Я. С. Формування англomовної комунікативної компетентності студентів-філологів в умовах лінгвосоціокультурного підходу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. № 1 (5). С. 59-64.

11. Сорокіна Н. В. Професійна іншомовна компетентність майбутніх філологів у системі ключових освітніх компетенцій. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2010. Випуск 49. С. 81-84.
12. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Кафедра англійської мови. ОПП «Англійська мова і література та друга іноземна мова» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 035 «Філологія». URL: http://english.chnu.edu.ua/?page_id=2753&lang=uk
13. European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2018%3A189%3ATOC
14. Methods, techniques and tools to diagnose competences. Cross Border Seminar Warsaw, 14 – 15 May 2013. URL: https://erasmusplus.at/fileadmin/Dokumente/erasmusplus.at/Wirkung/Euroguidance/Produkte/methods_techniques_and_tools.pdf
15. TUNING Educational Structures in Europe. URL: <https://www.unideusto.org/tuningeu/competences/> (дата звернення 20.10.2024).
16. University of Zurich. English department. Guide to the Bachelor and Master Programmes in English at the University of Zurich. URL: https://www.bing.com/search?pglt=41&q=12.+University+of+Zurich.+English+department.+Guide+to+the+Bachelor+and+Master+Programmes+in+English+at+the+University+of+Zurich&cvid=b7885ddcadeb404cb8ad9480fe87daff&gs_lcrp=ErIZGdlKgYIABBFgdKyBggAEEUYOdIBBzQ0OGowajGoAgCwAgA&FORM=ANNTA1&PC=U531

REFERENCES:

1. Baranovska, L. V. (2015). *Pedahohika ta psykhohohiia vyshchoi shkoly [Pedagogy and psychology of the higher school] : navch. posibnyk*. Kyiv : NAU, 13 [in Ukrainian].
2. Baranovska, L. V., Zasluzhena, A. A. (2015). Osoblyvosti zmistu pidhotovky bakalavra z anhliiskoi movy ta literatury v universytetakh Shveitsarskoi Konfederatsii [Features of the content of bachelor's training in English language and literature at Swiss universities]. *Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative Professional Pedagogy, №1(5), 148-153* [in Ukrainian].
3. Zhuravel, N. V. (2022). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky bakalavriv anhliiskoi filolohii u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Competence-based approach to the training of English philology bachelors in higher education institutions of Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko state university journal. Pedagogical sciences, Vol. 4 (111), 155-168* [in Ukrainian].
4. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity : vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia. (2003). [Common European Framework of reference for language learning, teaching and assessment] / nauk. red. ukr. vydannia d. ped. n., prof. S. Yu. Nikolaieva. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].
5. Zasluzhena, A. A. (2022). Innovatsii u vyshchii osviti : shveitsarskyi dosvid. Innovatsiini osvitni tekhnolohii : svitovyi i vitchyzniani dosvid vykorystannia v systemi neperervnoi osvity : monohrafiia [Innovation in Higher Education : The Swiss Experience. Innovative Educational Technologies : World and Domestic Experience of Use in the System of Continuing Education : monohrafiia] / vidp. Red. L. V. Baranovska (Kyiv, Ukraina), L. I. Morska (Zheshuv, Respublika Polshcha). Bila Tserkva : TOV «Bilotserkivdruk», 114–122 [in Ukrainian].
6. Zasluzhena, A. A. (2016). Pidhotovka mahistriv anhliiskoi movy ta literatury v universytetakh Shveitsarskoi Konfederatsii [Training of Masters in English Language and Literature in Swiss Universities]. *Candidate's thesis*. DPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
7. Zasluzhena, A. A. (2015). Pidhotovka filoloha z anhliiskoi movy ta literatury u VNZ Shveitsarskoi Konfederatsii (na prykladi universytetu Fribura) [Training of a philologist in English language and literature at Swiss universities (on the example of the University of Fribourg)]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Notes of Rivne State Humanitarian University, 12 (55), 1, 519-528* [in Ukrainian].

8. Navchalno-naukovyi instytut filolohii Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Prohramy. Bakalavrat. Opysy osvitynih prohram ta prohramy navchalnykh dystsyplin. 035.041 «Anhliiska filolohiia ta pereklad, dvi zakhidnoievropeiski movy» [Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko Kyiv National University. Programs. Bachelor's degree Descriptions of educational programs and programs of academic disciplines. 035.041 "English philology and translation, two Western European languages"]. Retrieved from: <https://philology.knu.ua/osvitni-prohramy/bak-opysy-op-ta-proh-nd/035-041-afp2zm-bak/035-041-afp2zm-bak-rpnd-ook/> [in Ukrainian].

9. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 20.06.2019 r. № 869. Standart vyshchoi osvity Ukrainy : pershyi (bakalavrskiy) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 «Filolohiia» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 20.06.2019 No. 869. Standard of higher education of Ukraine : first (bachelor) level, field of knowledge 03 Humanities, specialty 035 «Philology»]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].

10. Pakhomova, T. O., Senchenko, Ya. S. (2013). Formuvannia anhlo-movnoi komunikativnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv v umovakh linhvoso-tsio-kulturnoho pidkhodu [Formation of English-language communicative competence of philologist students in the context of linguosociocultural approach]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Pedagogika i psikhologhiia» – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk. Series "Pedagogy and Psychology", № 1 (5), 59-64* [in Ukrainian].

11. Sorokina, N. V. (2010). Profesiina inshomovna kompetentnist maibutnykh filolohiv u systemi kliuchovykh osvitynih kompetentsii [Professional Foreign Language Competence of Future Philologists in the System of Key Educational Competencies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Pedagogichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences, 49, 81-84* [in Ukrainian].

12. Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Kafedra anhliiskoi movy. OPP «Anhliiska mova i literatura ta druha inozemna mova» pershoho (bakalavrskoho) rivnia za spetsialnistiu 035 «Filolohiia» [Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich. Department of English. OPP "English language and literature and a second foreign language" of the first (bachelor's) level, speciality 035 "Philology"]. Retrieved from: http://english.chnu.edu.ua/?page_id=2753&lang=uk [in Ukrainian].

13. European Union. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2018.189.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AC%3A2018%3A189%3ATOC [in English].

14. Methods, techniques and tools to diagnose competences. Cross Border Seminar Warsaw, 14 – 15 May 2013. Retrieved from: https://erasmusplus.at/fileadmin/Dokumente/erasmusplus.at/Wirkung/Euroguidance/Produkte/methods_techniques_and_tools.pdf [in English].

15. TUNING Educational Structures in Europe. Retrieved from: <https://www.unideusto.org/tuningeu/competences/> [in English].

16. University of Zurich. English department. Guide to the Bachelor and Master Programmes in English at the University of Zurich. Retrieved from: https://www.bing.com/search?pglt=41&q=12.+University+of+Zurich.+English+department.+Guide+to+the+Bachelor+and+Master+Programmes+in+English+at+the+University+of+Zurich&cvid=b7885ddcadeb404cb8ad9480fe87daff&gs_lcrp=EgRlZGdlKgYIABBFdKyBggAEEUYOdIBBzQ0OGowajGoAgCwAgA&FORM=ANNTA1&PC=U531 [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.06

UDC 373.2.016:159.954]:82

DEVELOPMENT OF EARLY AGE CHILDREN'S PICTURE MEMORY USING FICTION LITERATURE

Vira Korkh

*Candidate of Psychological Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9686-0803>
e-mail: vera.korh18@gmail.com
v.m.korh@npu.edu.ua*

Melaniia Halkina

*Master of the specialty 012 Preschool Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0005-3996-1452>
e-mail: milagalkina78@gmail.com*

Abstract. *The article highlights the results of the theoretical and experimental study of the development of figurative memory of young children by means of fiction. The concept of memory and its significance for the development of human abilities, the process of learning, the acquisition of new knowledge, as well as the formation of skills and abilities are determined. The influence of fiction is described as the most effective means of developing imaginative memory, which can simultaneously stimulate the imagination and emotions of the child.*

The stages of approbation of the methodology for the development of figurative memory of young children, based on the means of fiction, are characterized: familiarization of children with a work of fiction (introductory conversation, a surprise moment, an expressive reading of a fairy tale, a reminder); a conversation about the content of the read work of fiction to clarify the main storylines, events, situations, characteristics of the main characters; fixing the material, re-reading, reflection on the read work to fix the emotional impression in the memory of children and deepen memorization.

Work with fiction for the development of imaginative memory in young children is described, which included the simultaneous use of several methods, such as reading works, discussing them, considering illustrations, playing on the basis of the plot, activity with illustrations, creative tasks: drawing, dramatization and moving games. This variety of activities made it possible to effectively switch and focus the attention of children, attract various senses, maintain an interesting cognitive atmosphere, which positively influenced the development of their figurative memory.

The basic psychological and pedagogical conditions that it is advisable to adhere to the educator during the development work with children in the conditions of the preschool education institution are determined: the importance of integrating the development work with fiction with various forms of activity, such as motor, play and visual activity, is emphasized; the importance of activating the various sensory spheres of the child, expressive reading of works, repetition of works, memorization of small poems, the inclusion of reading poems, fairy tales, etc., in various activities of the child in and out of class, retelling works, illustrations, pictures on the content of the work, introductory conversations and conversations, discussing with children the content of works, the main characters, their actions and the events described, inclusion of game elements, dramatization while working with a work of fiction.

Key words: *visual memory, visual-auditory memory, motor-auditory memory, visual-motor memory, young children, fiction literature.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.06

УДК 373.2.016:159.954]:82

РОЗВИТОК ОБРАЗНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Корх В. М.

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9686-0803>
e-mail: vera.korh18@gmail.com
v.m.korh@npu.edu.ua

Галкіна М. А.

здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0005-3996-1452>
e-mail: milagalkina78@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено результати теоретичного та експериментального дослідження розвитку образної пам'яті дітей раннього віку засобом художньої літератури. Визначено поняття пам'яті та її значення для розвитку здібностей людини, процесу навчання, набуття нових знань, а також формування вмінь і навичок. Описано вплив художньої літератури як найефективнішого засобу розвитку образної пам'яті, який може водночас стимулювати уяву та емоції дитини.

Охарактеризовано етапи апробації методики розвитку образної пам'яті дітей раннього віку, в основі якої лежать засоби художньої літератури: ознайомлення дітей із твором художньої літератури (вступна розмова, сюрпризний момент, виразне читання казки, нагадування); бесіда про зміст прочитаного твору художньої літератури для уточнення основних сюжетних ліній, події, ситуацій, характеристики головних героїв; закріплення матеріалу, повторне читання, рефлексія про прочитаний твір для фіксації в пам'яті дітей емоційного враження та поглиблення запам'ятовування.

Описано роботу з художньою літературою для розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку, яка включала одночасне використання кількох методів, таких як читання творів, їх обговорення, розгляд ілюстрацій, ігри на основі сюжету, активності з ілюстраціями, творчі завдання: малювання, драматизація та рухливі ігри. Це різноманіття видів діяльності дозволяло ефективно переключати та зосереджувати увагу дітей, залучати різні органи чуттів, підтримувати цікаву пізнавальну атмосферу, що позитивно впливало на розвиток їх образної пам'яті.

Визначено основні психолого-педагогічні умови, яких доцільно дотримуватися вихователю під час розвивальної роботи з дітьми в умовах закладу дошкільної освіти: наголошено на важливості інтеграції розвивальної роботи з художньою літературою з різними формами діяльності, такими як рухова, ігрова та образотворча діяльність; підкреслено важливість активізації різних сенсорних сфер дитини, виразному читання творів, повторюванні творів, заучуванні невеликих віршів, включенні читання віршів, казок тощо в різних видах діяльності

дитини на заняттях і поза ними, переказуванні творів, ілюстрацій, картинок за змістом твору, вступних розмов та бесід, обговорюванні з дітьми змісту творів, основних героїв, їхніх вчинки та описаних подій, включенні елементи гри, драматизації під час роботи з твором художньої літератури.

Ключові слова: образна пам'ять, зорово-слухова пам'ять, рухово-слухова пам'ять, зорово-рухова пам'ять, діти раннього віку, засоби художньої літератури.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Актуальність проблеми розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку зумовлена інтенсивністю розвитку даного пізнавального психічного процесу в зазначений віковий період, оскільки він є ключовим для формування всіх когнітивних здібностей особистості. Образна пам'ять допомагає дитині пристосовуватися до оточуючого світу, орієнтуватися в навколишньому середовищі та ефективно адаптуватися, пізнавати, розвиватися та навчатися, сприяє засвоєнню нової інформації та її збереженню для подальшого застосування у процесі життєдіяльності, розвивати мислення і мовлення. Окрім цього, її основна особливість полягає в тому, що людина запам'ятовує та відтворює зорові й чуттєві образи об'єктів і явищ, їхні особливості та видимі взаємозв'язки між ними. Образна пам'ять дозволяє відтворити відчуття й формувати в уяві чіткий, цілісний образ. Раннє формування та розвиток цих навичок забезпечує краще навчання, соціалізацію та адаптацію дитини в майбутньому. Саме тому психолого-педагогічна проблема дослідження образної пам'яті в дітей раннього віку та особливостей її розвитку потребує детального вивчення.

Дослідженням розвитку психічного процесу пам'яті у дітей займалися українські науковці: А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Дуткевич, О. Складенко, О. Кононко, Л. Тарабасова та ін. Зокрема, О. Коваленко, А. Кравцова, С. Максименко, В. Рагозіна зробили висновок про те, що процес пізнання навколишнього світу і себе, засвоєння правил поведінки, формування навичок та звичок, отримання нових знань – усе це тісно залежить від роботи пам'яті. Діти починають усвідомлювати необхідність порівнювати, повторювати, узагальнювати, групувати інформацію для запам'ятовування. Це свідчить про розвиток у них довільних процесів пам'яті. Удосконалення сприйняття, мислення та здатності запам'ятовувати й відтворювати матеріал у дітей раннього віку призводить до значних змін у їхній поведінці та психічному розвитку: зростає самоконтроль, незалежність у діях і продовжує розвиватися свідомий процес мислення.

Таким чином, у ранньому віці дитина має найбільші можливості для розвитку, оскільки її мозок дуже пластичний і чутливий до зовнішніх впливів, що сприяє швидкому засвоєнню нової інформації. Це позначається також і на можливостях розвитку пам'яті, зокрема і образної. Проте недостатньо дослідженим залишається вплив художньої літератури на розвиток образної пам'яті (особливо щодо її зорових і звукових стимулів), а також на здатність дитини запам'ятовувати і відтворювати образи.

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є висвітлення результатів теоретичного та експериментального дослідження розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку засобом художньої літератури. Відповідно до мети визначено наступні **завдання:** 1) охарактеризувати особливості розвитку пам'яті у дітей раннього віку; 2) теоретично обґрунтувати доцільність застосування художньої літератури як ефективного засобу розвитку образної пам'яті в ранньому віці; 3) проаналізувати результати експериментального дослідження розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку засобом художньої літератури.

Методи дослідження. У дослідженні використано *теоретичні методи*: системно-структурований аналіз наукових джерел із зазначеної проблеми, аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення основних положень психолого-педагогічної, методичної літератури; *емпіричні*: спостереження, бесіда, опитування, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний); *математично-статистичні*: якісна та кількісна обробка даних, графічний і табличний метод аналізу розподілу даних дослідження, узагальнення статистичних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як наголошують науковці Н. Дობроштан та О. Куліш, проблема процесу пам'яті вивчалась здавна. Вчені відзначали, що пам'ять дозволяє людині виконувати будь-яку діяльність, об'єднуючи всі психічні процеси в єдину систему. Вони дійшли висновку, що усе, що людина знає та вміє, залежить від здатності мозку сприймати й запам'ятовувати образи, думки, переживання тощо. Пам'ять є основою її здібностей, умовою навчання, набуття нових знань, а також формування вмінь та навичок [3, с. 38].

За визначенням І. Коцюбанської, *образна пам'ять* – це різновид пам'яті, що працює з уявними образами предметів, які виникли на основі індивідуального досвіду людини. Відповідно до уявлень, які отримуються із різних сенсорних сфер, розрізняють зорову, слухову, тактильну, смакову типи образної пам'яті. У дітей раннього віку найбільш розвиненими типами образної пам'яті є поєднання зорової і слухової, рухової і слухової, а також зорової і рухової пам'яті [2, с. 11].

Розвиток *образної пам'яті* дитини, як зауважує Н. Юрченко, залежить від її зацікавленості та активної участі в діяльності, особливо в продуктивній, яка націлена на самостійне дослідження навколишнього світу або досягнення нових результатів. Чим більш значущі мотиви супроводжують її дії, тим краще розвивається її пам'ять. Водночас, використовуючи всі доступні органи чуття, дитина навчається визначати характерні ознаки предметів і робить перші спроби порівнювати та зіставляти їх. У результаті цього у дітей формуються уявлення про предмети, їх розміри, форму, напрямок руху тощо. Це сприяє інтенсивнішому розвитку образної пам'яті в ранньому віці. Вони краще запам'ятовують емоційно насичений матеріал, який супроводжується наочними та звуковими ілюстраціями [6, с. 18].

Художня література є найефективнішим засобом розвитку образної пам'яті, оскільки вона стимулює уяву та емоції дитини. Читання книг допомагає створювати в уяві яскраві образи персонажів, місць і подій, що активізує запам'ятовування візуальних та емоційних деталей. Крім того, літературні твори часто містять цікаві сюжети, які викликають глибокий емоційний відгук, а це сприяє ефективнішому збереженню інформації в пам'яті. Тексти також стимулюють розвиток асоціативного мислення, що дозволяє краще зіставляти та узагальнювати отримані знання [1, с. 28]. Головною перевагою художнього твору є наявність яскравого, емоційного художнього образу, за допомогою якого діти вчаться встановлювати асоціативні зв'язки, аналізувати, зосереджувати увагу. Це сприятливо позначається на розвитку їхньої образної пам'яті.

У процесі використання художньої літератури з метою розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку важливо дотримуватися певних психолого-педагогічних умов. Вихователь має залучати різні органи чуття дитини, читати виразно та чітко, повторювати твори кілька разів, заучувати короткі вірші та потішки. Необхідно впроваджувати читання в різні види занять і діяльності, використовувати перекази, ілюстрації, вступні обговорення, а також аналізувати з дітьми сюжет, героїв та їхні дії. Важливо включати елементи гри й театралізації, щоб зробити процес більш

захоплюючим і активним. Лише дотримуючись певних умов, застосовуючи ефективні та перевірені практично методи та підходи в роботі з дітьми раннього віку, а також створюючи позитивну психологічну атмосферу, можна успішно розвинути їхню образну пам'ять.

Для того, щоб практично перевірити ефективність впливу художньої літератури на розвиток образної пам'яті дітей раннього віку, було проведено дослідження. Найбільш поширеними для цього вікового періоду є зорово-слухова, зорово-рухова і рухово-слухова види образної пам'яті.

З урахуванням цього, ми спиралися на такі критерії: обсяг образної пам'яті, правильність послідовності відтворення рухів і образів, точність їхнього відтворення та опису. Виходячи з цих показників, обрано та адаптовано для дітей раннього віку відповідний діагностичний інструментарій, а саме: вправу «Веселі іграшки» (за І. Гоян та А. Палій), за допомогою якої визначено рівні розвитку наочно-образного запам'ятовування; вправу «Пташки» (О. Мольченко), за допомогою якої визначено рівні розвитку рухово-слухової образної пам'яті; вправу «Танцювальний гурток» (Н. Нечипорук, О. Томей), яку застосовано з метою визначення рівнів розвитку зорово-рухового запам'ятовування. Загальний рівень розвитку образної пам'яті дітей раннього віку визначено за середнім показником суми всіх трьох видів образної пам'яті.

Так, на констатувальному етапі виявлено, що більшість дітей раннього віку в експериментальній і контрольній групах мають середній рівень розвитку образної пам'яті – це 50% дітей. Водночас значна кількість дітей у обох групах демонструє низький рівень розвитку: 40% в експериментальній групі та 30% у контрольній. Лише незначна частина дітей мала високий рівень розвитку образної пам'яті: 10% в експериментальній групі і 20% у контрольній (рис. 1).

Ці результати стали основою для проведення формувальної роботи з дітьми експериментальної групи, спрямованої на покращення їхньої образної пам'яті.

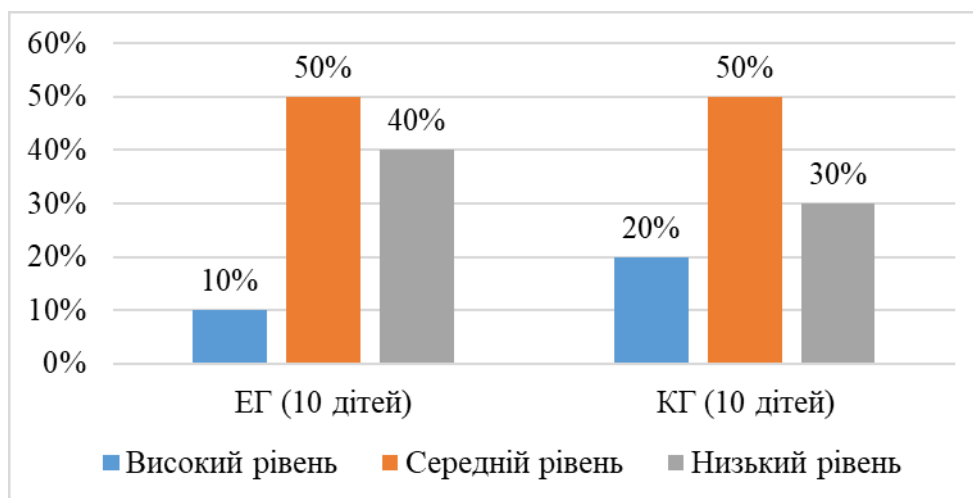

Рис. 1. Рівні розвитку образної пам'яті в дітей раннього віку EG та KG (n=20, у %, констатувальний етап)

Для розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку за допомогою художньої літератури було апробовано методіку, засновану на методичних і наукових досягненнях відомих педагогів, таких як Г. Ватаманюк [1], Л. Калуська [4], М. Кирик [5], Н. Юрченко [6], Н. Мазур [7], Н. Полулях [8] та ін. Для виконання завдань дослідження обрано твори художньої літератури, відповідні для дітей раннього віку (зокрема

казки, дитячі вірші, малі літературні форми, як-от заклички, лічилки, чистомовки, забавлянки). На їх основі розроблено зміст занять, спрямований на розвиток образної пам'яті та її різних типів (рухово-слухової, зорово-слухової, зорово-рухової).

Заняття з використанням художньої літератури за своєю структурою складалося із трьох основних етапів:

1. На першому етапі відбувалося ознайомлення дітей із твором художньої літератури для того, щоб забезпечити правильне, повне й насичене сприйняття літературного твору. З цією метою застосовано такі методи та прийоми роботи, як вступна розмова, сюрпризний момент, виразне читання казки, нагадування, фізкультхвилинка тощо.

2. На другому етапі відбувалася бесіда про зміст прочитаного твору художньої літератури для уточнення основних сюжетних ліній, події, ситуацій, характеристики головних героїв. З цією метою застосовано такі методи та прийоми роботи, як питання до дітей по змісту твору. Наприклад, після прочитання казки «Колобок» до обговорення запропоновано такі запитання: Пригадайте, чи багато звірів зустрічав Колобок? Яких саме? Про що він їм розповідав? Кому вдалося обдурило Колобка? Як лисичці це вдалося? Давайте врятуємо Колобка! Як саме ми можемо йому допомогти? Вигадаймо нове щасливе закінчення для казочки про Колобка! У цьому завданні простежується психотерапевтична мета побудови позитивного життєвого сценарію дитини, яка ототожнює себе з головним героєм казки.

3. Третій етап був заключним і передбачав закріплення матеріалу, тобто повторне читання, рефлексію про прочитаний твір для фіксації в пам'яті дітей емоційного враження та поглиблення запам'ятовування.

У методиці приділялась також значна увага роботі з малими літературними жанрами. Це короткі літературні твори, які зазвичай мають просту структуру і специфічні риси, які роблять їх особливо привабливими для дітей раннього віку. До них належать потішки, лічилки, забавлянки, чистомовки, заклички. Вони є специфічною галуззю художньої літератури, в якій поєднується поетична та музична складові. Так, потішки є короткими, ритмічними текстами, які часто містять елементи гри і використовуються для розваги дітей. Так само веселошам і розвагам сприяють забавлянки, за допомогою яких можна влаштовувати ігри дорослого з дитиною (з її пальчиками, ручками, ніжками тощо). Лічилки і заклички – це ритмічні вірші та тексти, які використовуються для підрахунку, для привернення уваги, концентрації, як ігрові елементи тощо. За допомогою цих жанрів художньої літератури здійснюються емоційно-тактильні контакти дорослого і дитини, вносяться елементи рухової активності, які позитивно позначаються на розвитку слухово-рухового та зорово-рухового типів образної пам'яті. Чим більше дрібних і складних рухів виконує дитина, тим більше ділянок мозку включається в роботу [5].

Водночас робота з художньою літературою для розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку включала одночасне використання кількох методів, таких як читання творів, їх обговорення, розгляд ілюстрацій, ігри на основі сюжету, активності з ілюстраціями, творчі завдання (наприклад, малювання), драматизація та рухливі ігри. Це різноманіття видів діяльності дозволяло ефективно переключати та зосереджувати увагу дітей, залучати різні органи чуттів, підтримувати цікаву пізнавальну атмосферу, що позитивно впливало на розвиток їх образної пам'яті.

Зокрема, елементи ігрової діяльності використано з метою опанування дітьми прийомами смислового запам'ятовування та пригадування:

- після прослуховування твору перед дітьми викладались ілюстрації головних персонажів і пропонувалось розкласти їх у порядку появи за сюжетом;
- після прочитання твору перед дітьми розкладалися сюжетні ілюстрації художнього твору, дітям озвучувалось завдання згадати його сюжет та розкласти ілюстрації послідовно, у правильному порядку;
- дітям зачитувався уривок вже знайомого твору, в якому розповідалось про певну подію, а вони називали події, які відбувалися раніше чи пізніше;
- після прочитання твору перед дітьми розкладалися картки з тіннями різних персонажів, їм потрібно було правильно відшукати головного героя;
- дітям потрібно було серед запропонованих ілюстрацій обрати лише ті, які відповідали сюжету тільки що почутого твору [6].

Таким чином, методика передбачала також залучення значної кількості наочного матеріалу, адже наочний метод відіграє важливу роль у розвитку образної пам'яті під час ознайомлення з художньою літературою. Ілюстрації сприяють закріпленню знань і розширенню кругозору дітей, допомагають зосередити увагу, краще зрозуміти сюжетні повороти та героїв оповідань. Організуючи роботу з ілюстраціями для дітей раннього віку, створено умови для мимовільного запам'ятовування сюжетних поворотів, зображених на них.

Крім того, методика передбачала і широке використання можливостей художньої діяльності, зокрема образотворчого мистецтва. Адже щоб краще запам'ятати сюжет, основних персонажів, події і їх послідовність, доцільно надавати дітям можливість проявити себе творчо, наприклад, у малюванні, та використовувати відповідні завдання:

- дітям зачитувались потішки, заклички, забавлянки, а вони із закритими очима уявляли відповідну картинку, ілюстрацію, яка б відповідала озвучуваному твору. Потім діти мали відтворити на аркуші паперу ту картинку, яку вони собі уявили після прослуховування віршика;
- дітям загадувалися загадки, після чого їм пропонувалося намалювати, який відгаданий предмет, явище тощо найбільше запам'яталися;
- дітям зачитувалися короткі віршики і пропонувалось намалювати по пам'яті ті предмети та об'єкти, про які йшлося;
- після прочитання твору та розгляду ілюстрацій дітям пропонувалось намалювати власну картинку;
- після прочитання твору та розгляду ілюстрацій основних персонажів дітям пропонувалось домалювати їм характерні деталі, яких не вистачало [7].

З метою перевірки ефективності апробованої методики проведено контрольний етап дослідження, на якому повторно продіагностовано дітей обох груп за тим самим діагностичним інструментарієм, що й на констатувальному етапі. За результатами контрольного етапу експерименту, найбільша частка дітей раннього віку має середній рівень розвитку образної пам'яті: 60% в експериментальній групі (ЕГ) та 50% у контрольній групі (КГ). Низький рівень розвитку образної пам'яті діагностовано у 10% дітей ЕГ, в той час як в КГ таких було 30% респондентів. В експериментальній групі 30% дітей продемонстрували високий рівень розвитку образної пам'яті, у той час як у контрольній групі цей показник склав 20% (рис. 2).

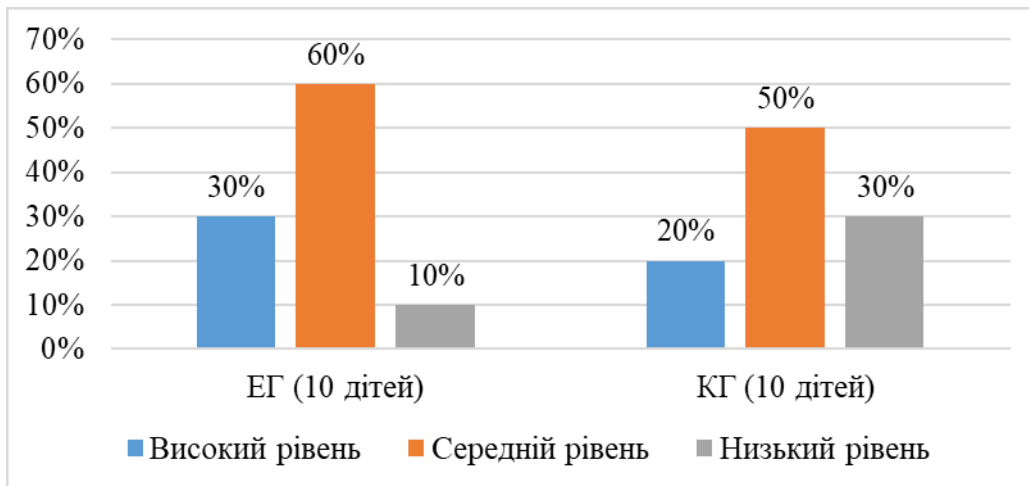

Рис. 2. Рівні розвитку образної пам'яті дітей раннього віку ЕГ та КГ (n=20, у %, контрольний етап)

В результаті порівняння рівнів розвитку образної пам'яті, отриманих на констатувальному та контрольному етапах експерименту, виявлено, що в експериментальній групі частка досліджуваних з низьким рівнем розвитку образної пам'яті на контрольному етапі знизилася на 30% у порівнянні з констатувальним. Одночасно зафіксовано зростання частки дітей із середнім рівнем розвитку пам'яті на 10% та з високим рівнем на 20%, що є позитивною динамікою. Натомість у контрольній групі не було помітних змін у розвитку образної пам'яті дітей раннього віку на контрольному етапі (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння рівнів розвитку образної пам'яті дітей раннього віку ЕГ та КГ до та після експерименту (n=20, у %)

Рівні	ЕГ (10 дітей)				КГ (10 дітей)			
	Констатувальний етап		Контрольний етап		Констатувальний етап		Контрольний етап	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Високий	1	10	3	30	2	20	2	20
Середній	5	50	6	60	5	50	5	50
Низький	4	40	1	10	3	30	3	30

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у статті висвітлено результати теоретичного та експериментального дослідження розвитку образної пам'яті дітей раннього віку засобом художньої літератури. Визначено поняття пам'яті та її значення для розвитку здібностей людини, процесу навчання, набуття нових знань, а також формування вмій і навичок. Описано вплив художньої літератури як найефективнішого засобу розвитку образної пам'яті, який може водночас стимулювати уяву та емоції дитини.

Охарактеризовано етапи апробації методики розвитку образної пам'яті дітей раннього віку, в основі якої лежать засоби художньої літератури: ознайомлення дітей із твором художньої літератури (вступна розмова, сюрпризний момент, виразне читання казки, нагадування); бесіда про зміст прочитаного твору художньої

літератури для уточнення основних сюжетних ліній, події, ситуацій, характеристики головних героїв; закріплення матеріалу, повторне читання, рефлексія про прочитаний твір для фіксації в пам'яті дітей емоційного враження та поглиблення запам'ятовування.

Описано роботу з художньою літературою для розвитку образної пам'яті у дітей раннього віку, яка включала одночасне використання кількох методів, таких як читання творів, їх обговорення, розгляд ілюстрацій, ігри на основі сюжету, активності з ілюстраціями, творчі завдання: малювання, драматизація та рухливі ігри. Це різноманіття видів діяльності дозволяло ефективно переключати та зосереджувати увагу дітей, залучати різні органи чуттів, підтримувати цікаву пізнавальну атмосферу, що позитивно впливало на розвиток їх образної пам'яті.

Визначено основні психолого-педагогічні умови, яких доцільно дотримуватися вихователю під час розвивальної роботи з дітьми в умовах закладу дошкільної освіти: наголошено на важливості інтеграції розвивальної роботи з художньою літературою з різними формами діяльності, такими як рухова, ігрова та образотворча діяльність; підкреслено важливість активізації різних сенсорних сфери дитини, виразному читання творів, повторюванні творів, заучуванні невеликих віршів, включенні читання віршів, казок тощо в різних видах діяльності дитини на заняттях і поза ними, переказуванні творів, ілюстрацій, картинок за змістом твору, вступних розмов та бесід, обговорюванні з дітьми змісту творів, основних героїв, їхніх вчинки та описаних подій, включенні елементи гри, драматизації під час роботи з твором художньої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ватаманюк Г. Робота з дитячою книгою в закладі дошкільної освіти : теорія і практика. Київ : ЦУЛ, 2023. 480 с.
2. Діагностика та розвиток пам'яті у дітей : методичні рекомендації / уклад. Н. І. Коцюбанська. Кам'янець-Подільський, 2014. 60 с.
3. Доброштан Н., Куліш О. Вікові особливості у дослідженнях видів і процесів пам'яті. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 7. С. 37-44.
4. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 88 с.
5. Кирик М. Віршовані ігри для дитячого розвитку. *Ранній розвиток дитини – право кожного* : зб. матеріалів Всеукраїнського форуму (м. Київ, 09 червня 2021 р.). Національний еколого-натуралістичний центр. Київ : НЕНЦ, 2021. С. 102-109.
6. Комплексні розвиваючі заняття з дітьми раннього віку / уклад. Н. Юрченко. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 112 с.
7. Мазур Н. Забавлянки. Ігри для спілкування з дитиною, пробудження, годування, купання, масажу. Київ : Час майстрів, 2023. 64 с.
8. Твоя книга. 2 роки / Упоряд. Н. Полулях. Харків : Ранок, 2008. 64 с.

REFERENCES:

1. Vatamaniuk, H. (2023). *Robota z dytiachoiu knyhoiu v zakladi doshkilnoi osvity : teoriia i praktyka* [Working with a children's book in a preschool education institution: theory and practice]. Kyiv : TsUL [in Ukrainian].

2. Diahnastyka ta rozvytok pamiaty u ditei [Diagnosis and development of memory in children] : metodychni rekomendatsii. (2014). N. Kotsiubanska (Ed.). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
3. Dobroshtan, N., Kulish, O. (2020). Vikovi osoblyvosti u doslidzhenniakh vydiv i protsesiv pamiaty [Age features in the research of types and processes of memory]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky – Bulletin of Lviv University. Series of psychological sciences, Vol. 7, 37-44* [in Ukrainian].
4. Kaluska, L. (2014). Kompleksna prohrama rozvytku, navchannia i vykhovannia ditei rannoho viku «Soniashnyk» [Comprehensive program of development, education and upbringing of young children «Sunnyashnyk»]. Ternopil : Mandrivets [in Ukrainian].
5. Kyryk, M. (2021). Virshovani ihry dlia dytiachoho rozvytku [Versed games for children's development]. *Rannii rozvytok dytyny – pravo kozhnoho – Early childhood development is a right for everyone* : zb. materialiv Vseukrainskoho forumu (Kyiv, June 09th, 2021) / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Natsionalnyi ekoloho-naturalistychnyi tsentr. Kyiv : NENTs, 102-109 [in Ukrainian].
6. Kompleksni rozvyvaiuchi zaniattia z ditmy rannoho viku [Complex developmental classes with young children]. (2009). N. Yurchenko (Ed.). Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
7. Mazur, N. (2023). Zabavlianky. Ihry dlia spilkuvannia z dytynoiu, probudzhennia, hoduvannia, kupannia, masazhu [Zabavlianky. Games for communicating with a child, waking up, feeding, bathing, massage]. Kyiv : Chas maistriv [in Ukrainian].
8. Tvoia knyha. 2 roky [Your book. 2 years]. (2008). N. Poluliakh (Ed.) Kharkiv : Ranok [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.07

UDC 373.3.015.31:37.064.3:316.48

FOSTERING CONFLICT RESOLUTION SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH COLLABORATIVE INTERACTION

Oksana Kokhanko

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary
Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9644-4233>
e-mail: o.g.kohanko@gmail.com

Iryna Novosad

Master's student majoring in 013 Primary
Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-8743-6419>
e-mail: 23pf.i.novosad@std.udu.edu.ua

Abstract. *The article examines the issue of fostering a transversal ability of primary school students to resolve conflicts in the process of collaborative interaction. The analysis of the source base indicates that this ability is fundamental to the formation of the general social competence of a modern individual. An adult must be able to communicate with others, negotiate, build partnerships, and resolve contradictions and disputes that arise in the course of interaction with others.*

Any social or professional behavior is inevitably accompanied by conflict situations which are a manifestation of different viewpoints. This is why the ability to negotiate and constructively resolve conflicts is of considerable importance.

The study focuses on a specific type of conflict, namely pedagogical conflicts, and particularly those that arise between primary school students during collaborative interaction. The experience of practicing teachers in fostering students' ability to resolve conflicts has been analyzed. The results indicate numerous studies on methods, techniques, and technologies for teaching young students the nature of conflicts and developing their conflict resolution skills.

Among various educational tools, interactive interaction and technologies can be beneficial for fostering primary school students and preparing them to resolve conflicts that arise during educational activities. Therefore, the publication outlines a set of essential pedagogical conditions for nurturing in younger students the transversal ability to resolve conflicts during collaborative interactions and analyzes the specifics of their implementation in primary school practice. The authors highlight the importance of cultivating a proactive and positive desire in young students to resolve conflicts through active interaction with others. Targeted efforts are crucial in introducing students to conflict resolution methods through interactive technologies, such as cooperative learning, group-based learning, and discussion-based approaches. According to the authors, the use of interactive technologies for cooperative learning and situational modeling is essential for developing students' skills and experience in conflict resolution.

The authors claim that with a teacher's targeted efforts in selecting optimal conditions and pedagogical technologies (such as interactive ones), it is possible to enhance the overall ability of primary school students to resolve conflicts during collaborative interaction.

Keywords: *primary school education, conflict, conflict resolution ability, partnership, collaborative interaction, interactive technologies.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.07

УДК 373.3.015.31:37.064.3:316.48

ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗДАТНОСТІ РОЗВ'ЯЗУВАТИ КОНФЛІКТИ У ПРОЦЕСІ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Коханко О. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-9644-4233>
e-mail: o.g.kohanko@gmail.com

Новосад І. М.

здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності
013 Початкова освіта,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0008-8743-6419>
e-mail: 23pf.i.novosad@std.edu.edu.ua

Анотація. У статті досліджено проблему виховання у молодших школярів наскрізної здатності до розв'язання конфліктів у процесі партнерської взаємодії. Аналіз джерельної бази вказує, що дана здатність є основою формування загальної соціальної компетентності сучасної особистості. Доросла людина має вміти комунікувати з іншими, домовлятися, будувати партнерські взаємозв'язки, вирішувати протиріччя та суперечки, що виникають у процесі взаємодії з іншими.

Будь яка соціальна чи професійна поведінка неминуче супроводжується конфліктними ситуаціями, що є виявом різних точок зору. І саме тому уміння домовлятися, конструктивно розв'язувати конфлікти є досить важливим.

У дослідженні звернено увагу на різновид конфліктів – це педагогічні конфлікти та, зокрема, конфлікти, що виникають між учнями початкової школи у процесі партнерської взаємодії. Проаналізовано досвід практикуючих учителів щодо виховання здатності учнів до вирішення конфліктів. Його результати вказують на численні дослідження способів, технік та технологій навчання молодших школярів сутності конфліктів та формуванню у них умінь їх розв'язувати.

Серед різних навчальних інструментів інтерактивна взаємодія та інтерактивні технології можуть бути корисними для виховання учнів початкової школи і підготовки їх до розв'язання конфліктних ситуацій, що виникають між ними у освітній діяльності. Саме тому у публікації визначено ряд необхідних педагогічних умов виховання у молодших школярів наскрізної здатності розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії з іншими та проаналізовано особливості їх упровадження у практику роботи початкової школи. Серед умов, автори визначають важливим формування позитивного бажання молодших школярів розв'язувати конфлікти через активну інтеракцію з іншими. Вагомою є цілеспрямована робота з ознайомлення молодших школярів зі способами розв'язання конфліктів через інтерактивні технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання та дискусивного обговорення. Обов'язковим, на думку авторів, є використання інтерактивних технологій кооперативного

навчання та ситуативного моделювання для формування в учнів умінь та досвіду розв'язувати конфлікти.

Автори переконують, що при цілеспрямованій роботі вчителя з вибору оптимальних умов та педагогічних технологій (наприклад, інтерактивних) можна підвищити загальну здатність молодших школярів розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії.

Ключові слова: виховання молодших школярів, конфлікт, здатність до розв'язання конфліктів, партнерство, партнерська взаємодія, інтерактивні технології.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Соціалізація особистості та формування у неї соціальної компетентності є важливим наскрізним завданням сучасної школи. Адже у сучасних реаліях основою існування та розвитку усіх світових процесів є партнерська взаємодія та комунікація. Це вимагає від кожного умінь спілкуватися та домовлятися з іншими, взаємодіяти та вступати у партнерські відносини один з одним. Така взаємодія неминуче супроводжуватиметься суперечками та конфліктними ситуаціями. Конфлікти, протиріччя та непорозуміння – це невід'ємна складова суспільних відносин. А здатність особистості їх вирішувати – є основою її соціального та психологічного розвитку.

Проблема розв'язання конфліктів завжди була і залишається актуальною для будь-якого суспільства. Доказом цього є розвиток науки конфліктології. Науковці цієї галузі (І. Ващенко, О. Волинець, С. Волощук, М. Гетьманчук, А. Гірник, Л. Гуменюк, Л. Ємельяненко, Т. Ішмуратов, В. Котигоренко, Г. Ложкіна, Г. Луцишин, М. Пірен, К. Томас та ін.) дослідили багато аспектів з проблеми зародження та розв'язання конфліктів, що є корисними для педагогів [3; 7; 8].

Окремим питанням педагогічних конфліктів та виховання у молодших школярів здатності до їх розв'язання у процесі партнерської взаємодії присвячено чимало праць зарубіжних дослідників (М. Deutsch, М. Dues, А. Goodman, D. Goleman, С. Moore, К. Thomas, J. Oetzel, D. Pruitt, М. Rosenberg, W. Ury) та українських учених (Н. Волкова, С. Волченко, В. Галузяк, С. Гарькавець, О. Захарець, Л. Карамушка, М. Коба, Г. Коган, Л. Котлова, О. Кучеренко, О. Микитюк, А. Мірошниченко, М. Мосьпан, Л. Парашенко, А. Плотнікова, Н. Пов'якель, С. Пономаренко, С. Сільвейстр, Т. Танько, І. Холковська, М. Цимбал).

Численні наукові розвідки та методичні напрацювання свідчать про актуальність проблеми формування у підростаючого покоління наскрізної здатності розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії з іншими.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягала у визначенні та практичній реалізації ефективних педагогічних умов виховання у молодших школярів наскрізної здатності розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії з іншими.

Для досягнення означеної мети виокремлено декілька **завдань**: 1) узагальнення досвіду практикуючих учителів щодо виховання готовності учнів до вирішення конфліктів; 2) визначення ряду необхідних педагогічних умов виховання у молодших школярів наскрізної здатності розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії з іншими; 3) аналіз особливостей впровадження педагогічних умов у практику початкової школи.

Методи дослідження. Для розв'язання вищезначених завдань були обрані теоретичні та емпіричні методи дослідження. Зокрема, використано теоретичні методи аналізу, синтезу та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури з проблема виховання в учнів здатності до розв'язання конфліктів та партнерської взаємодії; порівняння та узагальнення передового досвіду українських

учителів щодо формування у молодших школярів знань про конфлікти, мотивації та вмінь їх розв'язувати; емпіричні методи опитування здобувачів початкової освіти та спостереження за їх партнерською взаємодією у освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розв'язання першого завдання нашої статті здійснено аналіз та узагальнення досвіду роботи практикуючих учителів щодо виховання в учнів готовності до вирішення конфліктів.

Педагогічні конфлікти відрізняються від соціальних. Вони мають свої специфічні особливості, бо пов'язані з певним видом діяльності – педагогічною взаємодією усіх учасників освітньому процесу. Оскільки в НУШ активно впроваджуються ідеї педагогіки партнерства, то всі його учасники мають навчитися конструктивної взаємодіяти та вибудовуванню партнерських відносин [4; 5]. Особливо актуальними є питання партнерства, рівності, безконфліктної комунікації та конструктивного розв'язання протиріч між учнями. У рамках нашого дослідження ми звертаємо увагу на конфлікти, де учні є безпосередніми учасниками. Зокрема, конфліктні ситуації між учнями та виховання у них здатності їх вирішувати.

Загалом конфлікти між учнями типове та звичне явище для школи різних років. Особливо це актуально у початкових класах, коли проходить адаптація дітей до школи, до нових умов навчання та один до одного.

У наукових працях з конфліктології аналізується «Концепція Томаса Кілмена», що включає різні стратегії поведінки особистості у конфліктних ситуаціях: уникнення, суперництво, пристосування, компроміс та співпраця [8]. Всі вони використовуються педагогом у освітньому процесі й саме вони можуть бути корисними для учнів у розв'язанні конфліктних ситуацій. Тому, вважаємо, що саме вчитель початкової школи має навчити учнів обирати правильну стратегію поведінки у конфліктній ситуації. А для цього потрібна цілеспрямована та систематична робота на уроках та у позаурочний час, де вчитель буде обговорювати з учнями поняття конфліктів та стратегій їх розв'язання, мотивувати учнів розв'язувати протиріччя у процесі їх взаємодії.

Практикуючі вчителі НУШ активно шукають способи, техніки та технології навчання учнів розв'язувати протиріччя і конфлікти, що виникають у процесі співпраці. Так М. Цимбал у своєму методичному посібнику на освітньому сайті «На Урок» пропонує використовувати ігрові вправи, що мають навчально-профілактичний характер і формують в учнів знання та уміння вирішувати конфлікти. Наприклад, вправа «Мозковий штурм» корисна для з'ясування учнями сутності поняття конфлікт; вправа «Продовж речення» спрямована на розпізнавання своїх емоцій у конфліктній ситуації; вправа «Фінал без конфлікту» спонукає учнів закінчити відому казку чи мультфільм примиренням героїв, що конфліктували тощо [10].

На освітньому сайті Всеосвіта вчитель С. Пономаренко пропонує у роботі з учнями на етапі формування знань про природу виникнення конфліктів використовувати інтерактивну вправу «Fishbone» («Скелет риби»), де учні вчать аналізувати причини виникнення конфліктів та наводити їх факти і наслідники. Для розуміння сутності терміну конфлікт вона пропонує інтерактивну вправу «Сенкан» [9].

Психологи Н. Пов'якель та Л. Котлова визначають корисним метод «третього судді», коли діти можуть звернутися до «судді», що вирішить їх протиріччя, а вони мають підкоритися його рішення. Це може бути вчитель, адміністрація, тощо. Наголошують науковці і на важливості організації співробітництва між учнями у виконанні спільного завдання [11].

С. Гарькавець та Л. Волченко пропонують навчити учнів дієвим технікам послаблення напруги у конфліктній ситуації. Зокрема, уважне слухання; повага та добро-

зичливість; самоконтроль; переключення уваги; зменшення дистанції; звернення за порадою [1].

Вчитель початкових класів О. Захарець, розглядаючи проблему частих конфліктів у середовищі молодших школярів, пропонує вчителям обов'язково створювати правила класу разом з учнями. Проговорити з ними кожне правило і записати їх та яскраво оформити. Її колега М. Коба пропонує використовувати вправу «Що я бачу? Що я думаю? Що я відчуваю?». Спочатку проводити її на уроках читання, після прочитаного тексту, а потім у ситуаціях з реального життя. Ще вона розглядає прийом «Складання плану примирення». Його можна будувати разом з учнями та вивішувати у класному куточку, щоб учні могли в будь-який момент ним скористатися. Вчитель К. Нізкодубова пропонує «завести» у класі Другозавра як прототипа хорошого друга. Його образ можна разом з учнями намалювати і поряд написати риси характеру справжнього друга [2].

А. Мірошниченко пропонує вчителю використовувати «Я – твердження» і навчити учнів користуватися цією технікою у конфліктній ситуації [6].

Українські науковці активно досліджують інтерактивні технології навчання та виховання учнів. Завдяки їх зусиллям українські школи отримують доступ до інноваційних методик, що допомагають дітям розвивати важливі соціальні, емоційні та інтелектуальні навички взаємодії. Отже, можемо зробити висновок, що інтерактивна взаємодія та інтерактивні технології можуть бути корисними для виховання учнів початкової школи і підготовки їх до розв'язання конфліктних ситуації та протиріч, що виникають між ними у освітній діяльності.

Різносторонній аналіз потенціалу інтерактивних технологій у процесі формування здатності молодших школярів до розв'язання конфліктів дозволяє виділити декілька переваг:

- інтерактивні технології роблять процес навчання учнів взаємодії та конструктивному вирішенню конфліктів між ними більш захоплюючим і цікавим, що підвищує мотивацію та активну участь дітей;
- використання інтерактивних онлайн-платформ, платформ для рольових ігор та моделювання способів вирішення конфліктів дозволяє учням навчатися у власному темпі, отримуючи зворотній зв'язок та допомогу тоді, коли це потрібно;
- інтерактивні методи дозволяють учням практикувати розв'язання конфліктів у змодельованих ситуаціях, що сприяє кращому формуванню навичок;
- використання інтерактивних технологій сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії та вмінню працювати у команді.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури вказав нам на необхідності покращення процесу формування здатності сучасних молодших школярів розв'язувати конфлікти у процесі партнерської взаємодії. Для цього, у рамках другого і третього завдання нашого дослідження, ми спробували прогностично визначити ряд педагогічних умов, які б посприяли вирішенню означеної проблеми на практиці через використання інтерактивних технологій.

Визначаючи педагогічні умови покращення виховання здатності сучасних молодших школярів розв'язувати конфлікти засобами інтерактивних технологій, ми керувалися необхідністю формування в учнів усіх складників досліджуваної здатності: мотиви та цілі, знання, уміння та досвід.

Таким чином, було визначено та впроваджено на практиці наступні педагогічні умов, що посприяли підвищенню ефективності формування у молодших школярів наскрізної здатності розв'язувати конфлікти засобами інтерактивних технологій:

- *формування активно-позитивного бажання молодших школярів розв'язувати конфлікти через активну інтеракцію з іншими;*

– цілеспрямована робота з ознайомлення молодших школярів із способами розв'язання конфліктів через інтерактивні технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання та дискусивного обговорення;

– використання інтерактивних технологій кооперативного навчання та ситуативного моделювання для формування в учнів умінь та досвіду розв'язувати конфлікти.

Реалізація усіх педагогічних умов відбувалася у взаємозв'язку та одночасно в освітньому процесі початкової школи.

Перша умова, формування активно-позитивного бажання молодших школярів розв'язувати конфлікти через активну інтеракцію з іншими, є вихідною і необхідною для реалізації інших. Адже саме позитивна мотивація та бажання учнів розуміти сутність конфліктів у їх середовищі та прагнути їх вирішувати є вирішальними для формування знань, умінь та життєвого досвіду з цієї проблеми.

Формування інтересу молодших школярів, їх бажань та мотивації до вирішення конфліктів відбувалося у процесі активної взаємодії через інтерактивні технології дискусивних обговорень, через колективно-групові та кооперативні технології інтеракції. Використання цих технологій було доречним під час ранкових зустрічей, уроків (ЯДС, української мови та літератури, мистецтва) і у позакласній роботі (бесіди, дискусії, КТС, виховні свята, тощо). Корисними для учнів стали такі інтерактивні вправи як «Фішбоун» (для визнання наявності проблеми конфліктів у взаємодії, встановлення фактів та причин і формулювання конструктивних висновків), «Асоціативний куц» (для усвідомлення емоційних реакцій, що супроводжують учасників конфліктів), «Займи позицію – зміни позицію» (обговорення дискусивного питання «Конфлікти: це добре чи погано?») та інші.

Друга умова, що була реалізована нами під час формувального експерименту, – це цілеспрямована робота з ознайомлення молодших школярів із способами розв'язання конфліктів через інтерактивні технології кооперативного навчання, колективно-групового навчання та дискусивного обговорення.

Для того, щоб учні розв'язували конфлікти, вони мають розуміти і знати причини їх виникнення, сутність конфліктів, способи та стратегії поведінки у суперечках, знати правила етичного спілкування одним з одним. Тому паралельно з вихованням мотивації і активного бажання вирішувати конфлікти ми працювали над формуванням у них когнітивної складової. Для цього ми намагалися відібрати та використати різні інтерактивні технології, що передбачали б активну взаємодію, обговорення та кооперацію молодших школярів. Це були технології кооперативного навчання (робота у парах «Що мене провокує на суперечку?», робота у групах «Правила спілкування у конфліктних ситуаціях»), колективно-групового навчання (мікрофон «Суперечка для мене – це...», колективна робота «Броунівський рух» з визначення сутності поняття «конфлікт», обговорення у спільному колі «Ми всі різні і способи вирішення конфліктів різні», мозковий штурм «Причини виникнення конфліктів», аналіз ситуацій з дитячої літератури та їх обговорення, дерево рішень, тощо) та дискусивні обговорення (дискусія «Конфлікт: поступитися чи стояти на своєму?», займи позицію «Конфлікти: за чи проти», шкала думок, тощо).

Третя педагогічна умова – використання інтерактивних технологій кооперативного навчання та ситуативного моделювання для формування в учнів умінь та досвіду розв'язувати конфлікти – є основною. Її реалізація сприяє набуттю учнями життєвого досвіду як взаємодіяти і як конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Доцільними будуть інтерактивні технології, що організують молодших школярів до активної взаємодії. Наприклад, інтерактивний метод кооперативного навчання – робота у малих групах (вправа «Мої дії в конфлікті») вчить учнів різним стратегіям поведінки у конфлікті (пристосування, уникнення, співпраця, компро-

міс, конкуренція). А інтерактивний метод кооперативного навчання – робота у парах (вправа «Я-висловлювання») вчить учнів використовувати «Я-висловлювання» у процесі партнерської взаємодії для розв’язання суперечок.

Проте, на нашу думку, найбільш дієвим є інтерактивний метод ситуативного моделювання – розігрування конфліктних ситуацій за ролями. Учні включаються у програння ролей тієї чи іншої ситуації та вчать її конструктивно розв’язувати.

Отже, інтерактивні технології мають значний потенціал у навчанні учнів розв’язувати конфлікти. Вони забезпечують захоплюючий, практичний та індивідуалізований підхід до навчання, сприяючи розвитку важливих соціальних та емоційних навичок. Інтеграція цих технологій у освітній процес допомагає створити більш позитивне та підтримуюче партнерське середовище, де учні можуть навчитися ефективно вирішувати конфліктні ситуації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вважаємо, що при цілеспрямованій роботі вчителя з вибору оптимальних умов та педагогічних технологій (наприклад, інтерактивних) можна підвищити загальну здатність молодших школярів розв’язувати конфлікти, адже це необхідна якість для дорослішання та подальшої соціалізації особистості кожного учня.

Перспективними у даній темі вбачаємо питання виникнення та розв’язання конфліктів між учнями та педагогами в сучасних реаліях, між батьками та педагогами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі : діагностика та практика вирішення : навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. С. 31. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b100278-656d-4359-b8c4-b3631a6577bd/content>
2. Захарець О., Коба М., Нізкодубова К. Примирити учнів : як допомогти дітям вирішувати конфлікти. *Медіаресурс Освіторія*. 2024. URL: <https://osvitoria.media/experience/grumyuty-uchniv-yak-dopomogty-dityam-vyrishuvaty-konflikty/>
3. Конфліктологія : навч. посіб. / [М. П. Гетьманчук та ін. ; за заг. ред. М. П. Гетьманчука] ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 343 с.
4. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Коханко О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації ідей педагогіки партнерства. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 48 (2). С. 141-146. URL: <http://www.apfn-journal.in.ua/48-2-2022>
6. Мірошніченко А. Як «хакнути» конфлікт у класі : подкаст «Більше діла». *Медіаресурс Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-haknuty-konflikt-u-klasi-podkast-bilshe-dila/>
7. Основи конфліктології : Навч. посіб. для студ. ВНЗ / за ред. А. М. Гірник. Київ : Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2010. 222 с.
8. Пірен М. І. Конфліктологія. Київ : МАУП, 2007. 360 с.
9. Пономаренко С. Методи розв’язання конфліктів та попередження їх виникнення в учнівському середовищі. *Всеосвіта. Бібліотека методичних матеріалів*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodi-rozvazanna-konfliktiv-ta-poperedzenna-ih-viniknenna-v-uchnivskomu-seredovisi-218063.html>
10. Цимбал М. В. Шляхи розв’язання конфліктних ситуацій серед учнів молодшої ланки. *На Урок : Освітній проект*. 2022. URL: <https://naurok.com.ua/shlyahi-podolannya-konfliktiv-dlya-vchiteliv-molodsho-lanki-klasnih-kerivnikiv-vchiteliv-osnov-zdoro-ya-302097.html>

11. Ціннісні орієнтації у подоланні конфліктних форм поведінки студентів : монографія / Пов'якель Н. І., Котлова Л. О. Умань : Жовтий О. О., 2011. 143 с.

REFERENCES:

1. Harkavets, S. O., Volchenko L. P. (2020). Konflikty v osvitnomu seredovyschi : diahnostyka ta praktyka vyrishennia : navchalno-metodychnyi posibnyk [Conflicts in the educational environment : diagnosis and resolution practices : a teaching and methodological guide]. Kharkiv : Drukarnia Madryd Retrieved from: <https://dspace.snu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b100278-656d-4359-b8c4-b3631a6577bd/content> [in Ukrainian].
2. Zakharets, O., Koba, M., Nizkodubova, K. (2024). Prymyryty uchniv : yak dopomohty ditiam vyrishuvaty konflikty [Reconciling students : how to help children resolve conflicts]. *Mediaresurs Osvitorii – The media resource Osvitoria*. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/prymyryty-uchniv-yak-dopomogty-dityam-vyrishuvaty-konflikty/> [in Ukrainian].
3. Konfliktolohiia [Conflictology]. / [M. P. Hetmanchuk ta in. ; za zah. red. M. P. Hetmanchuka] ; Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. (2016). Lviv : LvDUVS [in Ukrainian].
4. Kontsepsiia «Nova ukrainska shkola» [The concept of «New Ukrainian School»] (2018). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
5. Kokhanko, O. (2022). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do realizatsii idei pedahohiky partnerstva [Preparation of future primary school teachers for implementing partnership pedagogy ideas]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Humanities science current issues : nteruniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers.* / M. Pantiuk, A. Dushnyi, V. Ilynskyi, I. Zymomria (ed). Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 48 (2), 141-146. Retrieved from: <http://www.aphn-journal.in.ua/48-2-2022> [in Ukrainian].
6. Miroshnychenko, A. Yak «khaknuty» konflikt u klasi : podkast «Bilshe dila» [How to 'hack' a conflict in the classroom : podcast More Action]. *Mediaresur. Osvitorii – The media resource Osvitoria*. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/yak-haknuty-konflikt-u-klasi-podkast-bilshe-dila/> [in Ukrainian].
7. Osnovy konfliktolohii : Navch. posib. dlia stud. VNZ [Basics of Conflictology : A textbook for university students] / A. M. Hirnyk (Ed.). (2010). Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
8. Piren, M. I. (2007). Konfliktolohiia [Conflictology]. Kyiv : MAUP [in Ukrainian].
9. Ponomarenko, S. (2020). Metody rozviazannia konfliktiv ta poperedzhennia yikh vynyknennia v uchnivskomu seredovyschi [Methods for resolving and preventing conflicts in the school environment]. *Vseosvita. Biblioteka metodychnykh materialiv – Vseosvita. Library of methodological materials*. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/metodi-rozvazanna-konfliktiv-ta-pope-redzenna-ih-viniknenna-v-uchnivskomu-seredovisi-218063.html> [in Ukrainian].
10. Tsymbal, M. V. (2022). Shliakhy rozviazannia konfliktnykh sytuatsii sered uchniv molodshoi lanky [Ways to resolve conflict situations among primary school students]. *Na Urok : Osvitnii proekt – Na Urok : Educational Project*. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/shlyahipodolannya-konfliktiv-dlya-vchiteliv-molodsho-lanki-klasnih-kerivnikiv-vchiteliv-osnov-zdoro-ya-302097.html> [in Ukrainian].
11. Tsinnisni oriientatsii u podolanni konfliktnykh form povedinky studentiv [Value orientations in overcoming conflictive behavior among students] : monohrafiia / Poviakel, N. I., Kotlova, L. O. Uman : Zhovtyi O. O. (2011) [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.08

UDC 37.091.2:159.942

SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING AS A MEANS OF CREATING A SAFE EDUCATIONAL SPACE

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department
of Primary Education and Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Marta Khymych

Student of the Second (Master's)
Level of Higher Education
Speciality 013 Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0007-8230-6749>
e-mail: 24pf.m.khymych@std.udu.edu.ua

Abstract. *The article discusses the importance of socio-emotional learning in the context of creating a safe educational space, especially in the context of the current social challenges faced by Ukrainian society. The relevance of the study is due to the need to create a favorable psychological environment in educational institutions where students can develop, feeling supported and accepted. In a world where aggression, bullying, and social isolation are becoming more and more common, socio-emotional learning is a powerful tool for reducing these negative phenomena and ensuring students' emotional safety.*

The article focuses on how socio-emotional learning contributes to the development of students' emotional intelligence by developing the ability to recognize, understand and regulate their emotions, as well as to show empathy for others. In particular, we discuss methods that can be used in the educational process to integrate social and emotional learning into the curriculum. These include project-based learning, interactive techniques, anti-bullying programs, mediation, and practical exercises to develop communication and collaboration skills. Each of these methods ensures active participation of students, contributing to the development of their social skills and the formation of healthy interpersonal relationships.

The study also emphasizes the role of teachers in implementing social and emotional learning, as they are the ones who create a learning environment in which children can freely express their emotions and thoughts. Support from teachers, their training in socio-emotional learning methods, and the involvement of parents in this process are critical to the successful implementation of socio-emotional learning programs. An important aspect is also the creation of partnerships between schools, families, and the community, which ensures a comprehensive approach to the development of students' social and emotional skills.

The article concludes by emphasizing that the effective implementation of socio-emotional learning is the key to creating a supportive and safe educational environment that promotes the emotional well-being of students and the formation of a healthy society. Thus, socio-emotional learning is becoming a key element in the process of modernizing Ukraine's educational system, focusing on the needs of the modern student and the challenges they face. Implementation of the principles of socio-emotional

learning will not only improve academic results, but also help to educate socially responsible and emotionally mature individuals who are ready for an active life in society.

Key words: *socio-emotional learning, safe educational space, emotional intelligence, student support, teaching methods, psychological environment, social skills development, partnership in education.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.08

УДК 37.091.2:159.942

СОЦІАЛЬНО- ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Матвієнко О. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua*

Химич М. А.

*здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0009-0007-8230-6749>
e-mail: 20fpp.m.khymych@std.npu.edu.ua*

Анотація. У статті розглядається значення соціально-емоційного навчання у контексті створення безпечного освітнього простору, особливо в умовах сучасних соціальних викликів, з якими стикається українське суспільство. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування сприятливого психологічного середовища в навчальних закладах, де учні можуть розвиватися, відчувачи підтримку та прийняття. У світі, де агресія, булінг і соціальна ізоляція стають все більш поширеними, соціально-емоційне навчання виступає як потужний інструмент для зниження цих негативних явищ і забезпечення емоційної безпеки учнів.

Стаття акцентує увагу на тому, як соціально-емоційне навчання сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів, формуючи вміння розпізнавати, розуміти та регулювати свої емоції, а також виявляти емпатію до інших. Зокрема, обговорюються методи, які можуть бути використані в освітньому процесі для інтеграції соціально-емоційного навчання у навчальні програми. Це включає проектно-орієнтоване навчання, інтерактивні техніки, програми антибулінгу, медіації, а також практичні вправи для розвитку навичок спілкування та співпраці. Кожен із цих методів забезпечує активну участь учнів, сприяючи розвитку їхніх соціальних навичок та формуванню здорових міжособистісних стосунків.

Дослідження також підкреслює роль учителів у впровадженні соціально-емоційного навчання, адже саме вони формують навчальне середовище, в якому діти можуть вільно висловлювати свої емоції та думки. Підтримка з боку вчителів, їхнє навчання з методик соціально-емоційного навчання, а також залучення батьків до цього процесу є критично важливими для успішної реалізації програм соціально-емоційного навчання. Важливим аспектом є також

створення партнерських відносин між школами, сім'ями та громадою, що забезпечує комплексний підхід до розвитку соціально-емоційних навичок учнів.

У висновках статті наголошується, що ефективно впровадження соціально-емоційного навчання є запорукою створення підтримуючого та безпечного освітнього середовища, що сприяє емоційному благополуччю учнів і формуванню здорового суспільства. Таким чином, соціально-емоційне навчання стає ключовим елементом у процесі модернізації освітньої системи України, орієнтуючись на потреби сучасного учня та викликів, що постають перед ним. Реалізація принципів соціально-емоційного навчання допоможе не лише покращити академічні результати, але й виховати соціально відповідальних і емоційно зрілих особистостей, готових до активного життя в суспільстві.

Ключові слова: соціально-емоційне навчання, безпечний освітній простір, емоційний інтелект, підтримка учнів, методи навчання, психологічне середовище, розвиток соціальних навичок, партнерство в освіті.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Соціально-емоційне навчання є однією з найважливіших складових сучасної освіти, яка набуває актуальності у світовій педагогічній практиці. Воно охоплює розвиток емоційного інтелекту, соціальних навичок і компетенцій, необхідних для взаємодії в суспільстві, що, у свою чергу, сприяє формуванню здорових стосунків між учасниками освітнього процесу, створенню атмосфери взаємоповаги та підтримки. Соціально-емоційне навчання орієнтоване на формування в учнів таких якостей, як співчуття, емпатія, відповідальність та навички ефективної комунікації. Ці якості є необхідними для здорового соціального життя і розбудови гармонійного суспільства.

У сучасних умовах безпечне освітнє середовище стало пріоритетом для багатьох освітніх систем світу, і Україна не є винятком. Останнім часом в українському суспільстві загострилися питання безпеки через складні соціально-економічні й політичні обставини, що зумовлюють нові виклики у створенні комфортного та стійкого освітнього простору.

Соціально-емоційне навчання надає учням інструменти для самопізнання і самоконтролю, сприяє формуванню почуття соціальної відповідальності, знижує рівень агресії, сприяє адаптації до соціуму. Уміння регулювати власні емоції та розуміти почуття інших стають основою для формування позитивного клімату в освітньому середовищі, де кожен учасник почувається психологічно захищеним. Практика соціально-емоційного навчання дозволяє зменшити прояви насильства та булінгу серед учнів, знижує кількість випадків конфліктів, сприяє розвитку толерантності, співпереживання та взаємоповаги.

Соціально-емоційне навчання виступає не лише як метод розвитку індивідуальних особистісних якостей, але й як інструмент зниження рівня стресу, тривоги та конфліктів серед учасників освітнього процесу [2]. Це допомагає забезпечити умови, в яких діти можуть навчатися в атмосфері психологічного комфорту, де вони мають змогу не тільки здобувати знання, а й реалізовувати свої таланти, відчувати себе захищеними та підтриманими.

На практичному рівні українські школи вже реалізують заходи щодо створення безпечного освітнього середовища, впроваджуючи в навчальний процес інтеграційні програми з елементами соціально-емоційного навчання, використовуючи групову роботу, уроки з розвитку емоційного інтелекту, програми антибулінгу та медіації. Такі програми спрямовані на формування у дітей навичок мирного вирішення конфліктів, а також на їхню адаптацію до нових викликів. Психологічно

безпечне освітнє середовище, де враховуються всі аспекти безпеки – фізичний, інформаційний, психологічний, соціальний – стає базою для збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу і основою для сталого розвитку особистості.

Тож, створення безпечного освітнього середовища за допомогою соціально-емоційного навчання сприяє збереженню психологічного здоров'я дітей, підлітків і педагогів, створює підґрунтя для формування здорового суспільства та стабільного майбутнього.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є визначення ролі соціально-емоційного навчання як засобу створення безпечного освітнього простору та розробка методичних рекомендацій для впровадження соціально-емоційного навчання в освітній процес для забезпечення психологічного комфорту учнів.

Для досягнення зазначеної мети дослідження необхідним є поступове вирішення наступних завдань: 1) проаналізувати основні концепції та підходи до соціально-емоційного навчання як чинника психологічної безпеки в освітньому середовищі; 2) вивчити особливості впливу соціально-емоційного навчання на емоційний стан і поведінкові реакції учнів; 3) розробити рекомендації для педагогів щодо застосування методик соціально-емоційного навчання у навчально-виховному процесі.

Реалізація поставлених завдань зумовила необхідність використання ряду теоретичних та емпіричних методів дослідження, зокрема: аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури; узагальнення позитивного педагогічного досвіду впровадження соціально-емоційного навчання; використання діагностичних та рефлексивних методів для оцінки ефективності практичних інструментів з розвитку соціально-емоційних компетенцій у дітей.

Це дослідження спрямоване на поглиблене розуміння механізмів формування безпечного освітнього простору через соціально-емоційне навчання, зокрема на створення умов для соціально-психологічної підтримки дітей у складних ситуаціях, формування навичок стійкості та адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему підтримки соціально-емоційного навчання (СЕН), а також обґрунтування його впливу і цінностей розглянуто в працях таких авторів, як П. Бартоло, Р. Вайсберг, Л. Гриневич, В. Гринько, П. Даунс, Т. Дрожжина, Дж. Дурлак, О. Елькін, Т. Євтухова, В. Кавіоні, Л. Михайленко, Дж. Махоні, А. Філіпова та ін. Використання цифрових технологій у навчальному процесі початкової школи висвітлено в роботах Н. Гущиної, В. Стеганцевої, І. Ткачук, О. Шиман та А. Шишак. Дослідження, присвячені професійній підготовці фахівців початкової освіти, охоплюють, зокрема, інноваційні підходи, що є предметом наукових інтересів Т. Запорожченко, К. Ляшенко, М. Островської, С. Стрільця. Розвиток соціального й емоційного інтелекту висвітлюється у працях С. Довбенко, Н. Лавриченко, Т. Скорик, О. Цюняк та інших.

Проблематика соціально-емоційних навичок українського учнівства привернула значну увагу в 2019 році, коли Україна долучилася до дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Метою цього дослідження було визначення факторів, що сприяють або перешкоджають розвитку таких навичок. Національне дослідження триває, і вже восени 2023 року ОЕСР запланувала новий етап, у якому братимуть участь учні, вчителі, керівники освітніх закладів та батьки або опікуни учнів. Дослідження спрямоване на оцінку рівня розвитку 17 соціально-емоційних навичок та чинників, що впливають на їх формування [9].

Хоча іноземні дослідники активно працюють над проблемами соціально-емоційного навчання в школі та розробляють курси для діючих учителів, залишаєть-

ся недостатньо системних досліджень в Україні, які б спрямовували студентів до впровадження СЕН у початковій освіті. Зростаюча популярність цифрових технологій спонукає до створення цифрових освітніх центрів на базі шкіл (наприклад, у Чернігові вже функціонує чотири таких центри). Отже, інтеграція цифрових технологій у СЕН становить науковий інтерес і стає актуальним напрямом досліджень.

У контексті сучасних глобальних змін і нестабільності значення соціально-емоційного навчання стає особливо помітним. Освітні системи стикаються з численними викликами, серед яких соціальна ізоляція, проблеми психологічного здоров'я, зростання випадків булінгу та агресії в школах. На фоні соціальних потрясінь, таких як війна, епідемії, економічні кризи, важливість створення безпечного освітнього середовища є критичною. В умовах, коли учні можуть щоденно перебувати в стані стресу та невпевненості, стає необхідним запровадження таких методик, які підтримують емоційний баланс і розвиток навичок саморегуляції. Це дозволяє навчальним закладам ставати осередками не тільки інтелектуального, але й емоційного розвитку, де учні можуть почуватися в безпеці, знати, що їхні потреби будуть почуті, а проблеми вирішені.

Травматичні події, такі як фізичне чи емоційне насильство, нещасні випадки, війна або втрата близьких, залишають глибокий слід у психічному та фізичному здоров'ї людини. У сучасному світі травма стає дедалі більш визнаною як критичний чинник, що впливає на поведінку, сприйняття та взаємодію з іншими людьми. У зв'язку з цим зростає значення травма-інформованого підходу в галузі соціально-психологічної допомоги, спрямованого на врахування та мінімізацію негативних наслідків травматичного досвіду.

Травма-інформований підхід передбачає роботу з людьми, які пережили травматичні події, з акцентом на усвідомлення їхнього впливу на психічне та фізичне здоров'я, а також на сприйняття світу і поведінку. Головною метою цього підходу є надання підтримки, що враховує можливі наслідки травми, сприяє відновленню та зменшує негативний вплив пережитих подій. Цей підхід є комплексним і в англійській мові середовищі відомий як «trauma-informed».

Основою травма-інформованого підходу є співчутлива турбота, що визнає широкий спектр наслідків травми і спрямована на відновлення почуття безпеки, самооцінки, соціальних зв'язків, а також на розширення можливостей і прав людини.

В Україні освітнє середовище змушене адаптуватися до викликів війни, що породжує загрозу життю та здоров'ю всіх учасників освітнього процесу. Руйнування інфраструктури, переміщення шкіл і педагогічних колективів, тривала відсутність стабільності в освітньому процесі – все це є критичними факторами, які впливають на загальний стан освіти. Окрім фізичних ризиків, такі обставини посилюють стресові стани як серед дітей, так і серед дорослих, що, своєю чергою, відображається на психоемоційному кліматі в школах і класах. Саме тут соціально-емоційне навчання здатне забезпечити підтримку учасників освітнього процесу, сприяти зниженню рівня конфліктності, розвитку навичок стресостійкості, адаптації до нових умов.

Соціально-емоційне навчання набуло надзвичайної актуальності в умовах нових глобальних викликів і трансформацій сучасної освіти, ставши невіддільним компонентом розвитку кожної особистості. Поряд із академічною успішністю учнів усе більшого значення набуває їхня емоційна компетентність, здатність до емпатії, стійкість до стресових ситуацій і вміння продуктивно взаємодіяти з оточенням. Українська система освіти наразі зосереджена на створенні безпечного освітнього простору, в якому емоційне і соціальне благополуччя учнів та педагогів стають пріоритетними цілями [7]. Розвиток таких компетентностей сприяє зниженню рівня насильства,

конфліктів, булінгу, зменшує психоемоційне напруження і допомагає учням відчувати себе повноправними та захищеними учасниками шкільної спільноти.

Концепція соціально-емоційного навчання охоплює розвиток базових компетентностей, необхідних для повноцінного функціонування особистості в сучасному світі. Це вміння розуміти й регулювати власні емоції, ефективно взаємодіяти з іншими, долати конфліктні ситуації мирним шляхом, зберігаючи психологічний баланс. Такий підхід передбачає створення простору, в якому учасники освітнього процесу захищені не лише фізично, але й психологічно та емоційно. Окрім того, соціально-емоційне навчання розширює уявлення про безпеку, зосереджуючи увагу на формуванні середовища, де кожен учасник почувається цінним, важливим і здатним досягти самореалізації. В умовах, коли діти та підлітки стикаються з численними соціальними викликами, формування саме цих навичок є надзвичайно важливим для їх адаптації та подальшого успіху.

Соціально-емоційне навчання виступає важливою відповіддю на виклики глобалізації, технологічних змін та криз, що виникають через економічні та соціальні фактори. Зосереджуючи увагу не тільки на інтелектуальному, але й на емоційному розвитку учнів, соціально-емоційне навчання забезпечує комплексний підхід до виховання особистості. В умовах, коли традиційна система освіти все ще акцентує увагу на академічних досягненнях, соціально-емоційне навчання змінює пріоритети на розвиток навичок, що сприяють розкриттю внутрішнього потенціалу, розвитку емоційної стабільності та соціальної відповідальності учнів. Успішне впровадження соціально-емоційного навчання у навчальний процес вимагає активного залучення всіх учасників освітнього середовища, зокрема педагогів, батьків та адміністраторів, які відіграють ключову роль у створенні безпечної атмосфери та забезпеченні стабільного емоційного клімату [13].

Українська система освіти, як і багато інших, стикається з необхідністю формування безпечної освітньої простору, в якому всі учасники мають право на емоційну безпеку та підтримку, що є невід'ємним елементом повноцінного освітнього процесу [8]. Забезпечення цього процесу допомагає дітям долати труднощі в навчанні, зберігаючи мотивацію, і сприяє зменшенню ризику емоційного вигорання серед учнів та вчителів.

Завдяки високій обізнаності педагогів щодо важливості розвитку соціально-емоційних навичок учнів, майбутні вчителі проявляють значний інтерес до соціально-емоційного навчання (СЕН) та прагнуть опанувати відповідні методики й навчальні матеріали. Тому однією з основних задач закладів вищої освіти (ЗВО) є підготовка фахівців, здатних ефективно впроваджувати СЕН у початковій школі. Для цього важливою умовою професійної підготовки майбутніх педагогів є розвиток їхніх соціальних та емоційно-етичних компетентностей, які стануть базою для формування м'яких навичок у молодших школярів [3, с. 52-53].

Соціально-емоційне навчання сприяє розвитку таких компетентностей:

1. **Управління емоціями** – здатність учнів розпізнавати, розуміти і керувати своїми емоціями, особливо в умовах високого рівня стресу або емоційної напруги. Це є важливою складовою їхнього психічного здоров'я, що допомагає стабілізувати поведінку в складних ситуаціях і зберігати позитивний настрій у класі. Ефективне управління емоціями сприяє створенню в учнів відчуття впевненості та можливості впливати на власне життя.

2. **Емпатія та соціальна взаємодія** – здатність розуміти емоції інших, виявляти чуйність і підтримку, що знижує рівень агресії та конфліктності. У багатонаціональ-

них, інклюзивних шкільних середовищах ця компетентність є важливим фактором створення атмосфери взаємоповаги, сприяючи розвитку культурної та емоційної обізнаності. Така здатність до емпатії формує у дітей відчуття спільності, довіри та психологічної безпеки, які є основою ефективного соціального функціонування.

3. Критичне мислення та прийняття рішень – здатність аналізувати життєві ситуації, усвідомлено обирати поведінку, враховуючи етичні, емоційні й соціальні наслідки. Це сприяє формуванню у школярів здатності обґрунтовувати свої дії, вчитися на своїх помилках і знаходити шляхи вирішення конфліктів. Розвиток критичного мислення сприяє глибшому розумінню життєвих ситуацій, формує здатність адаптуватися до змін і сприяє встановленню більш гармонійних стосунків.

4. Відповідальне ставлення до особистих і суспільних завдань – усвідомлення власної ролі у шкільному колективі та соціумі загалом, формування громадянської позиції, що виховує у дітей здатність дбати про свої обов'язки та відповідально ставитися до інших. Формування цієї компетентності сприяє зростанню відчуття власної значущості в соціумі та навчає школярів брати на себе відповідальність за свої рішення.

Формування цих компетентностей підтримує позитивний емоційний клімат, сприяє зниженню рівня конфліктності й створює атмосферу, в якій кожен учасник відчувається прийнятим і цінним. Завдяки цим навичкам учні стають більш стійкими до стресу, що особливо важливо в українських реаліях, де соціально-емоційна безпека дітей потребує додаткової уваги через зовнішні фактори, зокрема військові дії. Міцний емоційний фундамент, сформований за допомогою соціально-емоційного навчання, дозволяє дітям адаптуватися до змін та долати складні життєві ситуації з меншими психоемоційними втратами.

Інтеграція соціально-емоційного навчання у навчальний процес передбачає використання методик і технологій, які сприяють розвитку у дітей і підлітків навичок міжособистісної взаємодії, емоційної стійкості та адаптивності. Розглянемо декілька ключових підходів до реалізації соціально-емоційного навчання:

1. Проектно-орієнтоване навчання. Завдяки залученню учнів до колективних проектів формується не лише відповідальність за особистий вклад у спільну справу, а й здатність працювати в команді, проявляти лідерські якості, підтримувати інших і знаходити спільні рішення. Це особливо ефективно для розвитку соціальних навичок, необхідних у дорослому житті. Проекти, що передбачають спільну роботу, сприяють формуванню у школярів навичок кооперації, відповідальності та соціальної підтримки.

2. Інтерактивні методи навчання. Такі методи, як обговорення, симуляції, рольові ігри, активізують участь учнів у навчальному процесі, сприяють відпрацюванню навичок ефективної комунікації, емоційної саморегуляції та вирішення конфліктів [6]. Рольові ігри, зокрема, дозволяють учням аналізувати поведінку в певних ситуаціях, спостерігати за реакціями інших і застосовувати ці знання в реальному житті.

3. Програми антибулінгу і медіації. Запобігання булінгу через навчання навичок медіації та мирного вирішення конфліктів допомагає налагодити стосунки у класі, навчити дітей взаємодії без агресії. Це особливо важливо у сучасних шкільних колективах, де можуть виникати конфлікти через різні життєві обставини учнів.

4. Діалогічне навчання. Формат діалогів і дебатів сприяє розвитку критичного мислення, здатності аргументувати власну позицію і слухати думку інших. Відкриті дискусії надають можливість обговорювати актуальні теми, аналізувати емоційні

реакції, знижуючи рівень агресії та посилюючи здатність до рефлексії і розуміння інших.

Українські реалії зумовлюють особливу потребу в соціально-емоційному навчанні. Освітня система стикається з численними викликами, пов'язаними з війною та постійною соціальною нестабільністю. За таких умов школа стає не лише місцем навчання, а й осередком психологічної підтримки та емоційного розвитку. Учні, які щодня перебувають у стані підвищеного стресу, потребують додаткових інструментів для збереження психічного здоров'я і формування стійкої особистості [11].

Соціально-емоційне навчання дозволяє створити в освітньому середовищі безпечний простір, в якому кожна дитина може відчувати підтримку і розуміння. Такий підхід не лише підвищує якість освітнього процесу, але й сприяє формуванню покоління, здатного до співпраці, відповідального за власні вчинки і налаштованого на мирне співіснування в суспільстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-емоційне навчання сьогодні виступає важливим компонентом сучасної освітньої системи, що сприяє формуванню безпечного і психологічно комфортного середовища для учнів [4]. Воно спрямоване на розвиток у дітей та підлітків таких якостей, як емпатія, відповідальність, навички конструктивної комунікації і здатність до саморегуляції, що особливо актуально в умовах сучасних соціальних викликів. Це навчання знижує рівень агресії, допомагає запобігати булінгу та створює передумови для розвитку гармонійних стосунків між усіма учасниками освітнього процесу.

Аналіз досвіду впровадження соціально-емоційного навчання в Україні та за кордоном засвідчує його ефективність у зміцненні емоційного благополуччя учнів і сприянні створенню безпечного освітнього простору. В умовах, коли українська система освіти змушена реагувати на серйозні виклики, спричинені війною та соціально-економічною нестабільністю, соціально-емоційне навчання стає інструментом підтримки та психологічної стійкості [5]. Завдяки такому підходу учні отримують не лише інтелектуальні знання, а й необхідні навички адаптації до стресових ситуацій та міжособистісної взаємодії, що є запорукою стабільного і здорового розвитку як індивідуальної особистості, так і суспільства в цілому.

Подальші дослідження у сфері соціально-емоційного навчання мають бути спрямовані на глибше розуміння механізмів впливу соціально-емоційного навчання на розвиток особистості учнів та на ефективне створення безпечного освітнього простору. Зокрема, важливо дослідити методи інтеграції соціально-емоційного навчання у традиційні освітні програми, враховуючи індивідуальні потреби учнів і соціокультурний контекст. Окрім цього, в умовах українських реалій варто розробити адаптовані методики соціально-емоційного навчання для учнів, які постраждали від воєнних дій або перебувають у стані психологічного стресу через тривалі нестабільні умови.

Також важливим напрямом є створення і тестування програм для педагогів та шкільних психологів, спрямованих на вдосконалення їхніх знань і навичок у сфері соціально-емоційного навчання. Це забезпечить стабільну й ефективну інтеграцію соціально-емоційного навчання на всіх рівнях навчального процесу та сприятиме формуванню загальної культури емоційного здоров'я та взаємоповаги. Такий підхід забезпечить створення умов, у яких кожен учень зможе розкрити свої здібності, залишаючись емоційно стабільним і готовим до взаємодії у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Візія майбутнього освіти і науки України. 2023. 29 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya>
2. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі сучасних педагогічних знань. *Humanities science current issues*. 2020. Т. 2, № 27. С. 186-192. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203552>
3. Елькін О. Б. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства : сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Умань, 2023. № 1(10). С. 42-56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654)
4. Лесик А., Попова О., Коваль К. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану : тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-245-253](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-245-253)
5. Матвієнко О., Ведмеденко Н., Химич М. Особливості прояву тривожності у дітей молодшого шкільного віку в умовах війни. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 76-85. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.08)
6. Матвієнко О., Лук'янченко О. Підготовка майбутніх вчителів до організації ігрового освітнього простору в НУШ засобами конструктору LEGO. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 62-70. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.07](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.07)
7. Матвієнко О., Олефіренко Т. Емоційне благополуччя дітей та педагогів: проблеми та практика підтримки в умовах військової агресії. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 3 (2). С. 71-79. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08)
8. Матвієнко О., Олефіренко Т., Губарева Д. Формування пізнавального інтересу у молодших школярів за оновленою структурою уроку. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 86-96. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.09)
9. Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок охопить учнів / учениць 232 шкіл України / Державна служба якості освіти України. 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/dosen/>
10. Про організацію 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти : лист МОН України від 16 серпня 2023 р. № 1/12186-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/proorganizaciyu-20232024-navchalnogo-roku-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
11. Рассказова О., Гринько В., Григоренко В. Соціальне здоров'я школярів у воєнний період : виклики та можливості підготовки фахівців психологічної служби. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 6 (24). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6\(24\)-925-943](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6(24)-925-943)
12. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році: лист МОН України від 24 серпня 2023 р. № 1/12702-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodoorganizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>
13. Rogozhina O. Features of organizing a psychologically safe educational space. *Image of the modern pedagogue*. 2020. Т. 1. № 6. С. 76-78. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-76-78](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-76-78)

REFERENCES:

1. Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [Vision of the Future of Education and Science of Ukraine]. (2023). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> [in Ukrainian].
2. Duzhyk, N. (2020). Sotsialno-emotsiine navchannia v systemi suchasnykh pedahohichnykh znan [Social-emotional learning in the system of modern pedagogical knowledge]. *Humanities Science Current. Issues*, 2 (27), 186-192. Retrieved from: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203552> [in Ukrainian].
3. Elkin, O. B. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zatrebuвана praktyka formuvannia m'aknykh navychok uchnivstva : suchasni vyklyky ta dosvid Ukrainy [Social-emotional learning as a necessary practice for developing students' soft skills : Current challenges and the experience

of Ukraine]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 1 (10), 42-56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654) [in Ukrainian].

4. Lesyk, A., Popova, O. & Koval, K. (2024). Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho prostoru v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho stanu : tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Organization of a safe educational space in primary schools under martial law : Trends and development prospects]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 6 (40). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6\(40\)-245-253](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-245-253) [in Ukrainian].

5. Matviienko, O., Vedmedenko, N., & Khymych, M. (2024). Osoblyvosti proiavu tryvozhnosti u ditei molodshoho shkilnoho viku v umovakh viiny [Peculiarities of anxiety manifestation in younger schoolchildren during wartime]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 6 (1), 76-85. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.08) [in Ukrainian].

6. Matviienko, O., & Lukiiianchenko, O. (2023). Pidhotovka maibutnikh vchyteliv do orhanizatsii irovoho osvitnoho prostoru v NUSH zasobamy konstruktoru LEGO [Preparing future teachers to organize the play-based educational space in the New Ukrainian School (NUSH) using LEGO sets]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 3 (2), 62-70. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.07](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.07) [in Ukrainian].

7. Matviienko, O., & Olefirenko, T. (2023). Emotsiine blahopoluchchia ditei ta pedahohiv : problemy ta praktyka pidtrymky v umovakh viiskovoi ahresii [Emotional well-being of children and teachers: Issues and support practices during military aggression]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 3(2), 71-79. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3\(2\).2022.08](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.3(2).2022.08) [in Ukrainian].

8. Matviienko, O., Olefirenko, T., & Hubarieva, D. (2024). Formuvannia piznavalnoho interesu u molodshykh shkoliariv za onovlenoiu strukturoiu uroku [Formation of cognitive interest in younger schoolchildren under the updated lesson structure]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 6 (1), 86-96. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.09](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.09) [in Ukrainian].

9. Mizhnarodne doslidzhennia sotsialno-emotsiinykh navychok okhopyt uchniv/uchenyts 232 shkil Ukrainy [International Study of Social-Emotional Skills will cover students of 232 Ukrainian schools]. (2023). Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy. Retrieved from: <https://sqe.gov.ua/dosen/> [in Ukrainian].

10. Pro orhanizatsiiu 2023/2024 navchalnoho roku v zakladakh zahalnoi serednoi osvity : lyst MON Ukrainy vid 16 serpnia 2023 r. № 1/12186-23 [On organizing the 2023/2024 academic year in general secondary education institutions : Ministry of Education and Science of Ukraine letter dated August 16, 2023 No. 1/12186-23]. (2023). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/proorganizaciyu-20232024-navchalnogo-roku-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].

11. Rasskazova, O., Hryenko, V., & Hryhorenko, V. (2024). Sotsialne zdorovia shkoliariv u voiennyi period : vyklyky ta mozhlyvosti pidhotovky fakhivtsiv psykholohichnoi sluzhby [Social health of schoolchildren during wartime: Challenges and opportunities in training psychological service specialists]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 6 (24). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6\(24\)-925-943](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-6(24)-925-943) [in Ukrainian].

12. Shchodo orhanizatsii vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi : lyst MON Ukrainy vid 24 serpnia 2023 r. № 1/12702-23 [On the organization of the educational process in educational institutions in the 2023/2024 academic year : Ministry of Education and Science of Ukraine letter dated August 24, 2023 No. 1/12702-23]. (2023). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shchodoorganizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci> [in Ukrainian].

13. Rogozhina, O. (2020). Features of organizing a psychologically safe educational space. *Image of the Modern Pedagogue*, 1 (6), 76-78. Retrieved from: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6\(195\)-76-78](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-6(195)-76-78).

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.09

UDC 373.3.015.3:159.925]:74

FINE ARTS AS A MEANS OF DEVELOPING NON-VERBAL INTELLIGENCE IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Olena Matviienko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary Education and
Innovative Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Zhang Meng

PhD student in Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0001-9900-7370>
e-mail: men.chzhan@udu.edu.ua

Abstract. *The article is devoted to the study of the actual problem of developing non-verbal intelligence in primary schoolchildren, which is an important component of their emotional, social and cognitive development. In modern conditions, when society is rapidly transforming and the requirements for individual skills and competencies are changing, non-verbal intelligence is becoming particularly relevant. This is because it helps children to better navigate the social environment, understand and interpret non-verbal signals, which is important for successful adaptation in a team, development of communication skills and strengthening of emotional ties with others.*

The article discusses in detail the role of the visual arts as an effective tool for developing non-verbal intelligence in primary school. In particular, it is investigated how artistic activities, including drawing, working with colors and shapes, stimulate visual-spatial perception, imagination, empathy and emotional competence of students. The authors emphasize that in the process of visual arts activities, students acquire symbolic thinking skills, develop intuition, creativity, and the ability to think outside the box. This is especially valuable in the modern world, which is constantly changing and poses new challenges to the younger generation.

The article pays special attention to the development of emotional sensitivity through artistic activities. The authors emphasize that the ability to intuitively understand emotional states and express them through non-verbal means, such as colors, shapes, and textures, has a positive impact on the overall development of a child, contributes to the formation of emotional literacy, and opens up new opportunities for self-expression. The article also provides examples of integrating visual arts into the educational process, which allows students to develop their non-verbal abilities and enriches traditional teaching methods with elements of creative perception and deeper understanding.

In summary, the article emphasizes the need for a systematic approach to the development of non-verbal intelligence in primary school children as an important factor in the comprehensive development of the individual. The authors emphasize that the use of visual arts in the educational process contributes to the harmonious development of children, the formation of effective communication skills, creative thinking and emotional competence, which are extremely important in a modern society that places high demands on social adaptation and personal growth.

Key words: *non-verbal intelligence, primary school students, fine arts, emotional literacy, creative potential, visual-spatial perception, symbolic thinking, emotional sensitivity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.09

УДК 373.3.015.3:159.925]:74

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ НЕВЕРБАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Матвієнко О. В.

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
та інноваційної педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-5746-4864>
e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua

Чжан Мен

здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0001-9900-7370>
e-mail: men.chzhan@udu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми розвитку невербального інтелекту у молодших школярів, що є важливою складовою формування їхнього емоційно-соціального та когнітивного розвитку. В сучасних умовах, коли відбувається швидка трансформація суспільства та змінюються вимоги до навичок і компетентностей особистості, невербальний інтелект набуває особливої актуальності. Це пов'язано з тим, що він допомагає дітям краще орієнтуватися в соціальному середовищі, розуміти та інтерпретувати невербальні сигнали, що є важливим для успішної адаптації в колективі, розвитку комунікативних здібностей і зміцнення емоційних зв'язків із оточуючими.

У статті детально розглядається роль образотворчого мистецтва як ефективного інструменту для розвитку невербального інтелекту в початковій школі. Зокрема, досліджено, як художня діяльність, що включає малювання, роботу з кольорами та формами, стимулює візуально-просторове сприйняття, уяву, емпатію та емоційну компетентність учнів. Автори акцентують увагу на тому, що в процесі образотворчої діяльності школярі набувають навичок символічного мислення, розвивають інтуїцію, креативний потенціал та вміння нестандартного підходу до розв'язання проблем. Це є особливо цінним у сучасному світі, що постійно змінюється та висуває нові виклики перед молодим поколінням.

Особлива увага в статті приділяється розвитку емоційної чутливості через образотворчу діяльність. Автори підкреслюють, що здатність до інтуїтивного розуміння емоційних станів та їх вираження через невербальні засоби, такі як кольори, форми та текстури, позитивно впливає на загальний розвиток дитини, сприяє формуванню емоційної грамотності та відкриває нові можливості для самовираження. Також у статті наведено приклади інтеграції образотворчої діяльності в навчальний процес, що дозволяє учням розвивати свої невербальні здібності та збагачує традиційні методи навчання елементами творчого сприйняття і глибшого розуміння.

У підсумку, стаття акцентує увагу на необхідності системного підходу до розвитку невербального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку як важливого чинника всебічного розвитку особистості. Автори підкреслюють, що використання образотворчого мистецтва

в освітньому процесі сприяє гармонійному розвитку дітей, формуванню навичок ефективної комунікації, творчого мислення та емоційної компетентності, що є надзвичайно важливими в умовах сучасного суспільства, яке ставить високі вимоги до соціальної адаптації та особистісного зростання.

Ключові слова: *невербальний інтелект, молодші школярі, образотворче мистецтво, емоційна грамотність, творчий потенціал, візуально-просторове сприйняття, символічне мислення, емоційна чутливість.*

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Сучасне суспільство вимагає гнучкості відповідно до викликів, які постають перед людиною. Вони стосуються й реформування освітньої сфери зокрема (Державний стандарт початкової освіти (2018), Концепція «Нова українська школа» (2016)). Аналіз педагогічних, психологічних, методичних джерел з проблеми розвитку інтелекту виявив зацікавленість дослідників до розгляду різних аспектів вирішення даної проблеми. Дослідженням феномену інтелекту займалися І. Аршава, Дж. Мейєр, П. Саловей, Дж. Стайн, М. Бреккет та ін. Дослідники І. Васильківський та С. Дерев'янка розкривають окремі аспекти проблеми цілеспрямованого розвитку інтелекту школярів. Відтак, сучасне соціальне та культурне середовище вимагає нових підходів до навчання та розвитку молодого покоління. У цьому контексті особливу увагу слід приділяти розвитку невербального інтелекту.

Розвиток невербального інтелекту молодших школярів є одним із пріоритетів сучасної освіти, адже він закладає основи для формування комплексних когнітивних навичок, зокрема здатності до візуального сприйняття, просторового мислення та інтерпретації символів. Невербальний інтелект охоплює різноманітні аспекти сприйняття і розуміння світу, що є ключовими для розвитку дитини в сучасному візуально орієнтованому суспільстві. Такий інтелект сприяє формуванню емоційної компетентності, здатності до інтуїтивного розуміння інформації та комунікації, що не передбачає використання вербальних засобів.

Одним із потужних інструментів для розвитку невербального інтелекту є образотворче мистецтво. Воно не лише розширює творчий потенціал дітей, але й активізує процеси візуально-просторового сприйняття, що є основою для навчання у майбутньому. Заняття образотворчою діяльністю сприяють розвитку уяви, емоційного реагування та здатності до аналізу й синтезу зорових образів. Досвід мистецької діяльності з раннього віку сприяє формуванню гнучкого і креативного мислення, здатності мислити метафорично, розв'язувати завдання нестандартним шляхом та сприймати світ багатогранно. Розглядаючи мистецтво як метод навчання, ми підтримуємо прагнення до інноваційної освіти, яка відповідає вимогам сучасного світу, що швидко змінюється, де від учня очікують здатності до самовираження та інтелектуальної гнучкості.

На сьогодні дослідження невербального інтелекту та його ролі у навчанні дітей молодшого шкільного віку набувають нової значущості, що зумовлено зростанням інтересу до мультисенсорного, інтегрованого підходу до навчання. Сучасні дослідження показують, що невербальний інтелект впливає не лише на розвиток просторового мислення, а й на формування соціально-емоційних навичок, критичного мислення та здатності до інтуїтивного пізнання. Це особливо важливо в контексті використання інтерактивних освітніх технологій та візуального контенту, що швидко заповнили освітній простір.

Серед педагогів і психологів зростає розуміння того, що невербальний інтелект є критично важливим для успішної адаптації дитини в умовах сучасного суспільства. Дослідження Говарда Гарднера, Льва Виготського та інших науковців доводять, що розвиток творчих, образних видів інтелекту сприяє загальному зростанню пізнавальних здібностей і є одним із компонентів формування багатокomпонентного інтелекту. Зокрема, Говард Гарднер у своїй теорії множинного інтелекту виокремлює візуально-просторовий інтелект, який безпосередньо пов'язаний із здатністю оперувати образами, аналізувати просторові об'єкти та формувати складні образи в уяві. Це допомагає дітям не тільки розуміти оточуючий світ, а й комунікувати свої ідеї, наміри й емоції через невербальні засоби.

Підвищена увага до значення образотворчого мистецтва у розвитку дітей зумовлена і тим, що традиційні освітні програми не завжди охоплюють невербальні аспекти навчання, орієнтуючись переважно на вербальні та логіко-математичні форми пізнання. Нині педагогічна наука активно досліджує й впроваджує програми, які інтегрують образотворче мистецтво у навчальний процес, використовуючи його як засіб для формування невербального інтелекту. Наприклад, новітні дослідження показують, що участь дітей в образотворчій діяльності сприяє поліпшенню їхніх досягнень у таких навчальних дисциплінах, як математика та природничі науки, через стимулювання просторового мислення та розвитку інтуїції.

Водночас у педагогічній практиці спостерігається брак ефективних методик, які б дозволяли систематично використовувати мистецтво для розвитку невербального інтелекту у молодших школярів. Актуальним завданням є розробка нових методичних підходів та освітніх програм, що інтегрують образотворче мистецтво для формування багатомірного інтелекту школярів. Такі програми, спрямовані на розвиток невербальних навичок, можуть стати ефективним інструментом для підвищення інклюзивності освітнього процесу, адже мистецтво є універсальною мовою, зрозумілою кожній дитині, незалежно від її рівня підготовки та особливостей навчальних можливостей.

Таким чином, вивчення образотворчого мистецтва як засобу розвитку невербального інтелекту у молодших школярів є перспективною науковою проблемою, яка потребує подальшого дослідження та обґрунтування. Поглиблення знань у цьому напрямі здатне суттєво покращити якість освіти й сприяти гармонійному розвитку дитини в умовах сучасного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є обґрунтування та розробка методичних підходів до розвитку невербального інтелекту в учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення таких **завдань**: 1) аналіз наукової літератури з теми розвитку невербального інтелекту та його значення у навчанні дітей молодшого шкільного віку; 2) визначення основних компонентів невербального інтелекту, що формуються через образотворче мистецтво, таких як просторове мислення, зорово-просторова пам'ять, символічне мислення та емоційна експресія; 3) дослідження можливостей інтеграції методів образотворчого мистецтва у навчальний процес початкової школи; 4) розробка рекомендацій для вчителів щодо використання образотворчого мистецтва як засобу розвитку невербального інтелекту учнів.

Для реалізації поставлених завдань було використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, зокрема: аналіз наукових і методичних джерел, спостереження, методики оцінки рівня розвитку невербального інтелекту, а також експери-

ментальні методи для вивчення ефективності застосування образотворчого мистецтва у навчальному процесі.

Це дослідження спрямоване на поглиблення розуміння ролі мистецтва у формуванні невербальних навичок у дітей, що є важливим етапом в їхньому інтелектуальному та емоційному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перекладі з латинської «інтелект» (*intellectus*) означає «розуміння, пізнання», загальні здібності до пізнання, розуміння та вирішення проблем. Поняття «інтелект» поєднує всі пізнавальні здібності індивіда: відчуття, сприйняття, уяву, пам'ять, мислення та ін. Саме сукупність пізнавальних процесів людини визначають її інтелект [7, с. 117].

У довідкових джерелах знаходимо наступні визначення категорії «інтелект». Так, дане поняття розглядають як: розум, здатність людини думати, мислити [4, с. 123]; відносно стійку структуру розумових здібностей індивіда [13, с. 155]; здатність до мислення [21, с. 111]; розумові здібності людини: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати, спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати [5, с. 137]; мисленнєві здібності людини, здатність орієнтуватись, аналізувати та адекватно відображати й перетворювати навколишній світ, навчатися та пізнавати його, засвоювати попередній досвід і прогнозувати розвиток особистості [23, с. 31].

Існують різні погляди та концепції, що розкривають структуру та зміст інтелекту. Л. Готтфредсон зазначала, що інтелект – це дуже загальна розумова здатність, яка включає можливість робити висновки, планувати, вирішувати проблеми, абстрактно мислити, розуміти складні ідеї, швидко навчатися та навчатися на основі досвіду [22 с. 33].

В дослідженнях Н. Отрощенко визначалось, що поняття «інтелект» еквівалентно загальної обдарованості особистості і є сукупністю загальних розумових здібностей [36, с. 93].

На думку вітчизняного дослідника С. Харченко «інтелект» – це багаторівнева організація пізнавальних сил, що охоплює процеси, стан та властивості особистості. Ця організація пов'язана з нейродинамічними, вегетативними та метаболічними характеристиками людини. Вони є своєрідними еквівалентами інтелекту і визначають міру розумової працездатності та ціну інтелектуальної напруги, ступінь їхньої корисності та шкідливості для здоров'я людини [17, с. 195].

З філософської точки зору, поняття «інтелект» окреслив науковець Є. Андрос. Він дав наступне визначення поняттю інтелект. Так, автор розглядає даний термін для означення пізнавальної здатності мислення, яка принципово відрізняється творчим, активним характером від пасивно чуттєвих форм пізнання. На його думку, інтелект безпосередньо пов'язаний з творчо-активним характером індивіда на відміну від його пасивно-чуттєвих форм сприйняття. «Мета інтелекту, – зазначає науковець, – створити порядок із хаосу шляхом налаштування об'єктивних параметрів реальності відповідно до індивідуальних потреб» [1, с. 97].

В мистецькому аспекті виділяють «музичний інтелект». Науковець Г. Гарднер, розумів здатність до створення, передачі і розуміння смислів, закладених в звуках. Сюди включені механізми, завдяки яким ми можемо сприймати висоту, ритм і тембр (якісні характеристики) звуку [2, с. 7]. Він характеризується відчуттям звуку та емоційною здатністю реагувати на нього. Основи даного інтелекту розвиваються в процесі набуття теоретичних знань про музику.

В свою чергу, психолог Г. Айзенк, зазначив, що загальний інтелект є універсальною психічною здатністю, в основі якої лежить генетично обумовлена властивість нервової системи опрацьовувати інформацію з певною швидкістю та точністю [2, с. 13]. Тобто, дослідник акцентує свою увагу на спадковому аспекті інтелекту людини. Він вважає, що найбільш генетично залежним виявляється вербальний інтелект (як здібність до словесно-мисленнєвого аналізу та синтезу).

В більшості наукових джерел «інтелект» трактується як відносно самостійна, динамічна структура пізнавальних властивостей особистості, що виникає на основі спадково закріплених (вроджених та набутих) анатомо-фізіологічних здібностей мозку та задатків, у взаємозв'язку з ними, що формується та проявляється в діяльності, обумовленої культурно-історичними умовами, що переважно забезпечує адекватну взаємодію з навколишньою дійсністю [14, с. 11].

Дослідники розглядають категорію «інтелект» у двох площинах. Згідно з першою точкою зору, інтелект – це успадкована риса, тобто людина народжується з певним набором розумових здібностей. Друге трактування поняття пов'язане зі швидкістю сприйняття, або реакції на зовнішні подразники. На сьогоднішній день більшість науковців розглядають інтелект як здатність індивіда адаптуватися до навколишнього середовища [7, с. 117].

Так, науковець Ч. Спірмен розглядав категорію «інтелект» як фактор розумової енергії. Він розглядав через дотичну категорію «розум». В свою чергу, дослідник В. Фурман, трактує інтелект як систему психічних механізмів, які зумовлюють можливість побудови «всередині» індивіда об'єктивної картини того, що відбувається [16, с. 101].

Є різні типології інтелекту, так Говард Гарднер розрізняє 9 типів інтелекту:

- внутрішньоособистісний (Intrapersonal). Людина, яка має внутрішньоособистісний інтелект добре розуміє себе і про таких кажуть, що вони знають собі ціну;
- лінгвістичний (Linguistic). Лінгвістичний інтелект дає можливість висловлювати свої думки та розуміти ідеї;
- логіко-математичний (Logical/Mathematical). Власники логіко-математичного інтелекту сильні в обґрунтуванні та логічному мисленні, розрізняють тенденції та залежності у звичайних речах;
- природознавчий (Naturalist). Дає розуміння особливостей природного світу, його чуттєве сприйняття;
- екзистенційний (Existential). Дає глибоку мотивацію питанням людини про життя, смерть та реальність взагалі;
- просторовий (Spatial) – це просторове мислення, що часто виражається у здатності створювати нові образи;
- музичний (Musical). Дає почуття ритму та здатність чути та керувати моделями звуку;
- міжособистісний (Interpersonal) – це здатність розуміти інших, що сприятливо позначається на командній роботі;
- тілесно-кінестетичний (Bodily/Kinesthetic). Визначає фізичну активність власника, його здатність насолоджуватися рухами тіла та навіть створювати на основі цих рухів образи [16, с. 101].

Науковець І. Ковалинська детально вивчаючи сутність поняття «інтелект» зазначала, що «соціальний інтелект» і «емоційний інтелект» – це терміни, що позначають різновиди (види, типи) інтелекту. Ці терміни позначають явища, що використовуються при вирішенні емоційних та соціальних завдань когнітивними способами,

виробляючи когнітивне оперування «об'єктами», що мають емоційну або соціальну природу При цьому для пізнання використовуються нетрадиційні форми: інтроспекція, ауторефлексія, зовсім мало вивчені способи: емпатія, інтуїція та інші [6, с. 113].

Науковці М. Зось-Кіор, М. Сьомич, І. Лядський розглядали категорію «емоційний інтелект» як здатність розуміти, усвідомлювати та управляти власними емоціями, своєю мотивацією, думками і поведінкою, регулювати свій емоційний стан, а також це вміння управляти емоційними станами інших людей, помічати їхні актуальні потреби, співпереживати і розвивати їхні сильні сторони [4, с. 173].

Вітчизняний вчений В. Фурман зазначав, що емоційний інтелект – це вміння дати раду своїм і чужим емоціям: точно зрозуміти, оцінити і виразити їх [16, с. 103]

Дослідниця Д. Ципіна визначала, що емоційний інтелект – це здатність працювати з емоціями і проявляти емпатію [18, с. 183].

Для детального вивчення змісту основної категорії нашого дослідження пропонуємо розглянути етимологію слова «невербальний»: невербальний – несловесний; який не має вербального вираження [9, с. 35].

На думку І. Ковалинської невербальний інтелект – це різновид інтелекту, який використовується як опорно зоровий образ та просторове уявлення [6, с.75].

Вітчизняні дослідники Л. Крупельницька та О. Шпортун зазначали, що невербальний інтелект це мислення образами [8, с. 85].

Як ми бачимо з цих визначень основу невербального інтелекту складають образи. Часто образи є частиною мистецтва, що має ключову роль у формуванні невербального інтелекту. На думку Л. Шестопалова, В. Кожевнікова, О. Бородавко та М. Гордієвич мистецтво – це насамперед особлива мова. Природа цієї мови не цілком ясна, особливо у випадку сучасного мистецтва, але тут можна зробити тільки кілька розрізнених зауважень на цю складну тему [19, с. 93].

Науковці А. Бредді та Дж. Хітч в контексті розвитку невербального інтелекту зазначають, мистецтво є одним із засобів комунікації людей, їх спілкування один з одним. Як всяке такий засіб, мистецтво передбачає спеціальний мову. Часто її називають «мовою образів», щоб відрізнити від мови, що має справу зі значеннями і знаками [20, с. 487].

Нерідко мистецтво визначається як мислення за допомогою художніх образів. Вітчизняна дослідниця А. Палій відмічає, що мистецтво починається тоді – коли людина з метою передати іншим людям випробуване їм почуття знову викликає його в собі і відомими зовнішніми знаками виражає його [12, с. 71].

Своєрідність мови образів полягає в тому, що в ній опис, вираження почуттів, оцінка і навіювання почуттів настільки злиті, що часто їх взагалі не можна відокремити один від одного. Це знаходить відображення і в філософії мистецтва, іноді промовистим про мистецтво на мові самого мистецтва.

У наукових джерелах невербальний інтелект розглядається поряд з дотичною категорією вербального інтелекту. Вербальний – це такий, що стосується мови та мовлення (зокрема мови мистецтва: колір, штрих, динаміка, мелодія, слово, тощо); словесний [9, с. 15].

Вітчизняна дослідниця А. Палій зазначає, що вербальний інтелект – це вроджена здатність мислити в процесі говоріння, несвідомо відчуючи, при цьому, бажання інших людей [12, с. 71]. Розвиток невербального інтелекту у дітей молодшого шкільного віку засобами образотворчого мистецтва ґрунтується на актуальних підходах сучасної педагогіки, яка орієнтується на гармонійний розвиток особистості. Завдяки своїй унікальній здатності сприяти розвитку креативного мислення, творчих

навичок та соціальної взаємодії, образотворче мистецтво є ключовим засобом для формування у дітей комплексного розуміння світу, що виходить за межі вербальних можливостей [5]. Зокрема, мистецькі активності допомагають дітям вільно самовиражатися, розвивати здатність до візуалізації емоцій та поглиблювати емпатію, що є основою успішної соціалізації і майбутнього міжособистісного спілкування.

Розвиток невербального інтелекту відповідає цінностям Нової української школи (НУШ), яка ставить за мету формування компетентностей, необхідних для ефективною реалізації учнів у майбутньому. Серед цих компетентностей значне місце відводиться розвитку креативності, критичного мислення, емоційного інтелекту, соціальної взаємодії та міжособистісної комунікації [7]. Одним із ключових аспектів програми НУШ є визнання важливості невербального інтелекту для розвитку учнів, що дозволяє створити сприятливе середовище для виховання цілісних особистостей із розвиненими комунікативними та аналітичними здібностями. Невербальний інтелект, або здатність до розуміння та вираження емоцій, символів і образів без використання слів, охоплює такі ключові компоненти:

Просторове мислення: Вміння оперувати тривимірними образами та орієнтуватися у просторі є необхідним для успішного засвоєння знань у таких предметних областях, як математика, природничі науки та мистецтво. Просторове мислення сприяє формуванню гнучкості у вирішенні завдань, що пов'язані із просторовими уявленнями, та є важливим елементом у підготовці до інженерного мислення. НУШ також передбачає розвиток цього аспекту через візуальні завдання, де діти вчаться сприймати ідеї через об'єкти та форми.

Зорово-просторова пам'ять: Навичка збереження та відтворення зорових образів є важливою для розуміння навчального матеріалу. Зорово-просторова пам'ять допомагає дітям концентруватися на деталях, структурі інформації та взаємозв'язках між об'єктами. Її розвиток впливає на здатність аналізувати, запам'ятовувати та відтворювати навчальні тексти, схеми та таблиці, що є важливими для всебічного розвитку дитини.

Символічне мислення: Уміння розуміти та інтерпретувати візуальні символи, знаки і схематичні зображення лежить в основі розвитку креативності та абстрактного мислення. Символічне мислення дозволяє дітям створювати нові образи та концепти, які розширюють межі їхнього мислення, і сприяє формуванню образного сприйняття світу. Це особливо важливо для досягнення принципу творчого підходу до навчання, який реалізується в рамках НУШ.

Емоційна експресія та сприйняття: Навчання розумінню власних емоцій і здатність розпізнавати емоції інших за допомогою невербальних сигналів, таких як жести, міміка та інтонація, є важливою частиною соціальної компетентності. Емоційна експресія формує у дітей емпатію та здатність до співчуття, що дозволяє розвивати навички співпраці та взаємодії з іншими [3].

Розвиток цих компонентів сприяє формуванню гармонійної особистості, яка здатна до вираження своїх думок та емоцій через різні форми невербальної комунікації, краще розуміє навколишній світ і готова до творчого вирішення складних завдань [6].

Образотворче мистецтво є одним із найбільш ефективних інструментів для розвитку невербального інтелекту у дітей. Завдяки мистецьким практикам учні вчаться виражати свої думки, почуття та ідеї через візуальні образи, що значно розширює їхні можливості самовираження та соціальної адаптації. Крім того, творчі заняття

дозволяють учням маніпулювати об'єктами в уяві, що сприяє розвитку абстрактного мислення та здатності до образного сприйняття.

Методи розвитку невербального інтелекту через образотворче мистецтво передбачають різноманітні творчі завдання та інтеграцію мистецтва в навчальні предмети. Наприклад, для розвитку просторового мислення можна застосовувати вправи на створення тривимірних моделей, а для розширення символічного мислення – завдання на інтерпретацію зображень або створення асоціацій до абстрактних понять.

Для забезпечення всебічного розвитку невербального інтелекту через образотворче мистецтво застосовуються такі методики:

Методика асоціативного малювання: Ця методика дає змогу учням створювати образи на основі емоційних та сенсорних асоціацій, що розширює їхній емоційний спектр і розвиває уяву. Наприклад, завдання на відображення певних емоційних станів, таких як «радість», «спокій» або «захоплення», через колір та форму, сприяє розвитку емоційного інтелекту.

Колаж для розвитку візуальної пам'яті та символічного мислення: Робота над колажами дозволяє дітям поєднувати різні елементи, текстури і кольори, що сприяє розвитку композиційних навичок та здатності до символічного сприйняття. Ця діяльність підтримує цілі НУШ щодо інтеграції творчих і візуальних методів у навчальний процес.

Ліплення з глини або пластиліну: Завдання на створення об'єктів з глини або пластиліну допомагають розвивати просторове мислення, що є важливим для невербального інтелекту. Крім того, така діяльність стимулює тактильне сприйняття та координацію рухів.

Ігрові мистецькі завдання та візуальні головоломки: Інтерактивні завдання, такі як пошук відмінностей між малюнками або вирішення візуальних головоломок, допомагають розвивати зорове сприйняття та уважність, що є необхідним для успішного навчання.

Образотворче мистецтво не лише сприяє розвитку невербального інтелекту, але й підтримує цінності НУШ, зокрема розвиток соціальної компетентності, емоційної саморегуляції та культури спілкування. Спільні творчі проекти дозволяють учням навчитися працювати в групі, ділитися ідеями та знаходити спільні рішення, що сприяє розвитку комунікативних навичок та створенню дружнього класного середовища. Заняття образотворчим мистецтвом допомагають формувати почуття відповідальності за результати роботи та підтримують розвиток критичного мислення, оскільки діти вчаться аналізувати свої художні твори, оцінювати їх з точки зору емоційного і змістового наповнення.

Для забезпечення ефективного розвитку невербального інтелекту засобами мистецтва в умовах НУШ вчителям варто використовувати такі підходи:

1. *Інтегрувати мистецькі методи в інші предмети:* використання мистецтва у вивченні математики, природничих наук і мови допомагає дітям краще запам'ятовувати інформацію через асоціації та візуалізацію.

2. *Сприяти вільному вираженню думок і почуттів через малюнок:* дозвіл на експерименти і самовираження під час мистецьких занять дає змогу розвивати уяву, формуючи власний творчий стиль учнів.

3. *Розвивати взаємодію дітей у творчих процесах:* групові творчі проекти, де кожен учасник має змогу доповнити спільний результат, сприяють розвитку комунікативних і соціальних компетентностей.

Завдяки інтеграції мистецтва в процес навчання, що є одним із ключових принципів НУШ, молодші школярі зможуть ефективніше розвивати невербальний інтелект, а також отримувати навички, що допомагають їм адаптуватися до вимог сучасного суспільства.

Таким чином, образотворче мистецтво відіграє важливу роль у формуванні інтелектуальної та емоційної зрілості дітей, надаючи їм можливість не тільки виражати свої почуття, але й розвивати навички, необхідні для подальшого навчання та особистісного зростання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що образотворче мистецтво є важливим інструментом для розвитку невербального інтелекту молодших школярів, сприяючи їхньому комплексному особистісному розвитку. Залучення дітей до занять образотворчим мистецтвом має позитивний вплив на формування низки важливих когнітивних та емоційних навичок, таких як просторове мислення, зорово-просторова пам'ять, символічне мислення та емоційна експресія. Ці навички є основою для успішного навчання та самовираження дітей, оскільки дозволяють їм краще розуміти навколишній світ і спілкуватися з іншими людьми не лише вербально, але й через образи, символи та емоційні прояви. Крім того, заняття мистецтвом розвивають інтуїцію, творче мислення та здатність до міжособистісної комунікації, що є важливими складовими соціальної компетентності. Такий підхід не тільки сприяє загальному розвитку дітей, але й відповідає сучасним освітнім тенденціям, зокрема концепції Нової української школи, яка орієнтована на виховання креативних, емоційно зрілих та соціально активних особистостей.

Розвиток невербального інтелекту, підтримуваного заняттями образотворчим мистецтвом, не обмежується лише покращенням навичок візуально-просторового сприйняття. Такі заняття дозволяють дітям краще виражати власні емоції, думки та внутрішні переживання через художні образи, формуючи їхню емоційну компетентність і здатність до співпереживання. Вміння розуміти емоційний стан інших людей через невербальні сигнали є важливим аспектом соціалізації, який сприяє розвитку толерантності, здатності до конструктивної співпраці та позитивного міжособистісного спілкування. Залучення дітей до образотворчого мистецтва на ранньому етапі їхнього розвитку дозволяє створити сприятливі умови для формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, здатної до гнучкого мислення та самостійного вирішення проблем.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на розробку й апробацію спеціалізованих методик, які б дозволяли систематично використовувати образотворче мистецтво для розвитку невербального інтелекту в освітньому процесі початкової школи. Важливим завданням є також створення ефективних методичних рекомендацій для вчителів, які сприятимуть інтеграції мистецтва в навчальний процес на різних етапах освітньої програми. Перспективними є дослідження, що аналізують вплив різних видів мистецької діяльності (малювання, ліплення, колаж, створення аплікацій) на розвиток окремих компонентів невербального інтелекту. Зокрема, малювання сприяє розвитку просторового мислення та уяви, ліплення розвиває тактильне сприйняття і координацію рухів, а створення колажів допомагає формувати навички символічного мислення та композиційного бачення.

У подальших дослідженнях доцільно вивчити можливості інтеграції методів образотворчого мистецтва у викладання точних наук та гуманітарних дисциплін. Такий підхід дозволить дітям засвоювати новий матеріал через образні асоціації та

візуалізацію, що, у свою чергу, сприятиме розвитку їхньої здатності до абстрактного мислення, аналізу та синтезу інформації. Наприклад, використання візуальних моделей та символів у вивченні математики та природничих наук може покращити розуміння дітьми абстрактних понять, а інтеграція мистецтва у мовні дисципліни здатна допомогти їм розвивати уяву та образне сприйняття текстів.

Загалом, подальше вивчення методів і засобів, які можуть підвищити ефективність розвитку невербального інтелекту за допомогою образотворчого мистецтва, здатне істотно покращити якість навчального процесу та створити більш інклюзивне та підтримуюче освітнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрос Є. І. Інтелект у структурі людського буття : монографія. Київ : СтилоС, 2010. 358 с.
2. Буров О., Рибалка В., Вінник Н., Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці. Київ : ТОВ «Інфосистем», 2012. 258 с.
3. Виноградова В. Є. Освіта як фактор розвитку творчих здібностей особистості. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя. 2018. № 5. С. 240-244.
4. Зось-Кіор М. В., Сьомич М. І., Лядський І. К. Соціальний та емоційний інтелект : безпекові аспекти. Безпекові аспекти управління організаціями в умовах війни та повоєнної відбудови держави : матеріали Леськів. Львів : ЛьвДУВС, 2023. С. 173-175.
5. Кадемія М. Ю., Кізім С. С. Інформаційно-комунікаційні технології навчання : термінологічний словник. Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2017. 295 с.
6. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
7. Колбасова Х. В. Особливості використання технологій невербального інтелекту у спеціальній психології. *Габітус*. Вип. 37. 2022. С. 117-121.
8. Крупельницька Л. Ф., Шпортун, О. М. Здатність до генерування гумору : зв'язки з емоційним та невербальним інтелектом і особистісними факторами при психічній патології. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. Вип. 3. 2017. С. 79-97.
9. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. 2001. URL: <https://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml?fbclid=IwAR271b6o6-NmiLlF6XyElbc0-j5GU1BmoX8G6dAXewLG5s2iRPaXOyUKvws>
10. Матвієнко О., Митник О., Довбня С. Підготовка до професійної педагогічної діяльності фахівців спеціальності «Дошкільна освіта» в університетах Австрії : креативність, цінності, критичне мислення. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 3 (31). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-1126-1137](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1126-1137)
11. Матвієнко О., Цзін Ч. Психологічні чинники та педагогічні передумови розвитку й формування критичного мислення майбутнього вчителя. *Освітньо-науковий простір*. 2024. № 6 (1). С. 97-109. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.10](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.10)
12. Палій А. Диференціальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, Серія «Альма матер», 2010. 290 с.
13. Романова І. А. Генеза сутності поняття Інтелект. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. Вип. 36. 2012. С. 152-157.
14. Старинська О. В. Основні психологічні підходи до вивчення феномена «інтелект»: теоретичний науковий дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. Вип. 4. 2022. С. 9-14.
15. Форостюк Т., Форостюк В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5 (39). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-551-561](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-551-561)

16. Фурман В. В. Психологічні особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та креативності студента. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. Вип. 13 (4). 2020. С. 99-114.
17. Харченко С. В. Особливості взаємозв'язків здібностей загального та соціального інтелекту у поліцейських на різних етапах фахової підготовки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1. Т. 1. С. 194-198.
18. Ципіна Д. С. Роль невербальних засобів комунікації у формуванні емоційного інтелекту студентів економічної галузі на занятті з іноземної мови. *Future of Work : Technological, Generational and Social Shifts : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, May 11-12, 2023. Dnipro, 2023*. Р. 183-184.
19. Шестопалова Л. Ф., Кожевнікова В. А., Бородавко О. О., Гордієвич М. С. Динаміка розвитку невербального інтелекту та мнестичних функцій у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності в ході реабілітації за системою інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації В. І. Козявкіна. *Психіатрія, неврологія та медична психологія*. Вип. 3. № 1. 2016. С. 91-95.
20. Baddeley A. D., Hitch G. J. Developments in the concept of working memory. *Neuropsychology*. 1994. Vol. 8. P. 485-493.
21. Cherniss C. Emotional intelligence : Toward clarification of a concept. *Industrial and organizational psychology*. Vol. 3.2. 2010. P. 110-126.
22. Gottfredson L. Evolutionary perspective on raising intelligence. *Personality and Individual Differences*. Vol. 60. 2014. P. 30-39.
23. Vernon P. E. *Intelligence and Cultural Environment (Psychology Revivals)*. Routledge, 2014. 274 p.

REFERENCES:

1. Andros, Ye. I. (2010). *Intelekt u strukturі liudskoho buttia [Intellect in the Structure of Human Existence]*. Kyiv : Stylos [in Ukrainian].
2. Burov, O., Rybalko, V., & Vynnyk, N. (2012). *Dynamika rozvytku intelektualnykh zdibnostei obdarovanoi osobystosti u pidlitkovomu vitsi [Dynamics of the Development of Intellectual Abilities of Gifted Adolescents]*. Kyiv : TOV «Infosystem» [in Ukrainian].
3. Vinogradova, V. Ye. (2018). *Osvita yak faktor rozvytku tvorchykh zdibnostei osobystosti [Education as a Factor in the Development of Individual Creative Abilities]*. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and Practice of Modern Psychology*, 5, 240-244 [in Ukrainian].
4. Zos-Kior, M. V., Siomych, M. I., & Liadskyi, I. K. (2023). *Sotsialnyi ta emotsiynyi intelekt : bezpekaovi aspekty [Social and Emotional Intelligence : Security Aspects]*. In *Bezpekaovi aspekty upravlinnia orhanizatsiiamy v umovakh viiny ta povoiennoi vidbudovy derzhavy: materialy Leskiv [Security Aspects of Organization Management in Conditions of War and Post-War Reconstruction of the State : Materials from Leskiv]* (pp. 173-175). Lviv : LvivDUVS [in Ukrainian].
5. Kademiia, M. Yu., & Kizim, S. S. (2017). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii navchannia : terminolohichniy slovnyk [Information and Communication Technologies in Education : Terminological Dictionary]*. Vynnytsia : FOP Tarnashynskiy O. V. [in Ukrainian].
6. Kovalytska, I. V. (2014). *Neverbalna komunikatsiia [Nonverbal Communication]*. Kyiv : Vydvo «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
7. Kolbasova, Kh. V. (2022). *Osoblyvosti vykorystannia tekhnolohii neverbalnoho intelektu u spetsialnii psykholohii [Features of the Use of Nonverbal Intelligence Technologies in Special Psychology]*. *Habitus*, 37, 117-121 [in Ukrainian].
8. Krupelnytska, L. F., & Shportun, O. M. (2017). *Zdatnist do heneruvannia humoru : zviazky z emotsiinyim ta neverbalnym intelektom i osobystisnymy faktorymy pry psykhotychnii patologii [Humor Generation Ability: Links with Emotional and Nonverbal Intelligence and Personal Factors]*

in Psychotic Pathology]. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Serii : Sotsialni ta povedinkovi nauky – Bulletin of Postgraduate Education. Ser. Social and Behavioral Sciences*, 3, 79-97 [in Ukrainian].

9. Lukianyuk, V. (2001). *Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of Foreign Words]*. Retrieved from: <https://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml?fbclid=IwAR271b6o6-NmiLlF6XyElbc0-j5GU1BmoX8G6dAXewLG5s2iRPaXOyUKvws> [in Ukrainian].

10. Matviienko, O., Mytnyk, O., & Dovbnia, S. (2024). *Pidhotovka do profesiinoi pedahohichnoi diialnosti fakhivtsiv spetsialnosti «doshkilna osvita» v universytetakh Avstrii : kreatyvnyshchynnosti, krytychne myslennia [Preparing Professionals in the “Preschool Education” Field in Austrian Universities : Creativity, Values, Critical Thinking]*. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 3 (31). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3\(31\)-1126-1137](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-3(31)-1126-1137) [in Ukrainian].

11. Matviienko, O., & Tszin, Ch. (2024). *Psykholohichni chynnyky ta pedahohichni peredumovy rozvytku i formuvannia krytychnoho myslennia maibutnoho vchytelia [Psychological Factors and Pedagogical Prerequisites for the Development and Formation of Critical Thinking in Future Teachers]*. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space*, 6 (1), 97-109. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\).2024.10](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1).2024.10) [in Ukrainian].

12. Palii, A. (2010). *Dyferentsiina psykholohiia: navch. posib [Differential Psychology: Textbook]*. Kyiv : Akademydav, Ser. Alma Mater [in Ukrainian].

13. Romanova, I. A. (2012). *Heneza sutnosti poniattia Intelpekt [Genesis of the Concept of Intellect]*. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineering and Pedagogical Education*, 36, 152-157 [in Ukrainian].

14. Starinska, O. V. (2022). *Osnovni psykholohichni pidkhody do vyvchennia fenomena «intelekt» : teoretychnyi naukovyi diskurs [Main Psychological Approaches to Studying the Phenomenon of “Intellect” : Theoretical Scientific Discourse]*. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Series Psychology – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Ser. Psychology*, 4, 9-14 [in Ukrainian].

15. Forostiuk, T., & Forostiuk, V. (2024). *Rozvytok tvorchykh zdibnostei molodshykh shkoliariv na urokakh obrazotvorchoho mystetstva u pochatkovii shkoli [Development of Creative Abilities in Younger Schoolchildren in Visual Arts Classes in Primary Schools]*. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 5 (39). Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-551-561](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-551-561) [in Ukrainian].

16. Furman, V. V. (2020). *Psykholohichni osoblyvosti vzaiemozviazku emotsiinoho intelektu ta kreatyvnosti studenta [Psychological Features of the Relationship Between Emotional Intelligence and Creativity in Students]*. *Visnyk pislidyplomnoi osvity. Series «Social and Behavioral Sciences» – Bulletin of Postgraduate Education, Ser. Social and Behavioral Sciences*, 13 (4), 99-114 [in Ukrainian].

17. Kharchenko, S. V. (2019). *Osoblyvosti vzaiemozviazkiv zdibnostei zahalnoho ta sotsialnoho intelektu u politseiskykh na riznykh etapakh fakhovoi pidhotovky [Peculiarities of Relationships Between General and Social Intelligence in Police Officers at Different Stages of Professional Training]*. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and Practice of Modern Psychology*, 1 (1), 194-198 [in Ukrainian].

18. Tsypina, D. S. (2023). *Rol neverbalnykh zasobiv komunikatsii u formuvanni emotsiinoho intelektu studentiv ekonomichnoi haluzi na zaniatti z inozemnoi movy [The Role of Nonverbal Communication in the Formation of Emotional Intelligence in Economics Students in Foreign Language Classes]*. *In Future of Work : Technological, Generational and Social Shifts : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, May 11-12, P. 183-184. Dnipro* [in Ukrainian].

19. Shestopalova, L. F., Kozhevnikova, V. A., Borodavko, O. O., & Hordiievych, M. S. (2016). *Dynamika rozvytku neverbalnoho intelektu ta mnestychnykh funktsii u ditei iz syndromom defitsytu uvahy ta hiperaktyvnosti v khodi reabilitatsii za systemoiu intensyvnoi neurofiziolohichnoi reabilitatsii V. I. Koziavkina [Dynamics of the Development of Nonverbal Intelligence and Mnestic Functions in Children with Attention Deficit and Hyperactivity Disorder During Rehabilitation Using the V. I. Koziavkin Intensive Neurophysiological Rehabilitation*

System]. *Psykhiatriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia – Psychiatry, Neurology and Medical Psychology*, 3 (1), 91-95 [in Ukrainian].

20. Baddeley, A. D., Hitch, G. J. (1994). Developments in the concept of working memory. *Neuropsychology*. Vol. 8, 485-493 [in English].

21. Cherniss, C. (2010). Emotional intelligence : Toward clarification of a concept. *Industrial and organizational psychology*. Vol. 3.2, 110-126 [in English].

22. Gottfredson, L. (2014). Evolutionary perspective on raising intelligence. *Personality and Individual Differences*. Vol. 60, 30-39 [in English].

23. Vernon, P. E. (2014). Intelligence and Cultural Environment (Psychology Revivals). Routledge, 274 p. [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.10

UDC 373.3.017.4:342.228

IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE STATE SYMBOLISM OF UKRAINE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF A MODERN PRIMARY SCHOOL

Larysa Maftyn

Candidate of Philological Sciences,
Associate professor, Associate professor
of the Department of Pedagogy and Methods
of Primary Education,
Chernivtsi National University named
after Yury Fedkovich,
14, Rivnenska St., Chernivtsi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1458-9277>
e-mail: l.maftyn@chnu.edu.ua

Abstract. *The article deals with the problem of realization of the pedagogical potential of the state symbols of Ukraine in the educational process of a modern primary school. It is noted that the relevance of the study is due to the challenges of the time: the priorities for the development of the national educational system, outlined in the current state documents on education, the conditions of martial law, the Moscow invasion, when the problems of national identity, civic identification, development of national consciousness, national-patriotic education and value orientations of a growing personality became especially relevant. Based on the analysis of empirical studies by foreign and domestic scholars, the author generalizes the scientific concepts of symbol and symbolism, reveals the content of the concept of “state symbolism” and its pedagogical potential; the main semantic components of state symbolism are systematized.*

It is revealed that in the context of the tasks set by the State Targeted Social Program of National and Patriotic Education for the Period up to 2025, the study of the State symbols is of particular importance, as it contributes to the development of civic and social competencies of a growing personality, as defined by the current State Standard of Primary Education. The features of studying the state symbols of Ukraine in the practice of lesson and extracurricular work of a modern primary school are determined.

The symbols of our country are important attributes of statehood, signs of its independence and sovereignty. Therefore, familiarization with the state symbols should be aimed at revealing the value meanings that are embedded in them – forming a system of knowledge about the history of their creation, the meaningful components of the symbols, constitutional requirements for their use, and fostering a respectful and careful attitude.

The author establishes pedagogical conditions for the effective use of the pedagogical potential of state symbols, and offers recommendations for improving the ways of familiarizing junior schoolchildren with state symbols and actualizing their pedagogical potential.

Key words: *symbol, symbolism, state symbols, pedagogical potential of symbolism, educational process, primary school, education, patriotism.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.10

УДК 373.3.017.4:342.228

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ УКРАЇНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Мафтин Л. В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики
початкової освіти,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
вул. Рівненська, 14, Чернівці, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1458-9277>
e-mail: l.maftyn@chnu.edu.ua

Анотація. У статті розглянуто проблему реалізації педагогічного потенціалу державної символіки України в освітньому процесі сучасної початкової школи. Зазначено, що актуальність дослідження зумовлена викликами часу: пріоритетами розвитку вітчизняної освітньої системи, окресленими у чинних державних документах про освіту, умовами воєнного стану, московського вторгнення, коли особливо актуалізувалися проблеми національної ідентичності, громадянської ідентифікації, розвитку національної свідомості, національно-патріотичного виховання та ціннісних орієнтирів зростаючої особистості. На основі аналізу емпіричних досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених здійснено узагальнення наукових концепцій символу й символіки, розкрито зміст поняття «державна символіка», її педагогічний потенціал; систематизовано основні значеннєві компоненти державної символіки. Виявлено, що у контексті завдань, поставлених «Державною цільовою соціальною програмою національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» вивчення державної символіки набуває особливої ваги, оскільки сприяє розвитку громадянських та соціальних компетентностей зростаючої особистості, визначених чинним Державним стандартом початкової освіти. З'ясовано особливості вивчення державної символіки України у практиці урочної та позаурочної роботи сучасної початкової школи. Символи нашої країни – важливі атрибути державності, ознаки її незалежності й суверенітету. Тож ознайомлення з державною символікою має бути спрямоване у русло розкриття тих ціннісних смислів, які у них закладені, – формування системи знань про історію їх створення, значеннєві компоненти символіки, конституційні вимоги до її використання, виховання шанобливого та дбайливого ставлення. Встановлено педагогічні умови ефективного використання педагогічного потенціалу державної символіки, запропоновано рекомендації щодо поліпшення шляхів ознайомлення молодших школярів з державною символікою та актуалізації її педагогічного потенціалу.

Ключові слова: символ, символіка, державні символи, педагогічний потенціал символіки, освітній процес, початкова школа, виховання, патріотизм.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. В умовах московського вторгнення, борні України за свою незалежність особливої ваги набувають проблеми ціннісних орієнтирів особистості, її національної та громадянської самосвідомості, конституційних зобов'язань тощо. У презентованій МОН «Візії майбутнього освіти і науки України» визначено основні пріоритети подальшого розвитку вітчизняної освітньої системи, серед яких передбачається розвиток національної ідентичності, акцентується принцип направленості освіти на «утвердження української політичної нації та розвиток громадянського суспільства». Тобто, «освітня система має виховувати повагу до української мови та культури, формувати громадянську відповідальність і свідомість, добросесність, доброту та емпатію до оточення, повагу до гідності кожної людини, спадку української історії» [1, с. 5]. Чільне місце у цьому процесі належить державній символіці. Її вивчення є однією з умов формування національної свідомості особистості, консолідації суспільства, об'єднання громадян навколо загальнонаціональних цінностей.

Різноманітні аспекти проблеми вивчення символу й символіки розкриті у працях зарубіжних (І. Кант, Е. Кассирер, Е. Фромм, Ф. Шлегель, К. Юнг) і вітчизняних дослідників (М. Костомаров, О. Потебня, М. Сумцов, О. Братко-Кутинський, М. Дмитренко, В. Кононенко, В. Коцур, М. Лановик, О. Потапенко, М. Шумка, Т. Яценко та ін.). В останні десятиліття увага вчених зростає до власне державної символіки України – активізувалися дослідження її історичного, філософського, політичного, юридичного, культурологічного, психологічного, педагогічного контекстів (І. Бех, О. Вашуленко, Х. Дмитрів, В. Колісниченко, Т. Мірошніченко й ін.). Не дивлячись на те, що символ і символіку здавна відносять до засобів педагогічної взаємодії, на нашу думку, дослідження педагогічного потенціалу символіки, особливостей впливу на інтелектуальну й емоційну сферу зростаючої особистості, методичних засад використання в освітньому процесі заслуговує більш детальної уваги.

Мета статті полягає в обґрунтуванні педагогічного потенціалу державної символіки України та особливостей її вивчення в освітньому процесі сучасної початкової школи. Досягнення мети передбачає вирішення декількох взаємопов'язаних **завдань**: розкрити поняття символу в аспекті закладеного у його змісті педагогічного смислу; конкретизувати виховні функції державних символів; висвітлити специфіку вивчення вітчизняної державної символіки в освітньому процесі сучасної початкової школи та виявити педагогічні умови ефективного використання її педагогічного потенціалу; запропонувати рекомендації щодо ознайомлення молодших школярів з державними символами країни.

Методи дослідження. У статті використані методи аналізу наукової літератури, педагогічних явищ; спостереження; рефлексії власного педагогічного досвіду, отриманого під час взаємодії зі студентами –практикантами, його узагальнення і систематизація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символіка є своєрідною скарбницею виховних традицій і педагогічних ідей кожної культурно-історичної епохи. «Саме значення символіки допоможе нам усвідомити картину світу, спосіб мислення наших пращурів, їх естетичні, моральні ідеали» [6, с. 193]. Здатність символів репрезентувати соціально-значущий смисл обумовлює їх вагомість у педагогічній діяльності, дозволяє аргументувати як педагогічну категорію. Узагальнюючи напрацювання вітчизняних вчених, до основних функцій символів, які властиві вихованню і розкривають педагогічний потенціал символіки віднесемо пізнавально-світоглядну; адаптивно-регулятивну; спонукально-ініціативну; комунікативну; інтеграційну.

Виступаючи своєрідним посередником між загальними надбаннями людства (духовні цінності, моральні ідеали тощо) й індивідуальним досвідом особистості, символи, як ефективні засоби виховання, постають у ролі своєрідних регуляторів свідомості, поведінки дитини. Емоційна забарвленість, виразність, яскравість, змістова насиченість символів робить їх доступними для сприйняття дитячою психікою, дійовим знаряддям педагогічної взаємодії, продуктивним знаряддям впливу на формування світогляду зростаючої особистості. Тож символи, як транслятори етнічних цінностей, механізми впливу на особистість, мотиватори її морального зростання, розвитку пізнавальних процесів, повинні стати основою змісту освіти, активно включені в освітній процес.

Лексема «символ» грецького походження, у перекладі на українську мову визначається як «знак», «прикметна ознака». Швейцарський вчений Карл Юнг писав: «Те, що ми називаємо символом, – це термін, ім'я чи зображення, які можуть бути відомі в повсякденні, але мають специфічне додаткове значення до свого звичайного смислу... Слово чи зображення символічні, якщо вони мають на увазі щось більше, ніж їхнє очевидне і безпосереднє значення» [7, с. 46].

До сутнісних характеристик символу відносять: єдність чуттєво-сприймальної форми та змістового наповнення, спрямованість на емоційну сферу; асоціативність, смислову ємність та глибинність, багатозначність, високий ступінь узагальненості внутрішнього змісту. Тож у широкому значенні за визначенням Миколи Дмитренка символ – «поняття, що фіксує здатність матеріальних речей, подій, чуттєвих образів виражати (в контексті соціокультурних аксіологічних шкал) ідеальні змісти, відмінні від їх безпосереднього чуттєво – тілесного буття» [3, с. 30].

У науковому дискурсі зустрічаємо різні підходи до систематизації символів: універсальні, релігійні, національні, державні, графічні, рослинні, тваринні, математичні й ін. Символи й символіку інтерпретують на філософському, естетичному, лінгвістичному, побутовому, етнографічному та інших рівнях. Найбільш повна класифікація символів і пояснення їх асоціативних значень на нашу думку подана у роботах М. Дмитренка, В. Коцура, В. Сергійчука, В. Карпова, В. Кононенка, В. Мішегліної та ін.

Згідно 20 статті Конституції України, Державна символіка нашої країни включає три обов'язкові елементи: Державний Прапор, Державний Герб, Державний Гімн. Їх зміст відображає історичні, політичні, юридичні, культурні, естетичні, педагогічні грані розвитку держави, її національні орієнтири та цінності. Погодимось із думкою Віталія Кононенка про те, що «світобачення народу, пропущене через призму символічних образів і понять, виявляє такі особливості психічного, соціального, планетарного і національно специфічного, які органічно входять в етнологічну характеристику, стають її невід'ємним атрибутом» [4, с. 260].

Державний Прапор України – символ суверенітету, офіційний атрибут держави, «стяг із двох рівновеликих, горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів» [4]. Сислове навантаження кольорів прапора трактується як мирне небо і стиглий лан пшениці. Особливу роль у формуванні патріотичних почуттів українців відіграє *Тризуб* – Малий Державний Герб України. Це законодавчо затверджена, геральдично оформлена емблема держави, що репрезентує її в офіційних ситуаціях і на міжнародній арені, ознака суверенітету і міжнародного визнання країни. Символіка значення – воля, незалежність, звитяга. Вищим символом держави є також *Державний Гімн* – урочистий, сповнений натхнення музичний твір, який викликає душевне піднесення, спонукає до дій, консолідує націю, наголошує її історичну місію й призначення.

У «Вимогах до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з громадянської та історичної галузі» (додаток №9 до Державного стандарту початкової освіти) акцентовано на тому, що у 1-2 кл. учень «розповідає про Україну як про свою Батківщину, розпізнає державні символи України, шанобливо ставиться до них», у 3-4 кл. «пояснює, що означає бути громадянином України та як Україна пов'язана з Європою» [2]. Тож інформація, яку отримують молодші школярі про державні символи повинна бути вичерпною, доступною і структурованою. Адже через сприйняття і розуміння її найважливіших елементів дитина засвоює унікальний досвід своїх попередників, долучається до багатой і неповторної спадщини свого народу, усвідомлює її винятковість, що слугує формуванню кращих особистісних рис і якостей характеру, почуття гордості за рідну країну.

Педагогічна спрямованість використання державних символів в освітньому процесі виражається у прищепленні поваги до атрибутів своєї держави, її героїчного минулого й сьогодення, розуміння місця і ролі України в розвитку світової цивілізації; формуванні патріотичних почуттів на основі засвоєння виховних джерел символіки, як віддзеркалення духовно-моральних цінностей українського народу та бажання втілювати їх у повсякденному житті, виявляючи кращі особистісні якості: прагнення до досконалості, милосердя, гуманізм, патріотичні переконання, честь, гідність, громадянська відповідальність; формуванні основ світоглядної, моральної, правової культури тощо.

Отже, у педагогічному аспекті зміст, значеннєві компоненти державної символіки несуть в собі величезний розвивальний і виховний потенціал. Однак його якісна реалізація можлива за умови вдало підбраного і вправно використаного методичного інструментарію: навчальне планування, включення інформації до тематичних блоків освітніх програм, оптимальний вибір методів і технологічних прийомів навчання.

Аналіз змісту чинних підручників для сучасної початкової школи дозволяє говорити про загальну потребу урізноманітнення їх змісту через насичення інформацією про історичні аспекти становлення державних символів, аналіз значеннєвих компонентів; збагачення окремих тем ілюстративним матеріалом, творчими завданнями пошукового характеру, зокрема, – підручники для 1-4 класів «Математика» за авторством Н. Листопад, «Мистецтво» (Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило). Підручники для 1-4 кл. «Я досліджую світ» (І. Грущинська, З. Хитра, І. Дроб'язко) вирізняються з-поміж інших чіткою орієнтованістю змісту на формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, національно-патріотичним підходом до ознайомлення з державною символікою – відповідні тексти, ілюстрації, завдання, вправи.

На нашу думку, у процесі вивчення молодшими школярами державної символіки України, більш детальну увагу варто було б звертати на такі аспекти: генеза, традиції, використання, трактування, шанування, відповідальність за наругу, авторство, місце авторів в українській культурі.

Зокрема, учням 3-4 класів доцільно пропонувати виконання пошукових, дослідницьких завдань: «Символіка Державного Прапора України: трактування основних значеннєвих компонентів»; «Тризуб – український національний символ»; «Історичні події й нововведення в українській геральдиці», «Традиції українського прапорництва»; «Історія створення гімну «Ще не вмерла Україна, і слава, і воля», «Етикет державних символів» тощо.

Ефективним інструментом візуалізації навчального матеріалу є створення інтелект-карт. Завдяки цій технології молодші школярі легше засвоюють складний

матеріал, структурують свої знання, розвивають творчі здібності, пам'ять, увагу, образне мислення, самостійність. Це своєрідна, доволі зручна пам'ятка для упорядкування інформації, – наприклад, довгострокова інтелект-карта «Моя Батьківщина – Україна», окремою ланкою якої є інформація про державну символіку.

Тема Батьківщини червоною ниткою проходить практично через усі навчальні предмети початкової школи: «Я досліджую світ» – Батьківщина, державна символіка, природа; «Українська мова» – державна мова, краса українського слова; «Літературне читання» – патріотичні твори про рідну землю, атрибути держави («Прапор» Н. Поклад, О. Олесь, «Наш прапор» Д. Павличко); «Музичне мистецтво» – феномен української пісні, державний гімн, гімни України («Заповіт» сл. Т. Шевченко, муз. М. Вербицького; «За тебе, Україно» сл. В. Щурата, муз С. Людкевича; «Не пора» сл. І. Франка, муз. Д. Січинського, «Боже великий, єдиний, нам Україну храни», сл. О. Кониського, муз. М. Лисенка); «Образотворче мистецтво» – символіка барв; синьо-жовта символіка в мистецтві (картина О. Кулакова «Державотворення»), «Дизайн і технології» – тризуб, розробка великого герба України (княжі емблеми Київської Русі; Г. Нарбут – видатний графік та ілюстратор, автор проєкту герба Української держави, перших українських банкнот і поштових марок; конструювання прапорів України); «Математика», «Інформатика» – задачі патріотичного змісту, історичні та біографічні факти у змісті завдань, вислови знаменитих українців; створення презентацій про державну символіку, кодування символів тощо; «Фізична культура» – державні символи під час змагань, ритуалів нагородження, церемоній та ін.

Уявлення про державні символи країни у дітей молодшого шкільного віку починають формуватися переважно на емоційній основі. Активізації пізнавальної діяльності, кращому засвоєнню інформації сприяє створення урочистої, чуттєвої атмосфери: наочність, записи патріотичних пісень, маршової музики, прозові й поетичні тексти відповідної тематики. Пропонуємо добірку авторських текстів для використання у процесі ознайомлення молодших школярів з державними символами як на уроках, так і у позаурочній діяльності (виховні години, бесіди, свята, вікторини...).

Нашого серця вічний двигун –
Багряно-чорний прапор ОУН!
Що ж означають його кольори? –
Це символ любові, відваги, журби.
Червоний – пролита гаряча кров
В борні за свободу, буття без оков.
Чорний – свята українська земля,
За волю її відаються життя.
Слава Україні! – луна знов і знов!
Ми будемо гідні своїх короїв!

(Лариса Мафтин)

Хай променяться на віки
Вкраїни рідні прапори!
В них гордість, честь і слава
Нашої держави!

(Лариса Мафтин)

Кличе до нових звитяг
Синьо-жовтий славний стяг.
Синя барва – ясне небо,
Стійкість, мир, духовне зерно.
Жовта – золоте колосся,
Щоб добро у нас велося.

(Лариса Мафтин)

Герб наш означає волю,
Єдність і щасливу долю.
Буде воріженькам згуба
Від могутнього тризуба!

(Лариса Мафтин)

Луна мов набатний, праведний дзвін
Наш славень прекрасний, величний наш гімн!
У ньому – майбутнього благая вість
І цінностей рідних незламная вісь.
Це – символ свободи, правди, єднання,
Звитяжного духу, в борні гартування.

(Лариса Мафтин)

Підготовка вчителя до уроку з вивчення державної символіки потребує особливої уваги у контексті добору інформації та таких дидактичних методів, які дозволять найбільш ефективно включити учнів у процес її засвоєння, – за допомогою емоційної розповіді, цікавих фактів, презентації в адаптованій до вікових особливостей школярів формі активізувати увагу, зорову, слухову пам'ять, емоційно-чуттєву сферу (проблемні ситуації, ігрові прийоми, мозковий штурм, вирішення пізнавальних задач, творчо-пошукові завдання, проектна діяльність тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз новітньої науково-методичної літератури показав, що педагогічний потенціал державної символіки в освітньому процесі сучасної початкової школи реалізується за такими основними напрямками: використання унікальних виховних ресурсів символів з метою формування ціннісного світогляду, особистісного розвитку, інтеріоризації національних вартостей; врахування історичних, етнічних особливостей з огляду на співвідношення загальнолюдських та національних цінностей; поєднання виховних можливостей значенневих компонентів державної символіки з новітніми досягненнями педагогічної думки.

Педагогічний потенціал державної символіки розкривається через її функції: ідейна насиченість змісту, ціннісні орієнтири, духовні сенси сприяють розвитку пізнавальних інтересів, осягненню вихованцями свого внутрішнього світу, призначення, формуванню світогляду; мотивують до різних видів патріотичної діяльності; зміцнюють міжособистісні взаємини.

Підвищення ефективності застосування державної символіки в освітньому процесі можливе за дотримання таких педагогічних умов: володіння вчителем відпо-

відною методикою: реалізація діяльнісного й комунікативного підходів в освітньому процесі, спрямованих на розкриття ідейно-ціннісного змісту державної символіки; відбір і використання дидактичних засобів, прийомів, форм, оптимальних у тій чи іншій ситуації урочної чи позаурочної діяльності з урахуванням педагогічного потенціалу державних символів; застосування інноваційних технологічних підходів щодо здійснення виховного впливу на інтелектуальну й емоційну сферу молодшого школяра у процесі вивчення державної символіки; інтеграція соціального й правового компонента громадянського виховання з духовно-моральним і патріотичним.

Отже, державна символіка є ефективним засобом організації та здійснення педагогічної взаємодії, що спрямована на формування кращих особистісних якостей, патріотичної, національно свідомої особистості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні реалізації педагогічного потенціалу державної символіки в умовах інтеграції, процесі навчання з урахуванням специфіки тієї чи іншої навчальної дисципліни, а також розробці методичних комплексів, що дозволять забезпечити якісну реалізацію освітньої діяльності з включенням засобів державної символіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Візія майбутнього освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny-12.07.2023-2.1.pdf>
2. Державний стандарт початкової освіти. 2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n5>
3. Дмитренко М. К. Символ. Символіка. Фольклор. Україна в етнокультурному вимірі століть : збірник наукових праць : посібник для викладачів, вчителів, студентів й учнів вузів і шкіл / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 5 : Міфи і символіка в етнокультурі українців. С. 21-33. URL: <http://enpui.npu.edu.ua/handle/123456789/12009>
4. Кононенко В. І. Символи української мови : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
5. Конституція України. Стаття 20. 1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Словник символів культури України / За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
7. Юнг Карл Густав. Архетип і символ. Переклад Вікторії Немец. Видавництво : Центр навчальної літератури, 2024. 436 с.

REFERENCES:

1. Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [A vision of the future of education and science in Ukraine]. (2023). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/Viziya.maybutnoho.osvity.i.nauky.Ukrayiny/12.07.2023/-2.1.pdf> [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n5> [in Ukrainian].
3. Dmytrenko, M. K. (2015). Symvol. Symvolika. Folklor [Symvol. Symvolika. Folklore. *Ukraina v etnokulturnomu vymiri stolit – Ukraine in ethnocultural peace* : zbirnyk naukovykh prats : posibnyk dlia vykladachiv, vchyteliv, studentiv y uchniv vuziv i shkil / M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, Vyp. 5 : Mify i

symbolika v etnokulturi ukraintsiv – Issue 5 : Myths and symbolism in the ethnic culture of Ukrainians. Kyiv : Drahomanov National Pedagogical University, 21-33. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12009> [in Ukrainian].

4. Kononenko, V. I. (1996). *Symvoly ukrainskoi movy* [Symbols of the Ukrainian language] : monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Plai [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy. Stattia 20 [Constitution of Ukraine. Article 20]. (1996). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

6. *Slovyk symboliv kultury Ukrainy* [Dictionary of Symbols of Culture of Ukraine]. (2002). V. P. Kotsura, O. I. Potapenko, M. K. Dmytrenko (Ed.). Kyiv : Milenium [in Ukrainian].

7. Yunh, Karl Hustav. (2024). *Arkhetyp i symvol* [Archetype and symbol]. Pereklad Viktorii Niemets. Vydavnytstvo : Tsentri navchalnoi literatury [in Ukrainian].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.11

UDC 378.016-057.87:780.6

**MUSIC-PERFORMING
COMMUNICATIVE
SKILLS AS A
PEDAGOGICAL
PHENOMENON IN
THE CONTENT OF
INSTRUMENTAL
TRAINING OF
STUDENTS OF ART
FACULTIES**

Mykhailo Mymryk

*Candidate of Art Studies, Professor,
Honored Artist of Ukraine,
Vice-rector for educational, creative work
and international relations,
Ukrainian National Tchaikovsky Academy
of Music,
1-3/11, Architekтора Gorodetskoho St.,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3963-9210>
e-mail: mymrykmr@ukr.net*

Abstract. *The article deals with the problem of music-performing communicative skills in the content of instrumental training of students of art faculties. The approaches to understanding the essence of the concepts of “communication”, “communication”, “communicativeness” in philosophical and psychological and pedagogical discourse are considered. The concept of musical communication in the context of the communicative aspects of music and performing arts, which includes the spiritual design of performance activities, is explored. It has been found out that among the various types of musical activity, musical performance creativity as an intellectual and communicative process is one of its most complex varieties, since it requires not only mental but also spiritual activity of the student instrumentalist, filled with emotions, will, feelings, intuition, etc.*

The author defines communicativeness as a potential ability of a person to empathize, dialogic communication, empathy, understanding of the “other”, and transition to the spiritual level of communication in the process of communicating with the world of musical art. The role of communication skills in the development of a musician is rethought at the level of: “composer – musical work – performer – listener (spectator)”, which creates a methodological basis for extrapolating the above theoretical considerations into the field of “pedagogical hermeneutics of art” in view of the prospects and productivity of these ideas for the theory and practice of music and performing arts. The architectonics of students’ musical and performing communicative skills is outlined, the main blocks of which are: artistic and communicative thesaurus; hermeneutics of musical communication; communicative consciousness and communicative abilities.

It is proved that musical and performing communicative skills as a pedagogical phenomenon are in great demand in the content of instrumental training of students of art faculties. This is due to the multi-stage process of realizing, evaluating and correcting the individual trajectory of a student’s musical and performing development, which generally has a positive impact on the quality of instrumental training of students of art faculties.

Key words: *communication, conversation, communicativeness; musical communication; hermeneutics; music-performance communicativeness; students of art faculties; instrumental training; music-performance activity.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.11

УДК 378.016-057.87:780.6

**МУЗИЧНО-
ВИКОНАВСЬКА
КОМУНІКАТИВНІСТЬ
ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ
ФЕНОМЕН У ЗМІСТІ
ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ
ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ
ФАКУЛЬТЕТІВ
МИСТЕЦТВ**

*Мимрик М. Р.
кандидат мистецтвознавства, професор,
Заслужений артист України,
проректор з виховної, творчої роботи
та міжнародних зв'язків,
Національна музична академія
імені П. І. Чайковського,
вул. Архитектора Городецького, 1-3/11,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3963-9210>
e-mail: mymrykmr@ukr.net*

Анотація. У статті досліджується проблема музично-виконавської комунікативності в змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв. Розглянуто підходи до розуміння сутності понять «комунікація», «спілкування», «комунікативність» у філософському та психолого-педагогічному дискурсі. Досліджено концепт музичної комунікації в контексті комунікативних аспектів музично-виконавського мистецтва, що охоплює духовне проєктування виконавської діяльності. З'ясовано, що з-поміж різних видів музичної діяльності саме музично-виконавська творчість як інтелектуально-комунікативний процес є одним з найскладнішим її різновидом, оскільки потребує не тільки розумової, а й духовної діяльності студента-інструменталіста, наповненої емоціями, волею, почуттями, інтуїцією тощо.

Визначено комунікативність як потенційну здатність особистості до емпатії, діалогічного спілкування, співпереживання, розуміння «іншого», переходу на духовний рівень комунікації в процесі спілкування із світом музичного мистецтва. Переосмислено роль комунікативності в розвитку музиканта на рівні: «композитор – музичний твір – виконавець – слухач (глядач)», що створює методологічне підґрунтя для екстраполяції наведених теоретичних міркувань у сферу «педагогічної герменевтики мистецтва» з огляду на перспективність та продуктивність цих ідей для теорії і практики музично-виконавського мистецтва. Окреслено архітектоніку музично-виконавської комунікативності студентів, основними блоками якої визначено: мистецько-комунікативний тезаурус; герменевтика музичної комунікації; комунікативна свідомість та комунікативні здібності. Доведено, що музично-виконавська комунікативність як педагогічний феномен є вкрай затребуваним у змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв. Це пов'язано із багатоступеневим процесом усвідомлення, розуміння, оцінки та корекції індивідуальної траєкторії музично-виконавського розвитку студента, що в цілому позитивно впливає на якість інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Ключові слова: комунікація, спілкування, комунікативність; музична комунікація; герменевтика; музично-виконавська комунікативність; студенти факультетів мистецтв; інструментальна підготовка; музично-виконавська діяльність.

Вступ та сучасний стан дослідження проблеми. Кардинальні зміни, які простежуються в контексті сучасної комунікативно-діалогічної мистецької парадигми, потребують нових культуровідповідних підходів для «комунікативного прориву» (К.-О. Апель, Ю. Габермас) від класичних моделей спілкування до некласичних моделей діалогово-дискурсивних практик у змісті вищої мистецької освіти. Це пов'язано із актуалізацією комунікативних, дискурсивних вимірів людської екзистенції, в якій кожен комунікативний акт людини вже *a priori* передбачає комунікативність для взаємодії з духовним досвідом «іншого» (культурою, особистістю, твором мистецтва тощо), покликаною реалізувати діалектику людської екзистенції як «буття-в-комунікації» (К. Ясперс).

Йдеться про культуру як про цілісний *життєвий світ* (Е. Гуссерль), в якому комунікація завдяки своїй дискурсивно-діалогічній природі все більше актуалізує різні види соціокультурних практик в різних моделях людської комунікації, що знайшло своє яскраве відображення в музичному мистецтві. Саме музична культура як ключова ланка глобального комунікативного механізму, з однієї сторони, – виступає важливим ретранслятором суспільних трансформацій у відповідному історичному та соціокультурному контексті, а з іншої, – є тим засобом комунікації, через який людина висловлює своє ставлення до світу, до самої себе, до інших людей у символічній художній формі. Завдяки своїй культурно-формуючій та соціально-інтегративній дії саме музична комунікація передбачає трансформацію суспільної свідомості та ціннісно-особистісних орієнтирів, що потребує переосмислення ролі комунікативності в розвитку особистості музиканта на рівні: «композитор – музичний твір – виконавець – слухач (глядач)».

Окреслені зміни актуалізують в змісті вищої мистецької освіти феномен «музично-виконавської комунікативності», який визначає ступінь пізнання виконавцем прихованих значень музичного твору, де кожен знак і фрагмент тексту наповнюються смисловою множинністю, що здатна відкривати як зовсім нові пласти твору, так і приховані сенси його буття. З цих позицій проблема музично-виконавської комунікативності виглядає вкрай затребуваною в змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв, що й зумовило вибір теми даної статті.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження концепту музичної комунікації в контексті комунікативних аспектів музично-виконавського мистецтва та визначення педагогічного значення феномену музично-виконавської комунікативності в змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв. Для досягнення цієї мети поставлено низку **завдань**: аналіз підходів до визначення сутності понять – «комунікація», «спілкування», «комунікативність», з'ясування їх спільності та відмінностей; дослідження комунікативних аспектів музично-виконавського мистецтва в системі «викладач – твір мистецтва – студент (виконавець)»; окреслення герменевтичної складової музично-виконавської комунікації; розкриття педагогічного значення феномену музично-виконавської комунікативності в структурі музично-виконавської діяльності, сформованість якої впливає на якість інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використовувалися теоретичні та емпіричні методи дослідження: аналіз філософських, музикознавчих та психолого-педагогічних наукових джерел; методи систематизації, узагальнення, порівняння для виявлення закономірностей функціонування досліджуваного феномена; методи спостереження, бесіди для оцінки та корекції індивідуальної траєкторії музично-виконавського розвитку студентів-інструменталістів та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для глибшого занурення в проблему дослідження розглянемо сутність споріднених понять «комунікація», «спілкування», «комунікативність» й визначимо їх спільні та відмінні риси. У довідкових джерелах поняття «комунікація» (від лат. *communico* – повідомлення, зв'язок, спілкування) визначається як термін, що окреслює людську взаємодію у світі. У сучасній філософії комунікація «використовується передусім як ознака конструктивної взаємодії особистостей, соціальних груп, націй та етносів, яка розгортається на основі толерантності й порозуміння» [18, с. 291].

У зарубіжному філософському дискурсі комунікація розглядається як спосіб буття людини, комунікація як екзистенційність, як «буття-в-комунікації» тощо (К.-О. Апель [20], Ю. Габермас [21], К. Ясперс [22] та ін.).

Психологічний словник-довідник подає визначення *комунікації* як спілкування, обмін інформацією, взаємодію один з одним тощо [15, с. 88]. У більшості випадків поняття «комунікація» тлумачиться через такі поняття як «єдність», «спільність», «спів-буття», «діалог», «екзистенційність», що розкриває смисловий аспект комунікації, тому комунікація, яка наділена певним смислом та значенням, визначається як *комунікативність*. У психолого-педагогічному аспекті поняття «комунікативність» розглядається як духовне приєднання, психологічне контактування, взаємопроникнення у внутрішній світ «іншого», його думок, почуттів, вчинків, моральних дій тощо [3, с. 12].

З наведених визначень стає зрозумілим, що поняття «комунікація» як універсальна дія – поєднувати людей, які вступають у комунікацію, в науковому обігу функціонує паралельно із спорідненим до нього поняттям «спілкування», які семантично та етимологічно між собою є дуже близькими, але мають свої «нюанси». У зарубіжному та вітчизняному науковому дискурсі існують різні підходи до визначення сутності цих близьких за значенням понять.

Перший підхід, якого слідує зарубіжні та вітчизняні вчені (Т. Парсонс, К. Черрі, О. Больнов, О. Леонтєв, С. Гончаренко, В. Малахов, С. Максименко, Ю. Прилюк та ін.), пов'язаний із ототожненням сутності цих понять, тобто спілкування в широкому значенні розглядають як комунікацію, в якій відбувається обмін інформацією, знаннями, досвідом, продуктами матеріальної та інтелектуальної діяльності тощо. Прихильники цього підходу в цілому розглядають спілкування – як «процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності і містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії поведінки, сприйняття та розуміння іншої людини» [6, с. 7].

С. Гончаренко визначає спілкування як складну взаємодію людей, «в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо» [2, с. 317]. С. Максименко розглядає спілкування як відображення «ставлення особистості» до іншого, підкреслюючи, що людина в процесі спілкування виступає як об'єктом, так і суб'єктом взаємодії [8, с. 129]. За класифікацією С. Максименка основними функціями спілкування є: комунікативна (обмін інформацією між учасниками спілкування), інтерактивна (організація взаємодії між індивідами) та перцептивна (сприяє процесу сприйняття один одного та встановлення взаєморозуміння) [6, с. 9].

Другий підхід, навпаки, пов'язаний із розрізненням значення цих близьких понять, в межах якого також існують також різні підходи щодо пріоритетності в їхньому розмежуванні. На думку одних вчених, спілкування є поняттям значно ширшим за комунікацію, яка розглядається як суто інформаційний зв'язок суб'єктів

комунікації, як процес передачі інформації тощо (М. Каган, Г. Андреева та ін.). Згідно іншого підходу комунікація розглядається в більш широкому значенні, ніж спілкування, тобто спілкування – є формою комунікації в різних її проявах.

З цих позицій плідною нам видається ідея М. Прищака, який визначає комунікацію – як стан та процес взаємодії людини із зовнішнім та внутрішнім світом, на основі якої відбувається усвідомлення людського «Я», відкривається онтологічна, аксіологічна та теологічна «самість» через знаходження себе в «Іншому» [16, с. 6]. Дослідник вважає, що крім розрізнення сутності понять «комунікація» і «спілкування», потребує ще додаткового термінологічного уточнення поняття «комунікація» у психолого-педагогічному аспекті й пошук «відповідного терміну, який би позначав феномен комунікації як фактор взаємодії людини з зовнішнім та внутрішнім середовищами, фактор розвитку особистості, фактор педагогічного процесу (навчання та виховання). Необхідне поняття, яке б було відповідним поняттю «екзистенційна комунікація» (К. Ясперс), «зустріч» (О. Больнов), «глибинне спілкування» (Г. Батищев)» [так само, с. 7].

Підтримуємо зазначену точку зору дослідника, який пропонує відносити ключове для нас поняття «комунікативність» до сфери розуміння комунікації як «цілісного людського спілкування», «єдності», «спільності», «спів-буття», «екзистенційності», тобто, – до онтологічних засад комунікативної діяльності людини [16, с. 7-8]. Нам близька така позиція, оскільки основу комунікативної культури педагога-музиканта складає така характерна властивість особистості як *комунікативність*, що визначає його потенційну здатність до емпатії, діалогічного спілкування, співпереживання, розуміння «іншого», переходу на духовний рівень художньої комунікації, що забезпечується в процесі спілкування із світом музичного мистецтва.

Розкриваючи механізми художнього впливу музики на слухача, музикознавці-дослідники, в першу чергу, особливу увагу приділяють аналізу комунікативних аспектів музичного спілкування (Л. Воеводіна [1], О. Злотник [5], Л. Опарик [12], С. Шип [19] та ін.).

Так, українська дослідниця Л. Воеводіна, досліджуючи концепт музичної комунікації у творчості відомого музиканта-дослідника В. Медушевського, розкриває визначену вченим систему музичної комунікації – це семантичні засоби, які забезпечують взаємні основи спілкування, що знаходяться як в прямому зв'язку з наявною системою комунікації, її процесами, законами сприйняття тощо, так і в опосередкованому зв'язку з культурою в цілому (світом ідей, цінностей, відносин, почуттів). Ядро комунікативної функції музики становлять специфічні прийоми, морфологічні структури й синтаксис, що характеризуються відносною мірою самостійності та специфічними, відмінними від законів музичного сприйняття, акустичними й комунікативними закономірностями розвитку. Не вступаючи в протиріччя з семіотичною традицією дослідник вважає, що *комунікативні прийоми* – є різновидністю знаків. З цих позицій музична комунікація й музичне спілкування характеризуються складним інтерсуб'єктивним культурним контекстом, в якому домінуючого значення набуває процес спільного переживання комунікативно запрограмованої композитором у музичному творі послідовності узагальнених моделей соціальних емоцій [1].

Досліджуючи комунікативні аспекти музично-виконавського мистецтва, Л. Опарик у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує концепцію *музично-виконавського висловлювання* як чинника спілкування в музиці. На думку авторки, музичне спілкування – це «особистісно вмотивована інтерактивна інтонаційна взаємодія

між композиторами, виконавцями та слухачами на основі озвученого твору-виступу, в результаті якої відбувається консолідування культурного соціуму через музичне мистецтво» [12, с. 22]. Авторка уводить поняття «комунікативно-інтерпретаційна позиція виконавця», що у виконавському втіленні обумовлює власне інтерактивну сторону музичного спілкування, ініціюючи найважливіший «спосіб існування музичного твору як форми спілкування особистостей – сучасників чи представників різних епох і культур» [так само, с. 12]. При цьому цілісність комунікативно-інтерпретаційної позиції музиканта-виконавця формується в результаті синтезу таких комунікативних факторів як: композиторського, я-виконавського та слухачького. Саме в процесі виконавського втілення творчого задуму композитора, на думку дослідниці, інтегруються основні вектори музичної комунікації: «виконавець ↔ композитор», «виконавець ↔ слухач», «композитор ↔ слухач», при цьому музично-виконавське висловлювання виступає стрижнем комунікативної взаємодії активних суб'єктів музичного спілкування [12].

Викладені позиції створюють методологічне підґрунтя для екстраполяції наведених теоретичних міркувань у сферу «педагогічної герменевтики мистецтва» (термін С. Шипа) з огляду на перспективність та продуктивність цих ідей для теорії і практики музично-виконавського мистецтва. Підтримуємо точку зору українського музикознавця С. Шипа, відомого дослідника у сфері герменевтики та семіотики щодо розуміння творів мистецтва, що саме «педагогічна герменевтика мистецтва» визначає актуальний напрям розробки герменевтичної проблематики в змісті мистецької освіти й формулює основні тези педагогічної герменевтики мистецтва:

1. В мистецтві не може бути повністю незрозумілих творів, оскільки знаки й тексти мистецтва мають здатність «пояснювати себе» та викликати безпосередні смислові реакції.

2. В мистецтві не може бути повністю зрозумілих творів, оскільки знаки й тексти мистецтва пробуджують у людей та соціальних колективів унікальні «особистісні смисли», а також смисли, які є позачасовими, оскільки не володіють простою та часовою стійкістю.

3. Як наслідок, педагогічна герменевтика мистецтва завжди є можливою та потенційно корисною [19, с. 92].

Сучасні науковці в царині педагогіки мистецтва (А. Зайцева [4]; А. Козир, В. Федоришин [7]; М. Мимрик [9]; О. Олексюк, М. Ткач [10]; О. Олексюк, М. Ткач, Д. Лісун [11]; В. Орлов [13]; Г. Падалка [14]; О. Рудницька [17] та ін.) розкривають широке коло проблем, пов'язаних з дослідженням комунікативних механізмів мистецького спілкування у діаді «викладач-студент», тріаді «викладач – твор мистецтва – студент»; важливості переходу в музично-педагогічному процесі за межі рольових взаємин з студентами на вищий діалогічний рівень художньої комунікації, в якому актуалізуються духовні сутнісні сили особистості; з комунікативним потенціалом музично-виконавської діяльності, де процес інтерпретування постає як певна процесуальність, що охоплює духовне проектування виконавського мистецтва; з герменевтичними смислами музично-виконавської діяльності тощо.

Так, у колективній монографії українських вчених О. Олексюк, М. Ткач та Д. Лісуна, які досліджують герменевтичні смисли у змісті вищої мистецької освіти зазначено, що в процесі інтерпретації текстів художньої культури викладачі разом із студентами наповнюють їх власними смислами, при цьому «відкриття в культурі може відбуватися лише за умови, що інтерпретаційна діяльність стала для викладача й студента спів-буттям» [11, с. 29-32].

Ця думка суголосна до тези Г. Падалки щодо того, що творча взаємодія викладача і студента, як принципове положення, має бути організованим процесом спілкування між її суб'єктами і відбуватись лише на високому рівні музичної майстерності та на шляху до неї з боку студентів. У результаті такої взаємодії відбувається «пізнання, засвоєння та створення суспільно значущого мистецького досвіду» [14, с. 263].

Як стверджують науковці А. Козир та В. Федоришин, студенти факультетів мистецтв в процесі фахової підготовки набувають навичок творчої взаємодії засобами музичного мистецтва, що в подальшій продуктивній діяльності стане для них орієнтиром їх «акмеологічного розвитку» [7, с. 91].

На думку В. Орлова, специфіка взаємодії в системі музичної комунікації «викладач – твір мистецтва – студент (виконавець)» детермінована як системою зовнішніх впливів на студента, так і системою внутрішніх трансформацій його професійного світогляду, оскільки така взаємодія «ґрунтується на рефлексивних діях викладача і студентів, сприяє процесу їхніх особистісних перетворень», що є можливим лише за умови міжсуб'єктного спілкування на мові мистецтва «як концентрованого вияву людської духовності» [13, с. 143].

Як стверджує О. Рудницька, «художні твори, узагальнено відтворюючи різноманітні ситуації взаємин людей, моделюючи сам процес їх стосунків, досягають виняткової глибини і повноти у розкритті і шляхів людського спілкування, психологічного аналізу його самоцінності. Окрім того, мистецтво у своїй сутності само є спілкуванням, бо структура художнього твору передбачає контакт з реципієнтом, а тому діалогічна за своєю природою» [17, с. 64]. У зв'язку з цим, вельми продуктивними для нашого дослідження є розуміння вченою способів організації художньо-комунікативного процесу на уроках мистецтва, який дослідниця розглядає крізь призму таких особистісних якостей вчителя як: комунікативність, рефлексивність, креативність, здатність до емпатії тощо. З цих позицій дослідниця виокремлює характерну ознаку комунікативності – це спілкування на рівні «суб'єкт-суб'єктних» відносин, в яких «розкриваються не просто дії певного суб'єкта, вплив одного з них на іншого, а їхня взаємодія, пошук спільної позиції...» [так само].

Розглядаючи діалог як засіб ціннісного осмислення музично-педагогічного процесу у вищій школі дослідниці О. Олексюк та М. Ткач зазначають, що провідним принципом діалогічного спілкування – є принцип ціннісної взаємодії музики, педагога та учня, який забезпечує оптимальні умови для самореалізації суб'єктів художньої комунікації. Саме «діалогічна форма спілкування є найбільш професійно значущою, оскільки результатом комунікативної діяльності майбутнього фахівця є новоутворення духовного змісту: уявлення, ідеї, риси характеру, інтереси, прилучення до цінностей іншого» [10, с. 35]. Адже «саме в ситуації діалогу музика як носій Істини, Добра, Краси забезпечує гармонійне поєднання загальної і професійної підготовки майбутнього музиканта-педагога» [так само, с. 42].

У дослідженні А. Зайцевої такий мистецький діалог-полілог визначається як феномен загальнонаукового пізнання, який «відрізняється культурно-освітньою, дискурсивною сутністю, розкриває специфіку спілкування на ґрунті мистецтва. У процесі художньої комунікації з викладачем відбувається детермінація системи зовнішніх впливів на студента і системи внутрішніх перетворень його фахової свідомості» [4, с. 42]. З цих позицій дослідниця розглядає художню комунікацію (взаємодію) викладача і студента «як особливий спосіб їх духовної діяльності на ґрунті осягнення мистецтва, що передбачає спрямованість на вирівнювання психологічних позицій у художньо-навчальному процесі. ...Взаємодія у художньому спілку-

ванні не тільки виявляє смисли кожного її учасника (від почуттєво-емоційного до понятійного), але й дозволяє, спираючись на індивідуальні комунікативні здібності кожного, індивідуальні художньо-комунікативні реакції, не тільки розрізняти культурні смисли один одного, але й створювати власні» [так само, с. 44].

Підсумовуючи думки музикознавців-дослідників та науковців у сфері педагогіки мистецтва щодо питань музичної комунікації (спілкування, діалогу, взаємодії тощо) зазначимо, що з-поміж різних видів музичної діяльності саме музично-виконавська творчість як інтелектуально-комунікативний процес вважається одним з найскладнішим її різновидом, оскільки потребує не тільки розумової, а й духовної діяльності студента-інструменталіста, наповненої емоціями, волею, почуттями, інтуїцією тощо. Між тим, саме виконавська творчість, на зважаючи на свою надзвичайну складність, характеризується особливою привабливістю для музикантів, оскільки в ній закладений такий потенціал – як можливість для співтворчості. Адже будь-які музичні твори завжди вміщують в собі два «тексти», які співіснують в єдиному полі музичних смислів, що знаходяться в стані постійного становлення. З одного боку, – це конструкт у вигляді зафіксованих музичних знаків, так званий «ейдос» музики (з грецьк. – вигляд, образ, сутність) – означає «те, що видно», «речовність у мисленні», а з іншого – це сфера невизначеного, неявного або «меон» музики, який огортає цей конструкт аурую «невимовного», тобто «те, чого не видно», або чиста потенція (паузи, фермати, авторські ремарки тощо).

За цих умов у процесі творчого виконавського акту перед студентом-інструменталістом постає складне завдання – відчутти, вловити цю ауру «невимовного», вийшовши за межі явного конструкту (музичного тексту як такого) у простір духовних потенцій композитора, істинного духу музики, що привносить нове смислове наповнення звукового образу. Вступаючи в резонанс з духовним станом не тільки композитора, а й слухача (глядача), студент таким чином залучається до магії творчо-виконавського процесу. І навпаки, студент, який старанно намагається відтворити лише конструкт музичного твору, не вхопивши цю ауру «невимовного», не відчувши духу музики, залишає слухачів (глядачів) байдужими до почутого й розчарованими в своїх очікуваннях.

З огляду на викладене можна стверджувати, що в процесі творчої виконавської діяльності студентів факультетів мистецтв актуалізується така властивість особистості як *музично-виконавська комунікативність*, яку ми визначаємо як інтегративну духовно-ціннісну якість особистості, що формується в процесі виконавської та художньо-інтерпретаційної діяльності студентів факультетів мистецтв; характеризується сукупністю комунікативних властивостей, які сприяють передачі музичної інформації як на раціональному, так і духовному рівнях пізнання дійсності; ініціює герменевтичне розуміння музичної комунікації, за якої акт мистецького пізнання особистісних смислів музичних творів наповнюється відповідними сенсами та значеннями; вбирає в себе розвинену комунікативну чуттєвість, здатність до співпереживання, емпатійне проникнення у внутрішній світ «іншого»; забезпечує високий рівень музичної комунікації студентів на шляху досягнення ними акме-вершин у практичній музично-виконавській діяльності.

Ядром музично-виконавської комунікативності особистості виступають чотири взаємопов'язані блоки, які формують це складне утворення:

– мистецько-комунікативний тезаурус як система узагальнених знань про сутність, природу і закономірності функціонування музичної комунікації, що охоплює художній світ мистецтва й включає чотири сфери: автора як творця музичних цін-

ностей; виконавця як інтерпретатора авторського задуму; слухача як споживача музичного продукту; музикознавча думка як оцінка результатів творчих досягнень в соціокультурному контексті;

– герменевтика музичної комунікації як процес постійного відтворення в звуках просторово-часового континуума через індивідуальність суб'єкта (композитора, виконавця, слухача), в рецепції якого відбувається актуалізація особистісних смислів музичного твору;

– комунікативна свідомість: комунікативні ідеали, світоглядні настанови, духовно-ціннісні орієнтації, мотиви, потреби, акмеологічна дія тощо;

– комунікативні здібності музиканта-виконавця в інтерпретаційному процесі: комунікативна чутливість, розуміння «іншого», вчування, дивінація, конгеніальність, емпатійність, толерантність тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У підсумку зазначимо, що комунікативно-діалогічний контекст сучасної мистецької парадигми виявляє комунікативний потенціал музичного виконавства, де «музично-виконавська комунікативність» як педагогічний феномен є вкрай затребуваним у змісті інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв. Це пов'язано із багатоступеневим процесом усвідомлення, оцінки та корекції індивідуальної траєкторії музично-виконавського розвитку студентів-інструменталістів на основі їхнього залучення до культурного контексту герменевтики музичної комунікації, яка завжди є ціннісно спрямованою, створює символічну семантико-семіотичну систему, що наповнена прихованими смислами та значеннями, які несуть в собі музичні твори як репрезентанти текстів культури, які потребують тлумачення та розуміння в просторово-часовому континуумі. Для ціннісного розуміння смислів музичного тексту необхідним постає глибоке занурення студента-інструменталіста в контекст даного твору, в якому герменевтична складова музично-виконавської комунікації вміщує в себе «вільні простори» (Г.-Г. Гадамер), завдяки яким виконавець може виходити за межі зафіксованого конструкту нотного тексту у сферу «меональної» музики, вступаючи у вічний діалог «Я – Ти» (М. Бубер) з духом творця.

З цих позицій суттєво розширюється дослідницький ракурс окресленої проблеми не тільки в теоретичному аспекті (філософія музики, виконавське музикознавство, педагогіка мистецтва), а й має практичне значення щодо екстраполяції теоретичних положень у сферу музично-виконавської практики, що безпосередньо впливає на якість інструментальної підготовки студентів факультетів мистецтв.

Зазначимо, що логіка проведення дослідження потребує подальшого структурування окресленого феномену, визначення принципів положень його формування в студентів-інструменталістів та ін., що й буде представлено в наших майбутніх роботах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воєводіна Л. П. Концепт музичної комунікації у творчості В. Медушевського. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=8268&chapter=1>
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
3. Гуманістичний потенціал гуманістичної комунікації : Книга для вчителя : наук.-метод. посіб.; за ред. С. О. Мусатова. Київ : Педагогічна думка, 2008. 96 с.

4. Зайцева А. В. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва : теорія, методологія, методичні аспекти : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 255 с.
5. Злотник О. Й. Комунікативний простір музичного мистецтва України кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 – теорія та історія культури / НАКККиМ. Київ, 2019. URL: <https://nakkkim.edu.ua/images/Special-ScienceCouncil/Materialy-Dysertaciy/2019/Zlotnyk/Zlotnyk-autoref.pdf>
6. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2011. 132 с.
7. Козир А. В., Федоришин В. І. Вступ до акмеології мистецької освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 263 с.
8. Максименко С. Д., Заброцький М. М. Технологія спілкування (комунікативна компетентність учителя : сутність і шляхи формування). Київ : Главник, 2005. 112 с.
9. Мимрик М. Р. Герменевтика музичних творів у контексті інтерпретаційної діяльності викладача мистецьких дисциплін : акмеологічний вимір. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*, 2022. Вип. 28. С. 37-44. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series14.2022.28.06>.
10. Олексюк О. М., Ткач М. М. Музично-педагогічний процес у вищій школі. Київ : Знання України, 2009. 123 с.
11. Олексюк О. М., Ткач М. М., Лісун Д. В. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колект. монограф. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 150 с.
12. Опарик Л. М. Комунікативний аспект музично-виконавського висловлювання : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03. Львів, 2007. 17 с.
13. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін : монографія. Київ : Наук. думка, 2003. 262 с.
14. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
15. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
16. Прищак М. Д. Комунікація, спілкування, комунікативність : категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*, 2010. № 2. С. 5-8.
17. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : Навчальний посібник. Тернопіль : Богдан, 2005. 360 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
19. Шип С. В. Герменевтика произведений искусства и актуальные задачи украинской художественной педагогики. *Професійна мистецька освіта і художня культура : виклики ХХІ століття* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (16-17 жовтня 2014). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 87-95.
20. Apel, K.-O. The a priori foundation of communication and the foundation of the humanities. In : *Philosophy of Communication* / Ed. by B. G. Chang, G. C. Butchart. Cambridge, MA, London : The MIT Press, 2012.
21. Habermas, J. *The Theory of Communicative Action. Vol. 2. Lifeworld and System : A Critique of Functionalist Reason* / Tr. by Th. McCarthy. Boston : Beacon Press, 1989.
22. Jaspers, K. *Philosophy of Existence* / Transl. by Richard F. Grabau. University of Pennsylvania, 2010.

REFERENCES:

1. Voievodina, L. P. Kontsept muzychnoi komunikatsii u tvorchosti V. Medushevskoho [The Concept of Musical Communication in the Works of V. Medushevsky]. Retrieved from: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=8268&chapter=1> [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Humanistychnyi potentsial humanistychnoi komunikatsii [Humanistic potential of humanistic communication] : Knyha dlia vchytelia : nauk.-metod. posib. ; S. O. Musatova (Ed.). (2008). Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
4. Zaitseva, A. V. (2017). Khudozhno-komunikatyvna kultura maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva : teoriia, metodolohia, metodychni aspekty [Artistic and Communicative Culture of the Future Music Teacher: Theory, Methodology, Methodological Aspect] : monohrafiia. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. Zlotnyk, O. Y. (2019). Komunikatyvnyi prostir muzychnoho mystetstva Ukrainy kintsia XX – pochatku XXI stolittia [The Communicative Space of the Musical Art of Ukraine in the Late Twentieth and Early Twenty-First Centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from: <https://nakkim.edu.ua/images/Special-ScienceCouncil/Materialy-Dysertaciy/2019/Zlotnyk/Zlotnyk-autoref.pdf> [in Ukrainian].
6. Kaidalova, L. H., Pliaka, L. V. (2011). Psykholohiia spilkuвання [Psychology of communication] : navchalnyi posibnyk. Kharkiv : NFaU [in Ukrainian].
7. Kozyr, A. V., Fedoryshyn, V. I. (2012). Vstup do akmeolohii mystetskoi osvity [Introduction to the acmeology of art education] : navch.-metod. posib. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
8. Maksymenko, S. D., Zabrotskyi, M. M. (2005). Tekhnolohiia spilkuвання (komunikatyvna kompetentnist uchytelia : sutnist i shliakhy formuvannia) Technology of communication (teacher's communicative competence : essence and ways of formation). Kyiv : Hlavnyk [in Ukrainian].
9. Mymryk, M. R. (2022). Hermenevtyka muzychnykh tvoriv u konteksti interpretatsiinoi diialnosti vykladacha mystetskykh dystsyplin : akmeolohichni vymir [Hermeneutics of Musical Works in the Context of Interpretive Activity of a Teacher of Art Disciplines : Acmeological Dimension.]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M .P. Drahomanova. Serii 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series 14. Theory and methods of art education, 28, 37-44*. Retrieved from: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series14.2022.28.06> [in Ukrainian].
10. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M. (2009). Muzychno-pedahohichni protses u vyshchii shkoli [The musical and pedagogical process in higher education]. Kyiv : Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
11. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M., Lisun, D. V. (2013). Hermenevtychnyi pidkhid u vyshchii mystetskii osviti [Hermeneutic approach in higher art education] : kolekt. monohraf. Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
12. Oparyk, L. M. (2007). Komunikatyvnyi aspekt muzychno-vykonavskoho vyslovliuvannia [Комунікативний аспект музично-виконавського висловлювання]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
13. Orlov, V. F. (2003). Profesiine stanovlennia maibutnikh vchyteliv mystetskykh dystsyplin [Professional development of future art teachers] : monohrafiia. Kyiv : Nauk. dumka [in Ukrainian].
14. Padalka, H. M. (2008). Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) [Art pedagogy (Theory and methods of teaching art disciplines)]. Kyiv : Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
15. Prykhodko, Yu. O., Yurchenko, V. I. (2012). Psykholohichni slovnyk-dovidnyk [Psychological dictionary-reference book] : navch. posib. Kyiv : Karavela [in Ukrainian].
16. Pryshchak, M. D. (2010). Komunikatsiia, spilkuвання, komunikatyvnist : katehorialnyi analiz [Communication, communication, communicativeness: a categorical analysis]. *Visnyk*

Vinnitskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute, 2, 5-8 [in Ukrainian].

17. Rudnytska, O. P. (2005). *Pedahohika : zahalna ta mystetska* [Pedagogy : general and artistic] : navchalnyi posibnyk. Ternopil : Bohdan [in Ukrainian].

18. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / V. I. Shynkaruk ta in. (2002). Kyiv : Abrys [in Ukrainian].

19. Shyp, S. V. (2014). *Hermenevtyka proyzvedenyi yskusstva y aktualnye zadachy ukraynskoi khudozhestvennoi pedahohyky* [Hermeneutics of works of art and actual tasks of Ukrainian art pedagogy]. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura : vyklyky XXI stolittia – Professional art education and artistic culture: challenges of the XXI century* : mater. Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (16-17 zhovtnia 2014). Kyiv : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka, 87-95 [in Ukrainian].

20. Apel, K.-O. (2012). *The a priori foundation of communication and the foundation of the humanities*. In : *Philosophy of Communication* / Ed. by B. G. Chang, G. C. Butchart. Cambridge, MA, London : The MIT Press [in English].

21. Habermas, J. (1989). *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. *Lifeworld and System : A Critique of Functionalist Reason* / Tr. by Th. McCarthy. Boston : Beacon Press [in English].

22. Jaspers, K. (2010). *Philosophy of Existence* / Transl. by Richard F. Grabau. University of Pennsylvania [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.12
UDC 378.091.2:004]:37.091.12.011.3-051:62/68

DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES AS A TOOL FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION

Taras Olefirenko

*Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Technological Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3278-8125>
e-mail: to@udu.edu.ua*

Roman Polevik

*Lecturer at the Department of Technological
Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-1543-4073>
e-mail: R.Y.Polevyk@udu.edu.ua*

Abstract. *The article is devoted to the topical issue of introducing digital educational resources into the process of training future technology teachers. It is noted that in the context of the modern digital transformation of education, digital educational resources are becoming a key element of learning. They contribute to the formation of professional competencies, such as critical thinking, digital literacy and adaptability, which are necessary for successful activity in the information society.*

The article analyzes the main types of digital educational resources, including interactive platforms, mobile applications, virtual laboratories, and e-textbooks used in the educational process. The introduction of such resources, according to the authors, ensures increased student motivation, interactive learning, and the possibility of an individualized approach. The authors emphasize that this allows for the creation of an innovative educational environment that meets the modern requirements of the labor market and promotes the comprehensive development of future professionals.

At the same time, the article draws attention to the problems that accompany the introduction of digital educational resources. The main challenges include the insufficient material and technical base of educational institutions, lack of trained personnel and methodological recommendations for the effective use of digital tools. The author also emphasizes the need for students and teachers to adapt to new formats of interaction, which requires a high level of digital competence.

The purpose of the study is to theoretically substantiate the importance of digital educational resources for the development of professional competencies of future technology teachers, as well as to develop methodological recommendations for the effective implementation of these resources. The authors propose a number of tasks, including analyzing the impact of different types of digital educational resources on the development of pedagogical skills, studying the problems of integrating technology into the educational process, and developing methodological approaches to improving the effectiveness of teaching using digital resources.

The scientific novelty of the study lies in the identification of effective methods and tools for digital education that can become the basis for the training of modern teachers. The authors note that further research can be aimed at adapting successful international practices to improve the quality of education in Ukraine, which will allow training competitive specialists capable of working in a high-tech information environment.

Key words: *digital educational resources, professional training, future teachers, digital transformation, technological education, New Ukrainian School, competencies, innovative learning.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.12
УДК 378.091.2:004]:37.091.12.011.3-051:62/68

ЦИФРОВІ ОСВІТНІ РЕСУРСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Олефіренко Т. О.

кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3278-8125>
e-mail: to@udu.edu.ua

Полевик Р. Ю.

викладач кафедри технологічної освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-1543-4073>
e-mail: R.Y.Polevyk@udu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі впровадження цифрових освітніх ресурсів у процес підготовки майбутніх учителів технологій. Зазначено, що в умовах сучасної цифрової трансформації освіти цифрові освітні ресурси стають ключовим елементом навчання. Вони сприяють формуванню професійних компетенцій, таких як критичне мислення, цифрова грамотність і здатність до адаптації, що є необхідними для успішної діяльності в інформаційному суспільстві.

У статті аналізуються основні види цифрових освітніх ресурсів, включно з інтерактивними платформами, мобільними додатками, віртуальними лабораторіями та електронними підручниками, які використовуються в навчальному процесі. Впровадження таких ресурсів, за словами авторів, забезпечує підвищення мотивації студентів, інтерактивність навчання та можливість індивідуалізованого підходу. Автори наголошують, що це дозволяє створити інноваційне освітнє середовище, яке відповідає сучасним вимогам ринку праці та сприяє всебічному розвитку майбутніх фахівців.

Разом з тим, у статті звертається увага на проблеми, що супроводжують впровадження цифрових освітніх ресурсів. До основних викликів віднесено недостатню матеріально-технічну базу закладів освіти, брак підготовлених кадрів та методичних рекомендацій щодо ефективного використання цифрових інструментів. Також наголошується на необхідності адаптації студентів і викладачів до нових форматів взаємодії, що вимагає високого рівня цифрової компетентності.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування значущості цифрових освітніх ресурсів для розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів технологій, а також розробка методичних рекомендацій для ефективного впровадження цих ресурсів. Автори пропонують низку завдань, зокрема аналіз впливу різних видів цифрових освітніх ресурсів на розвиток педагогічних навичок, дослідження проблем інтеграції технологій у навчальний процес і формування методичних підходів для підвищення ефективності навчання з використанням цифрових ресурсів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні ефективних методик та інструментів цифрової освіти, які можуть стати основою для підготовки сучасних учителів. Автори відзначають, що подальші дослідження можуть спрямуватися на адаптацію успішних міжнародних

практик для покращення якості освіти в Україні, що дозволить готувати конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати у високотехнологічному інформаційному середовищі.

Ключові слова: цифрові освітні ресурси, професійна підготовка, майбутні вчителі, цифрова трансформація, технологічна освіта, Нова українська школа, компетентності, інноваційне навчання.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Сучасна освіта, зокрема професійна підготовка майбутніх учителів технологій, перебуває на етапі активної цифрової трансформації. Впровадження цифрових освітніх ресурсів стає невід'ємною частиною освітнього процесу, оскільки сприяє не лише підвищенню якості навчання, а й розвитку професійних компетентностей студентів. У рамках Концепції «Нова українська школа» наголошується на важливості впровадження новітніх технологій, які дозволяють створити інноваційне освітнє середовище, що відповідає сучасним потребам суспільства та ринку праці.

Цифрові освітні ресурси охоплюють різноманітні інструменти, такі як електронні підручники, інтерактивні платформи, мобільні додатки, віртуальні лабораторії, відео- та аудіо-матеріали, що можуть бути інтегровані у процес професійної підготовки. Їх використання дозволяє не тільки підвищити мотивацію студентів, а й сприяє розвитку їхніх технічних, дослідницьких та аналітичних навичок, необхідних для подальшої педагогічної діяльності. Проте, ефективне використання цифрових освітніх ресурсів в освітньому процесі залишається проблемою, яка потребує ґрунтовного дослідження та методичного обґрунтування.

Сучасні цифрові технології не лише сприяють формуванню нових педагогічних методик, але й впливають на загальне професійне становлення майбутніх учителів. Зокрема, цифрові ресурси дозволяють створювати середовище для інтерактивного навчання, яке сприяє ефективнішому засвоєнню знань, розвитку критичного мислення та здатності до самостійного навчання. Для майбутніх учителів технологій це є надзвичайно важливим, адже такі навички забезпечують можливість швидкої адаптації до змін та вимог освітнього процесу в сучасних умовах.

На сьогодні питання цифровізації освітнього процесу та використання цифрових освітніх ресурсів у професійній підготовці майбутніх учителів привертає значну увагу науковців і педагогів. Багато досліджень підкреслюють переваги цифрових технологій для освітнього процесу, такі як доступність навчальних матеріалів, інтерактивність навчання та можливість індивідуалізації освітнього процесу відповідно до потреб кожного студента. Однак залишається низка проблем, які перешкоджають повноцінному впровадженню цифрових освітніх ресурсів у навчальний процес [1].

Однією з основних проблем є недостатність технічного забезпечення у багатьох навчальних закладах, що обмежує доступ до сучасних ресурсів, особливо в умовах сільських шкіл та віддалених регіонів. Крім того, спостерігається брак кваліфікованих кадрів, які володіють необхідними навичками роботи з цифровими інструментами і здатні ефективно використовувати їх у процесі навчання. Не менш важливими є педагогічні та психологічні аспекти цифровізації. Педагоги часто стикаються з проблемою браку методичних рекомендацій щодо ефективного використання цифрових ресурсів, а також з необхідністю мотивувати студентів до роботи з ними. На психологічному рівні викладачам і студентам потрібно адаптуватися до змін у форматах взаємодії та нових підходів до навчання, що базуються на використанні цифрових освітніх ресурсів.

Іншою важливою проблемою є не розробленість дидактичних моделей, що забезпечують ефективне використання цифрових освітніх ресурсів у навчальному процесі майбутніх учителів технологій. Існує потреба у створенні таких навчальних програм, які б сприяли формуванню цілісної системи знань та вмінь для використання цифрових ресурсів у педагогічній діяльності. Науковці також наголошують на необхідності глибших досліджень впливу цифрових технологій на психологічні аспекти навчання, такі як мотивація, рівень стресу та здатність до концентрації, що є важливими чинниками успішного навчання у цифровому середовищі.

Актуальність дослідження також підтверджується зростанням ролі цифрових технологій у Новій українській школі, яка прагне до підготовки кваліфікованих фахівців, здатних працювати у високотехнологічному інформаційному середовищі. Відтак, сучасні дослідження спрямовані на вивчення ефективних методик використання цифрових освітніх ресурсів та підходів до формування цифрових компетентностей майбутніх учителів технологічної освіти, зокрема в контексті індивідуальних потреб та особливостей кожного студента.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування значущості цифрових освітніх ресурсів як інструменту для розвитку професійних компетентностей майбутніх учителів технологічної освіти, що сприяє їхній ефективній підготовці до роботи в умовах інформаційного суспільства.

Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення таких завдань: 1) аналіз наукових джерел та досліджень щодо ролі цифрових освітніх ресурсів у формуванні креативності, цифрової грамотності та комунікативних навичок серед майбутніх учителів; 2) вивчення сучасних видів цифрових освітніх ресурсів, зокрема інтерактивних платформ, мобільних додатків, електронних підручників і віртуальних лабораторій, та їхнього впливу на розвиток професійних навичок; 3) дослідження особливостей інтеграції цифрових освітніх ресурсів у навчальний процес підготовки учителів, враховуючи виклики, які можуть виникати під час впровадження технологій; 4) обґрунтування методичних підходів до підвищення ефективності навчального процесу за допомогою цифрових ресурсів, які забезпечують формування критичного мислення, адаптивності та здатності до індивідуального навчання.

Реалізація зазначених завдань передбачає використання комплексу теоретичних і емпіричних **методів**, які допоможуть краще зрозуміти, як цифрові освітні ресурси сприяють професійному становленню майбутніх учителів технологічної освіти, а також складуть педагогам методологічну базу для ефективного впровадження цифрових освітніх ресурсів у навчальний процес.

Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо оптимального використання цифрових освітніх ресурсів для вдосконалення підготовки вчителів до викликів цифрової епохи. Це створює передумови для підвищення якості педагогічної освіти, розвитку інноваційного мислення та формування навичок саморозвитку, що є ключовими для успішної соціалізації майбутніх учителів в умовах динамічного інформаційного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел з питань організації процесу навчання показує великий інтерес вітчизняних і закордонних науковців до питань цифрової трансформації сучасної освіти. Так, різними науковцями на цей час вивчено напрями підвищення ефективності навчання з застосуванням цифрових технологій (В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, Ю. Жук, М. Кадемія, Н. Тверезовська, І. Хорев); засадничі положення про організацію дистанційного навчання (І. Козубовська, В. Олійник, П. Стефаненко) тощо.

Наступне важливе визначення, з яким ми будемо працювати в нашому дослідженні – це *цифрові технології (цифрові інструменти)*. За загальним визначенням *цифрові технології* – це електронні інструменти, пристрої та ресурси, які обробляють генерують або зберігають дані.

Цифрові технології – це програмно-апаратні засоби й пристрої, котрі функціонують на базі комп'ютерної техніки, а також сучасних засобів і систем інформаційного обміну, забезпечуючи операції щодо пошуку, збирання, накопичення, зберігання, опрацювання, подання, передавання інформації.

Цифрові технології (згідно з аналітичними звітами Давоського економічного форуму): Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн (перелік не є вичерпним та доповнюється). В розрізі освіти можна зауважити, що цифрові технології – технології організації навчального процесу з використанням новітніх електронних засобів навчання, зокрема комп'ютерів, мережі інтернет, веб-ресурсів тощо, котрі спрямовані на мотивацію школярів до навчання, отримання потрібних знань і подальшої освіти та самоосвіти.

Останнім поняттям, яке використовується в нашому проекті та якому треба надати визначення слід вважати *цифрові інструменти Google*. В загальному розумінні під цим поняттям слід вважати всю сукупність програмних засобів, розроблених компанією Google. В більш вузькому розумінні, що стосується питань освіти, то під цифровими інструментами Google слід розуміти всю сукупність програмних продуктів, розроблених компанією Google та пропонуваною нею для використання різними користувачами як на платній, так і безкоштовній основі, котрі можуть бути використані для надання освітніх послуг різним здобувачам освіти.

Інструменти Google for Education призначені для трансформації викладання та навчання, щоб кожен учень і викладач могли реалізувати свій особистий потенціал. До цифрових інструментів Google, котрі можуть бути використані в процесі навчання, слід віднести: Gmail, Google Drive, Google Docs (Документи), Google Sheets (Таблиці), Google Slides (Презентації), Google Forms (Форми), Google Sites, Google Classroom, Google Meet, Google ArtProject, Google Calendar, Google Dictionary, Google Maps, Google Picasa Web, Google Translate, YouTube, Google Scholar, Google Video, Google Earth.

В навчальному процесі сервіси, які надає компанія Google, можна використовувати для інтерактивного спілкування з учнями (електронна пошта, онлайн-спільноти, колективні сховища знань), спільного використання онлайн-додатків (календар, веб-конференції, спільна робота з документами). Представлені сервісами Google онлайн- та офлайн-ресурси дозволяють користувачеві перевіряти вірність виконаних вправ, не залишаючи простору; використовувати різноманітні наукові, енциклопедичні та довідкові матеріали; освоювати навчальний матеріал у власному темпі та режимі.

Цифрові освітні ресурси відіграють ключову роль у процесі реформування педагогічної освіти, зокрема, у підготовці майбутніх учителів технологічної освіти. Сучасні дослідження наголошують на тому, що педагогічна освіта повинна не лише передавати знання, а й готувати студентів до ефективної роботи в умовах динамічного інформаційного середовища. У цьому контексті цифрові освітні ресурси є важливим інструментом розвитку компетентностей, які відповідають вимогам сьогодення, серед яких – креативність, цифрова грамотність, здатність до адаптації та комунікативні навички [3]. Вони дозволяють моделювати педагогічну діяльність

у середовищі, яке є максимально наближеним до реалій сучасного класу, інтегруючи технологічні підходи в навчання, що сприяє загальному підвищенню якості освітнього процесу.

Згідно з концепцією «Нова українська школа» (НУШ), в основу навчального процесу покладено компетентнісний підхід, який передбачає розвиток здатності учнів до самостійного критичного мислення, вирішення проблем та активного опанування знань [5]. Майбутні вчителі повинні володіти інструментами для інтеграції цифрових технологій у навчальний процес, а також розуміти, як ці технології впливають на динаміку взаємодії вчителя й учнів, адже цифрове середовище передбачає нові формати навчання, включаючи дистанційне, змішане та індивідуалізоване.

Науковець І. Серга пропонує застосувати інструменти Google в процесі дистанційного навчання математики на уроках в початковій школі з певною метою, поданою в таблиці 1 [8].

Таблиця 1.

Розподіл цифрових інструментів Google за метою їх використання

Мета	Назва інструментів
Пояснення нового матеріалу	Class, Meet, Docs, Slides, Sites, Youtube, Jamboard
Опрацювання та закріплення нових знань	Class, Meet, Docs, Slides, Sites, Youtube, Jamboard
Узагальнення знань	Class, Meet, Docs, Slides, Sites, Youtube, Jamboard
Організація групової роботи	Class, meet, jamboard
Перевірки знань	Class, meet, Forms

Широке використання інструментів Google має свої переваги та недоліки, умовлює подані в таблиці 2 [8].

Таблиця 2.

Переваги та недоліки використання інструментів Google

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – економія й оптимізація часу на занятті; – ефект урізноманітнення занять, додаючи елемент гри, можна швидко відшукувати потрібну інформацію й навчатися; – організація групової та індивідуальної діяльності школярів, можливість реалізовувати спільні проекти, знаходячись далеко один від одного; – наочність, інтерактивність, мобільність, можливість відмовитися від роздаткового матеріалу; – зменшення психологічного навантаження; учнів – розвиток творчих здібностей тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> – втрата часу, школярі можуть відволікатися, застосовувати пристрій не в навчальних цілях; – зменшення частки живого спілкування з навколишніми; – відсутність цензури; – булінг тощо.

Цифрові освітні ресурси охоплюють широкий спектр інструментів, що сприяють інтерактивності та адаптивності навчального процесу [6]. Ось деякі з найважливіших типів цифрових освітніх ресурсів та їх значення для підготовки майбутніх учителів:

1. **Електронні підручники та інтерактивні навчальні матеріали:** Доступ до цифрових підручників дозволяє студентам оволодіти матеріалом у зручному фор-

маті, включаючи відео, анімації та інтерактивні елементи, які роблять інформацію більш доступною і зрозумілою. Такі матеріали забезпечують комплексне представлення знань, що особливо важливо для вчителів технологій, які працюють з абстрактними й прикладними поняттями одночасно.

2. Віртуальні лабораторії та симулятори: Ці ресурси дозволяють моделювати практичні ситуації та експериментальні завдання, допомагаючи студентам здобути практичний досвід у безпечному цифровому середовищі. Використання таких технологій дає змогу студентам-учителям набутися впевненості у професійній діяльності та розвивати здатність до самоконтролю і критичного аналізу, що є важливими навичками в процесі викладання технологій.

3. Онлайн-платформи для навчання та співпраці: Платформи Moodle, Edmodo, Google Classroom і Microsoft Teams дозволяють здійснювати навчання в режимі реального часу, що підвищує взаємодію між викладачами та студентами, даючи змогу відстежувати індивідуальний прогрес, аналізувати помилки й досягнення. Це особливо важливо для формування навичок співпраці, комунікації та взаємодії в цифровому середовищі, що є основоположними для сучасного вчителя.

4. Додатки для мобільного навчання: Такі додатки, як Quizlet, Kahoot, Padlet та інші, забезпечують зручне середовище для самостійного навчання та закріплення матеріалу через інтерактивні завдання. Доступність мобільних додатків сприяє безперервності навчання, дозволяючи студентам удосконалювати свої знання та навички у будь-який час, у будь-якому місці.

5. Розширена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR): Технології AR та VR забезпечують новий рівень залучення, створюючи можливість дослідження складних тем через віртуальні об'єкти та інтерактивне середовище. Наприклад, VR-курси дозволяють студентам «перебувати» в умовах, максимально наближених до реальних, створюючи досвід практичної роботи без фізичних ризиків і витрат, що особливо актуально для технологічної освіти.

Інтерактивність, що забезпечується цифровими освітніми ресурсами, є вирішальним фактором у процесі навчання майбутніх учителів. Вона дозволяє студентам не просто сприймати інформацію, але й активно взаємодіяти з нею, виконуючи завдання, моделюючи ситуації та відпрацьовуючи навички. Це підвищує мотивацію студентів і сприяє глибшому засвоєнню знань. Крім того, інтерактивність забезпечує доступ до постійного зворотного зв'язку, що дозволяє швидко коригувати навчальний процес відповідно до індивідуальних потреб [2].

Гнучкість є ще однією важливою перевагою цифрових освітніх ресурсів, оскільки вона дозволяє студентам організовувати навчання за індивідуальним графіком. Це особливо важливо в умовах швидкоплинних змін у світі, коли адаптивність та здатність до безперервного навчання стають ключовими компетенціями [4].

Цифрові освітні ресурси відіграють ключову роль у розвитку необхідних для сучасного педагога компетентностей [9]. До основних дидактичних функцій цифрових освітніх ресурсів належать:

- **Інформаційна:** забезпечення доступу до знань, матеріалів та ресурсів, які раніше були обмежені або доступні лише у форматі офлайн. Зокрема, цифрові ресурси дозволяють накопичувати й використовувати великі обсяги даних, які можна швидко актуалізувати та інтегрувати у навчальний процес.

- **Методична:** створення умов для розвитку самостійної роботи студентів, які можуть опрацьовувати матеріал, виконувати завдання та проходити тести у зруч-

ний для себе час. Це також сприяє розвитку навичок самоконтролю та саморегуляції.

- **Розвивальна:** цифрові ресурси розвивають у студентів аналітичне мислення, здатність до вирішення нестандартних задач, креативність і адаптивність, що є критичними навичками для сучасного вчителя.

- **Мотиваційна:** завдяки інтерактивності й наявності цікавих завдань, ігор та віртуальних симуляцій цифрових освітніх ресурсів підвищують зацікавленість і мотивацію до навчання, дозволяючи робити навчальний процес привабливішим для молоді [7].

Незважаючи на очевидні переваги, впровадження цифрових освітніх ресурсів у педагогічну освіту супроводжується низкою викликів і труднощів:

1. **Матеріально-технічні труднощі:** не всі навчальні заклади мають достатній рівень цифровізації, необхідну техніку та стабільне інтернет-з'єднання, що створює бар'єри для повноцінного використання цифрових ресурсів.

2. **Методологічні виклики:** відсутність чітко визначених дидактичних моделей і рекомендацій для інтеграції цифрових ресурсів у навчальний процес призводить до недостатньо ефективного використання технологій.

3. **Психологічні аспекти:** студенти можуть відчувати труднощі з адаптацією до нових форматів навчання, а також недостатню мотивацію до використання цифрових технологій.

Для ефективного впровадження цифрових ресурсів важливо розробляти курси та тренінги з цифрової грамотності для студентів і викладачів, а також інтегрувати проєктну діяльність, яка дозволяє студентам розробляти власні цифрові продукти. Це розвиває не лише цифрові, а й професійні навички, необхідні для реалізації сучасних освітніх завдань.

У контексті сучасних змін у педагогічній освіті цифрові освітні ресурси стають важливим інструментом для формування компетентного, креативного та підготовленого вчителя. Ефективне використання цифрових ресурсів сприяє розвитку ключових професійних якостей, необхідних у майбутній педагогічній діяльності, таких як критичне мислення, здатність до самонавчання, цифрова грамотність та гнучкість у прийнятті рішень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати дослідження підтверджують, що інтеграція цифрових освітніх ресурсів у професійну підготовку майбутніх учителів технологічної освіти є важливим кроком до вдосконалення освітнього процесу. Сучасні цифрові освітні ресурси виконують роль не лише джерела знань, але й потужного інструмента, що формує ключові компетентності, які необхідні майбутнім педагогам. Серед них особливо важливими є цифрова грамотність, здатність до критичного та аналітичного мислення, а також навички креативності та саморозвитку. Використання цифрових освітніх ресурсів в навчальному процесі забезпечує гнучкість, можливість індивідуалізації навчання, а також активну взаємодію між викладачами і студентами, що стає особливо актуальним у контексті потреб інформаційного суспільства.

Крім того, інтеграція цифрових технологій в навчання відповідає сучасним вимогам, адже педагогічна освіта повинна готувати фахівців, здатних адаптуватися до швидкого розвитку технологій, критично оцінювати інформацію, самостійно приймати рішення та ефективно використовувати цифрові інструменти. Це особливо важливо в умовах реалізації нових стандартів освіти, таких як концепція «Нова українська школа». Однак разом із безсумнівними перевагами впрова-

дження цифрових ресурсів у навчання виникають і певні виклики. Серед основних труднощів можна виділити недостатню матеріально-технічну базу в багатьох навчальних закладах, що обмежує доступ студентів до необхідних технологій. Також важливо зазначити, що необхідна адаптація освітніх програм до нових вимог, адже традиційні методи навчання вже не можуть повною мірою задовольнити потреби сучасних студентів.

Серед інших викликів важливою є проблема мотивації студентів до освоєння цифрових інструментів, адже недостатня зацікавленість може призводити до формального підходу до навчання. Тому необхідно розробити стратегії, які б стимулювали інтерес студентів до навчання в цифровому форматі, зокрема через використання інтерактивних методів, які роблять навчальний процес більш динамічним і цікавим. Важливим є також забезпечення викладачів необхідними знаннями та навичками для ефективного використання цифрових освітніх ресурсів. Це може бути досягнуто шляхом впровадження спеціалізованих курсів, тренінгів та підвищення кваліфікації для педагогів, що дозволить їм ефективніше інтегрувати цифрові ресурси у навчальний процес.

Подальші дослідження у цій сфері можна зосередити на вивченні міжнародного досвіду в області використання цифрових освітніх ресурсів, адаптації успішних практик до українських реалій. Це дозволить не лише поліпшити якість освіти, але й сприяти підготовці конкурентоспроможних фахівців, які зможуть працювати в умовах постійно змінюваного інформаційного середовища. Необхідно звернути увагу на розробку нових методик навчання, які б враховували потреби студентів та специфіку викладання технологічних дисциплін.

Забезпечення інтеграції цифрових освітніх ресурсів у професійну підготовку майбутніх учителів технологічної освіти є важливим завданням для підвищення якості освітнього процесу. Це сприятиме не лише підвищенню рівня знань і навичок студентів, але й формуванню їхньої професійної ідентичності, підготовленості до викликів сучасності, а також здатності активно та відповідально взаємодіяти з інформаційним простором. Використання цифрових освітніх ресурсів у навчанні створює умови для розвитку інноваційного мислення, критичної оцінки інформації та навичок самостійної роботи, що є надзвичайно важливим у світі, де інформація стає головним ресурсом. Це, в свою чергу, дозволить формувати нове покоління освітян, готових до викликів, які несе цифрова епоха, та здатних ефективно реалізовувати освітні цілі у швидко змінюваному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербівський Д. С., Карплюк С. О., Фонарюк О. В. Цифрова компетентність майбутніх педагогів професійного навчання. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 198. С. 78-82.
2. Гуревич Р. С., Кобися В. М., Кобися А. П., Кізім С. С., Куцак Л. В., Опущко Н. Р. Використання цифрових сервісів та інструментів у професійній підготовці майбутніх учителів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 64. С. 5-22.
3. Кучерак І. Цифровізація та її вплив на освітній простір в контексті формування ключових компетентностей. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 22. Т. 2. ВД «Гельветика», 2020. С. 91-94.

4. Мартинюк С. В. Розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка : науковий журнал*. Херсон : Гельветика, 2019. Вип. 19, Т. 2. С. 158-161.
5. Матвієнко О., Степанчук О. Штучний інтелект у підготовці майбутніх учителів початкової школи до роботи з освітнім медіаконтентом. *Освітньо-науковий простір*. 2023. № 4 (1). С. 112-121. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.4\(1\).2023.12](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.4(1).2023.12)
6. Hubarieva D., Polisuchenko A., Matviienko O., Savenko O., Hrebnieva I.. Information And Communication Technologies In The System Of Distance Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. 21 (11). P. 287-293. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202111/20211139.pdf
7. Matviienko O., Vytrykhovska O., Veremijenko V., Zabiaka I., Tyulpa T. Innovative development of the education industry in the European higher education area. *Revista Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, no. 64. P. 136-145. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2023.64.04.13>
8. Сєпра О. М., Соє О. М. Використання мобільних технологій навчання математики в закладах загальної середньої освіти. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/pmocv/pmocv20/paper/view/10493/8783>
9. Verbivskiy D., Karpliuk S., Fonariuk O. Digital competence of future teachers of vocational training. *Academic notes series pedagogical science*. 2021. Т. 1, № 198. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-78-82>

REFERENCES:

1. Verbivskiy, D. S., Karpliuk, S. O., & Fonariuk, O. V. (2021). Tsyfrova kompetentnist maibutnix pedahohiv profesiinoho navchannia [Digital competence of future teachers of vocational training]. *Naukovi zapysky. Seriiia : Pedahohichni nauky – Academic notes. Series : Pedagogical sciences, 198, 78-82*. Kropyvnytskyi : RVV TsDPU im. V. Vynnychenka [in Ukrainian].
2. Hurevych, R. S., Kobysia, V. M., Kobysia, A. P., Kizim, S. S., Kutsak, L. V., & Opushko, N. R. (2022). Vykorystannia tsyfrovyykh servisiv ta instrumentiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnix uchyteliv [The use of digital services and tools in the professional training of future teachers]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists : zbirnyk naukovykh prats*. Collection of scientific papers, 64, 5-22. Vinnytsia : TOV «Druk plus» [in Ukrainian].
3. Kucherak, I. (2020). Tsyfrovizatsiia ta yii vplyv na osvithni prostir v konteksti formuvannia kliuchovykh kompetentnostei [Digitalization and its impact on the educational space in the context of key competencies formation]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 22 (2), 91-94*. Odesa : VD «Helvetyka» [in Ukrainian].
4. Martyniuk, S. V. (2019). Rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti maibutnix uchyteliv v umovakh tsyfrovoho osvithnoho seredovyscha zakladu vyshchoi osvity [Development of digital competence of future teachers in the conditions of the digital educational environment of a higher education institution]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 19 (2), 158-161*. Kherson : Helvetyka [in Ukrainian].
5. Matviienko, O., & Stepanchuk, O. (2023). Shtuchnyi intelekt u pidhotovtsi maibutnix uchyteliv pochatkovo shkoly do roboty z osvithnim mediakontentom [Artificial intelligence in the training of future primary school teachers to work with educational media content]. *Osvitno-naukovyi prostir – Educational and Scientific Space, 4 (1), 112-121*. Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.4\(1\).2023.12](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.4(1).2023.12) [in Ukrainian].
6. Hubarieva, D., Polisuchenko, A., Matviienko, O., Savenko, O., Hrebnieva, I. (2021). Information And Communication Technologies In The System Of Distance Education. *International Journal of Computer Science and Network Security, 21 (11), 287-293*. Retrieved from: http://paper.ijcsns.org/07_book/202111/20211139.pdf [in English].

7. Matviienko, O., Vytrykhovska, O., Veremijenko, V., Zabiaka, I., Tyulpa, T. (2023). Innovative development of the education industry in the European higher education area. *Revista Amazonia Investiga*, Vol. 12, No. 64. P. 136-145. Retrieved from: <https://doi.org/10.34069/ai/2023.64.04.13> [in English].
8. Serha, O. M., & Soia, O. M. (2020). Vykorystannia mobilnykh tekhnolohii navchannia matematyky v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Using mobile technologies for teaching mathematics in general secondary education institutions]. Retrieved from: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/pmovc/pmovc20/paper/view/10493/8783> [in Ukrainian].
9. Verbivskiy, D., Karpliuk, S., Fonariuk, O. (2021). Digital competence of future teachers of vocational training. *Academic notes series pedagogical science*, Vol. 1, № 198. Retrieved from: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-78-82> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.13
UDC 37.091.2:316.344.32-029:070

MODERN APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF MEDIA LITERACY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Mykyta Popov

Doctor of Philosophy in 01 Education/Pedagogy,
Lecturer at the Department of Pedagogy,
Dragomanov Ukrainian State University
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7248-9015>
e-mail: n.popov@s-softteam.com

Abstract. *The article is devoted to the study of the actual problem of media literacy development among schoolchildren in the modern information society. Due to active digitalization and the rapid growth of information flows, the media have become an integral part of the daily lives of children and youth. This requires new approaches in education aimed at preparing students for effective interaction with the media, developing critical thinking and information analysis skills. Media literacy is a key competency for safe and conscious participation in the modern information space. It helps students to objectively evaluate media content, protect themselves from manipulation, disinformation and cyberbullying, and develop critical thinking, which is an important component of socialization and civic engagement.*

The article discusses the importance of media education as a tool for developing critical thinking and social responsibility. The authors emphasize that media literacy contributes to the formation of ethical norms in the interaction with information, understanding the impact of media on society and the individual, as well as the development of students' creative abilities. Considerable attention is paid to the analysis of foreign experience in implementing media education in school curricula, where media literacy is seen as an important element of preparing young people for life in the information society.

The challenges faced by the Ukrainian education system in the process of integrating media literacy are also discussed. The authors emphasize that an important problem is the lack of trained teachers who have modern methods and knowledge for effective media literacy teaching. For the successful development of this field in Ukraine, systematic teacher training and the creation of methodological guidelines that meet the dynamic changes in the media environment are needed.

In conclusion, the article emphasizes the importance of media education for the formation of a critically thinking and socially responsible generation. It emphasizes the need to develop media literacy as an integral part of modern education, which ensures effective adaptation of students to the new challenges of the information society.

Keywords: *media literacy, information technology, critical thinking, social adaptation, educational strategies, communication skills, personal development.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.13
УДК 37.091.2:316.344.32-029:070

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Попов М. О.

доктор філософії
в галузі 01 Освіта/Педагогіка,
викладач кафедри педагогіки,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7248-9015>
e-mail: n.popov@s-softteam.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальної проблеми розвитку медіаграмотності серед школярів у сучасному інформаційному суспільстві. У зв'язку з активною цифровізацією та стрімким зростанням інформаційних потоків, медіа стали невід'ємною частиною повсякденного життя дітей та молоді. Це вимагає нових підходів в освіті, спрямованих на підготовку учнів до ефективної взаємодії з медіа, формування критичного мислення та навичок аналізу інформації. Медіаграмотність є ключовою компетенцією для безпечної та свідомої участі у сучасному інформаційному просторі. Вона допомагає учням об'єктивно оцінювати медіаконтент, захищатися від маніпуляцій, дезінформації та кібербулінгу, а також розвивати критичне мислення, що є важливою складовою соціалізації та громадянської активності.

У статті розглянуто важливість медіаосвіти як інструменту для розвитку критичного мислення і соціальної відповідальності. Автори наголошують, що медіаграмотність сприяє формуванню етичних норм у взаємодії з інформацією, розумінню впливу медіа на суспільство та особистість, а також розвитку креативних здібностей учнів. Значну увагу приділено аналізу зарубіжного досвіду у впровадженні медіаосвіти в шкільні програми, де медіаграмотність розглядається як важливий елемент підготовки молоді до життя в інформаційному суспільстві.

Окремо розглядаються виклики, з якими стикається українська система освіти у процесі інтеграції медіаграмотності. Автори підкреслюють, що важливою проблемою є брак підготовлених педагогів, які володіють сучасними методиками та знаннями для ефективного викладання медіаграмотності. Для успішного розвитку цієї галузі в Україні необхідна системна підготовка вчителів та створення методичних рекомендацій, що відповідають динамічним змінам у медіасередовищі.

У підсумку, стаття акцентує увагу на важливості медіаосвіти для формування критично мислячого та соціально відповідального покоління. Вона підкреслює необхідність розвитку медіаграмотності як інтегральної частини сучасної освіти, яка забезпечує ефективну адаптацію учнів до нових викликів інформаційного суспільства.

Ключові слова: медіаграмотність, інформаційні технології, критичне мислення, соціальна адаптація, освітні стратегії, комунікативні навички, особистісний розвиток.

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження. Стрімкий перехід до інформаційного суспільства та всебічна цифровізація кардинально змінюють систему освіти, що спрямована на формування навичок і компетенцій, необхідних для сучасної людини. Сьогодні діти та молодь живуть у середовищі, де інформаційні потоки стають усе об'ємнішими, а канали комунікації – дедалі різноманітнішими, від соціальних мереж і новинних платформ до блогів та відеоканалів. У такій реальності вони з раннього віку мають справу з величезними обсягами інформації, яка впливає на їхній світогляд, поведінку і спосіб мислення. Це викликає нагальну потребу в цілеспрямованій підготовці дітей для адекватного сприйняття, критичного осмислення та аналізу медіаконтенту. Медіаграмотність, таким чином, стає однією з ключових компетенцій, що необхідна для свідомої, ефективної та безпечної взаємодії з сучасним інформаційним простором. Вона допомагає молодому поколінню розуміти приховані наміри, оцінювати достовірність інформації, аналізувати її вплив на особистість і суспільство, що є основою для адаптації в цифровому середовищі та розвитку критичного мислення як невід'ємної складової життя в інформаційному суспільстві.

Ключовою цінністю медіаграмотності є здатність критично аналізувати інформаційні потоки, які щоденно надходять до користувачів різними каналами. Учні повинні вміти об'єктивно оцінювати інформацію, порівнювати її, робити висновки та використовувати медіа відповідально в особистому, академічному та соціальному житті. Це не тільки забезпечує особисту безпеку в контексті уникнення маніпуляцій та дезінформації, але й сприяє розбудові громадянських компетенцій, що є основою для свідомої участі в суспільному житті. Медіаграмотність виступає як важливий чинник соціалізації, розвиваючи здатність до аргументованого аналізу, відбору достовірних джерел інформації та протидії інформаційним загрозам.

Сьогодні медіаграмотність стала невід'ємною частиною сучасного навчального процесу, особливо у зв'язку з реформами, що спрямовані на підготовку молоді до життя у високотехнологічному інформаційному суспільстві. Медіаосвіта націлена не лише на технічне освоєння медіаінструментів, але й на формування критичного мислення, здатності аналізувати інформаційні контексти та розуміти змістовні й культурні аспекти повідомлень. Важливість медіаграмотності особливо відчутна серед школярів, адже медіа можуть суттєво впливати на формування їхніх цінностей, переконань та поведінкових моделей. Завданням школи є не просто передача знань, але й розвиток навичок, що дозволяють учням ефективно оцінювати інформацію, обирати надійні джерела та уникати маніпулятивного впливу, який може зашкодити їхньому особистісному розвитку [7].

В умовах глобалізації зростає науковий інтерес до питань медіаграмотності та медіаосвіти. Багато країн, визнаючи роль медіаосвіти, активно впроваджують її основи у шкільні програми для розвитку у дітей та молоді навичок інформаційної безпеки та медіааналізу. Зарубіжні дослідники, серед яких Р. Гоббс, Ж. Гоне, Р. Кубі та інші, підкреслюють, що медіаосвіта сприяє формуванню здатності критично мислити, аналізувати та протидіяти негативному впливу медіа. Дослідження доводять, що медіаграмотність допомагає дітям розвивати етичні норми поведінки в інформаційному просторі, сприяє розвитку креативності та творчого мислення, що є важливим у світі, де інформація є одним із ключових ресурсів.

В Україні також зростає науковий інтерес до медіаграмотності та медіаосвіти, зокрема зусилля науковців зосереджені на адаптації світових напрацювань до місцевих реалій. Дослідники, такі як О. Волошенюк, Л. Найдьонова та І. Слісаренко, звертають увагу на ключові виклики, з якими стикається українська освіта у кон-

тексті впровадження медіаграмотності. Однією з особливостей української медіаосвіти є те, що вона перебуває на етапі становлення і потребує значних зусиль для інтеграції в освітні програми. Хоча існують окремі проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток медіаграмотності серед школярів, системного підходу в більшості шкіл ще не досягнуто.

Одним із головних викликів для розвитку медіаосвіти в Україні є брак підготовлених педагогів, які володіють сучасними знаннями про медіа та здатні ефективно інтегрувати їх у навчальний процес. Педагоги потребують спеціалізованих програм підготовки та методичних рекомендацій, які б відповідали динамічним змінам медіапростору та дозволяли забезпечити системне впровадження медіаграмотності в школах. Це питання стає особливо актуальним, оскільки сучасні засоби масової інформації розвиваються дуже швидко, а система освіти часто не встигає адаптуватися до таких змін. Через це освітяни повинні постійно оновлювати свої знання та навички, щоб відповідати потребам учнів та новітнім підходам до аналізу медіаінформації.

Сучасний інформаційний простір вимагає від суспільства не тільки навичок користування медіатехнологіями, але й розуміння того, як вони можуть впливати на особистість та суспільство в цілому. Одним із ключових завдань медіаосвіти стає захист дітей від негативного впливу медіаконтенту. Велика кількість доступної інформації вимагає від молоді здатності розрізняти надійні джерела від фейкових новин, маніпуляцій та дезінформації, що, своєю чергою, сприяє їхній соціалізації та усвідомленому підходу до споживання інформації. Медіаграмотність допомагає дітям ефективніше орієнтуватися у світі медіа, розуміти соціальні процеси та захищати себе від деструктивного впливу медіапродуктів.

Таким чином, медіаосвіта є важливою складовою сучасної освіти, яка формує нове покоління, готове до свідомого і безпечного життя в умовах інформаційного суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування значущості медіаосвіти як інструменту для формування медіаграмотності серед учнів, що забезпечує їхню ефективну адаптацію до сучасного інформаційного простору.

Для досягнення цієї мети необхідним є вирішення таких **завдань**: 1) аналіз наукових джерел і досліджень щодо впливу інформаційного суспільства та цифрових технологій на формування навичок і світогляду дітей та молоді; 2) вивчення сучасних методів медіаосвіти, спрямованих на розвиток у школярів навичок аналізу та відповідального використання медіаконтенту; 3) дослідження особливостей інтеграції медіаосвіти у навчальний процес як засобу захисту від дезінформації, маніпуляцій і кібербулінгу.

Реалізація зазначених завдань передбачає використання комплексу теоретичних і практичних **методів**, що допоможуть краще зрозуміти, як медіаосвіта сприяє розвитку медіаграмотності серед школярів, а також надасть педагогам інструменти для ефективного впровадження медіаосвіти у навчальний процес.

Дослідження спрямоване на глибше розуміння процесу формування медіаграмотності у школярів за допомогою сучасних освітніх підходів та інтерактивних методів. Це відкриває нові можливості для вдосконалення навчальних технологій і сприяє розвитку критичного мислення учнів, що є важливим для їхньої успішної соціалізації в інформаційному суспільстві. Володіння медіаграмотністю допомагає молодому поколінню не лише безпечно використовувати інформаційні ресурси,

але й критично оцінювати медіа, захищатися від дезінформації та маніпуляцій, що сприяє їхньому подальшому розвитку як активних і свідомих громадян.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне суспільство не можна уявити без розвиненого інформаційного простору, який відіграє ключову роль у формуванні світогляду, соціальних відносин та культурних орієнтирів. У зв'язку з цим, медіа стали невід'ємною частиною повсякденного життя, значно впливаючи на мислення, стиль життя і поведінку людей. В умовах постійного зростання обсягів інформації та активного використання цифрових технологій від освіти потрібні нові підходи, які сприяють розвитку критичного мислення, медіаграмотності та навичок аналізу інформації у школярів.

Медіаосвіта як педагогічна дисципліна покликана забезпечити учнів умінням взаємодіяти з різними формами медіа, серед яких телебачення, радіо, друковані видання, інтернет-платформи, соціальні мережі, блоги, влоги тощо. Вона охоплює не тільки технічне освоєння медіаінструментів, але й глибоке розуміння контексту, в якому формується інформація, її змісту, впливу на аудиторію та етичних аспектів використання медіа. У сучасному освітньому процесі медіаграмотність є важливим компонентом, спрямованим на виховання свідомих, критично мислячих громадян, здатних активно брати участь у суспільному житті та протистояти маніпуляціям, пропаганді та дезінформації [3].

У цьому контексті розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей у дітей і молоді стає необхідним елементом навчання. Вміння аналізувати медіатексти, розпізнавати маніпуляції, приховані посили та різні способи впливу на аудиторію – це базові навички, які має формувати медіаосвіта. Учні повинні навчитися виявляти дезінформацію, оцінювати джерела інформації та розуміти, як контент може впливати на їхні емоції, думки і дії. Критичне мислення допомагає робити обґрунтовані висновки, уникати маніпуляцій і стійко протистояти деструктивним інформаційним впливам. Навчання аналізу медіатекстів не тільки сприяє розумінню соціальних і культурних процесів, але й формує здатність до усвідомленого вибору та відповідальної участі в інформаційному середовищі.

Ефективне навчання медіаграмотності спирається на інтерактивні методи, які включають активне використання сучасних технологій і медіаінструментів. Це можуть бути проекти, що передбачають створення учнями власних медіапродуктів, таких як відео, подкасти, блоги або навіть шкільні медіастудії. Завдяки таким методам учні не тільки краще засвоюють теоретичний матеріал, а й розвивають практичні навички, які допомагають використовувати медіа для комунікації, навчання і самовираження. Практичний досвід дозволяє зрозуміти, як створюється інформаційний контент, як він впливає на аудиторію, які засоби залучають увагу та викликають емоції. Це сприяє глибшому розумінню медіа як комплексної соціокультурної системи [9].

Проте розвиток медіаграмотності не обмежується технічними навичками та критичним аналізом контенту. Важливим аспектом є формування соціальної відповідальності та усвідомлення етичних принципів використання медіа. Це означає, що учні мають розуміти принципи етичної комунікації в цифровому середовищі, дотримуватися авторських прав, правил конфіденційності та бути обачними щодо особистих даних. Соціальна відповідальність включає вміння протистояти кібербулінгу, фейкам, маніпуляціям і деструктивній діяльності в інтернеті. Медіаосвіта має також навчити розпізнавати якісні медіатексти, відрізняючи їх від тих, що можуть завдати шкоди або ввести в оману [2].

Окрім технічних навичок та критичного мислення, медіаосвіта спрямована на розвиток креативності та здатності до медіаторчості. Розвиток творчих здібностей у школярів є важливим у сучасному суспільстві, яке вимагає не лише пасивного споживання інформації, але й її активного створення. Вміння генерувати якісний медіаконтент допомагає дітям краще виражати свої ідеї та емоції, брати участь у суспільних дискусіях, розвивати комунікаційні та організаційні навички. Наприклад, учні можуть створювати власні відео, статті чи навіть соціальні кампанії, що дозволяє їм відчувати себе активними учасниками інформаційного процесу. Важливо, щоб проекти, орієнтовані на розвиток медіакомпетентності, були інтегровані в шкільну програму не тільки у вигляді окремих уроків, а й як частина інших предметів. Це дозволяє формувати медіанавички поступово, природно та послідовно.

Інтеграція медіаосвіти в навчальний процес потребує ретельної підготовки педагогів, які повинні не тільки володіти знаннями про сучасні медіатехнології, але й розуміти вплив медіаконтенту на учнів. Підвищення кваліфікації педагогів, участь у тренінгах, обмін досвідом з колегами та постійне вдосконалення власних навичок є важливими для забезпечення необхідного рівня медіаграмотності в освітньому середовищі. Педагоги, обізнані з принципами медіаосвіти, здатні організувати навчання таким чином, щоб кожен учень міг розвинути необхідні навички для орієнтації у сучасному інформаційному просторі, а також ефективно користувався медіа для навчання, розвитку та комунікації.

Сучасний інформаційний простір створює нові виклики, зокрема постійне збільшення кількості інформаційних потоків, зростання ролі соціальних мереж і цифрових платформ, що призводить до ризиків дезінформації, кібербулінгу та порушення приватності. Це потребує усвідомленого підходу до споживання інформації. Медіаосвіта допомагає учням не лише протистояти цим викликам, але й активно використовувати медіа для розвитку, навчання та творчої діяльності. Дітей важливо навчати відрізняти надійні джерела інформації від ненадійних, критично ставитися до новин, аналізувати їхній контекст і можливі наслідки [8].

У багатьох країнах світу, таких як Франція, Канада, Німеччина та Великобританія, медіаосвіта вже є частиною шкільної програми, де учнів навчають основам медіаграмотності з молодших класів. Це допомагає молоді краще орієнтуватися у сучасному інформаційному середовищі, уникати ризиків та використовувати медіа для особистісного розвитку. В Україні також робляться важливі кроки у напрямку впровадження медіаосвіти, зокрема, розробляються навчальні програми, які передбачають використання медіа у навчальному процесі, проводяться тренінги для вчителів, щоб вони могли ефективно передавати учням основи медіаграмотності. Проте для досягнення максимального результату цей процес потребує системного підходу, що включає розробку методичних рекомендацій, навчальних посібників та постійне вдосконалення програм підготовки педагогів [1].

Медіаосвіта є важливим інструментом для формування медіаграмотного суспільства, де молодь здатна активно використовувати інформаційні ресурси, критично мислити, відповідально створювати медіаконтент та дотримуватися етичних принципів у цифровому середовищі. Це дозволяє не тільки бути споживачами інформації, але й активними учасниками медіасередовища, здатними ефективно працювати з інформацією, створювати якісний контент та застосовувати його для розширення власних можливостей та соціальної взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження підтверджує, що впровадження медіаосвіти в освітній процес є однією з ключових умов підготов-

ки молоді до життя в інформаційному суспільстві, де вміння критично сприймати інформацію стало обов'язковою компетенцією. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, що значно впливає на формування світогляду, особистих цінностей та поведінкових моделей дітей, створює потребу в інтеграції медіаосвіти на всіх рівнях шкільної програми. Така освіта сприяє формуванню здатності до критичного мислення, що, своєю чергою, забезпечує вміння аналізувати медіа, відрізняти правдиву інформацію від маніпулятивної, уникати дезінформації та бути відповідальними споживачами медіаресурсів.

Сучасні учні щоденно отримують великий обсяг інформації з різноманітних каналів комунікації – від телебачення до соціальних мереж, що вимагає від них умінь адекватного сприйняття та обробки таких потоків даних. Медіаграмотність стає важливим інструментом, який допомагає учням краще орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиває навички порівняння та аналізу, а також сприяє формуванню особистої безпеки, що є основою для соціалізації та розвитку громадянських компетенцій. Розвиток медіаосвіти допомагає не лише в убезпеченні молоді від шкідливого контенту, але й стимулює їх до критичної оцінки отриманої інформації, усвідомленого вибору медіаресурсів та відповідального ставлення до власних медіаспоживань [5].

Важливим є те, що медіаосвіта сьогодні не обмежується лише навчанням технічних навичок взаємодії з медіа – вона спрямована на всебічне формування громадянської свідомості, що сприяє стійкості до маніпуляцій і деструктивного впливу, а також вихованню етичних норм поведінки в інформаційному середовищі. Саме тому її впровадження в навчальний процес має бути максимально інтегрованим та адаптованим до потреб сучасного суспільства. У цьому контексті перспективним є розвиток методик, що спираються на ігрові та інтерактивні форми навчання, адже вони здатні поглибити зацікавленість учнів та підвищити ефективність освітнього процесу. Створення та обговорення медіапроектів, таких як подкасти, відео чи блоги, дозволяє учням не тільки отримати важливі знання, але й розвинути навички креативного мислення, які необхідні для успішної соціалізації та формування громадянської відповідальності.

Важливу роль у впровадженні медіаграмотності відіграють педагоги, які є безпосередніми наставниками в освоєнні цих навичок [4]. Однак в Україні, як і в багатьох інших країнах, зберігається нестача кваліфікованих педагогів, здатних на високому рівні викладати основи медіаосвіти, що вимагає системного підходу до підготовки вчителів. Для цього необхідно впроваджувати спеціалізовані тренінги, курси підвищення кваліфікації, а також надавати методичні рекомендації та навчальні матеріали, що відповідають вимогам сучасності та збагачують освітній процес. Підвищення професійної компетенції педагогів у сфері медіаосвіти є пріоритетним завданням для забезпечення ефективної підготовки молоді до активного життя в інформаційному суспільстві.

Перспективним напрямом є також адаптація та локалізація світових практик у сфері медіаосвіти, що передбачає врахування культурних, соціальних та національних особливостей українського суспільства. У цьому контексті подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення успішних міжнародних моделей навчання медіаграмотності та їхню інтеграцію у вітчизняні освітні програми. Створення партнерських ініціатив між освітніми закладами, державними установами, громадськими організаціями та медіа може забезпечити ефективну розробку адаптованих методик та посібників. Важливим завданням є також вивчення

ефективності медіаграмотності з точки зору довготривалого впливу на розвиток критичного мислення, соціальних навичок та здатності протистояти інформаційним викликам. Такий підхід дозволить не лише зміцнити підґрунтя медіаосвіти в Україні, але й сприятиме формуванню нового покоління громадян, здатних активно та відповідально взаємодіяти з інформаційним простором та брати участь у житті сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матвієнко О. Використання навчальних мобільних додатків вчителями природничих дисциплін. *Освітньо-науковий простір*. 2024. Т. 2, № 6 (1). С. 23-31. URL: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.03](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.03)
2. Медіакомпетентність фахівця : колективна монографія / за наук. ред. Г. В. Онкович. Київ : Логос, 2013. 287 с.
3. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
4. Онкович Г. В. Медіаосвіта : експерим. програма баз. навч. курсу для студ. вищ. навч. закл. Київ : Логос, 2010. 40 с.
5. Попов М. О. Медіаосвіта у сучасній педагогічній парадигмі. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Т. 2, № 58. С. 205-209. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_2/43.pdf.
6. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pd10
7. Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку : зб. наук. праць. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. 435 с.
8. Hubarjeva D., Polisuchenko A., Matviienko O., Savenko O., Hrebnieva I. Information And Communication Technologies In The System Of Distance Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (11), P. 287-293. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202111/20211139.pdf
9. Kotiash, I., Shevchuk, I., Borysonok, M., Matviienko, I., Popov, M., Terekhov, V., Kuchai O. (2022). Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 727-732. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.91>

REFERENCES:

1. Matviienko, O. (2024). Vykorystannia navchalnykh mobilnykh dodatkov vchyteliamy pryrodnychych dystsyplyn [The use of educational mobile applications by teachers of natural sciences]. *Osvitno-naukovyj prostir – Educational and Scientific Space*, 2 (6), 23-31 Retrieved from: [https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6\(1\)/2.2024.03](https://doi.org/10.31392/onp.2786-6890.6(1)/2.2024.03) [in Ukrainian].
2. Mediakompetentnist fakhivtsia : kolektyvna monohrafiia [Media competence of specialists : Collective monograph] / H. V. Onkovych (Ed.). (2013). Kyiv : Logos [in Ukrainian].
3. Mediaosvita ta mediagramotnist : pidruchnyk [Media education and media literacy : Textbook] / V. F. Ivanov, O. V. Voloshenyuk (Eds.) ; V. V. Rizun (Scientific Ed.). (2012). Kyiv : Center of Free Press [in Ukrainian].
4. Onkovych, H. V. (2010). Mediaosvita : eksperymentalna prohrama bazovoho navchalnoho kursu dla studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Media education : Experimental program of the basic educational course for students of higher educational institutions]. Kyiv : Logos [in Ukrainian].

5. Попов, М. О. (2023). Mediaosvita u suchasni pedahohichnii paradyhmi [Media education in the modern pedagogical paradigm]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 2 (58), 205-209. Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_2/43.pdf [in Ukrainian].
6. Sulim, A. A. (2011). Mediakompetentnist yak rezultat upravlinnia mediaosvity [Media competence as a result of media education implementation]. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pd10 [in Ukrainian].
7. Suchasnyi prostir mediagramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku: zbirnyk naukovykh prats [Modern media literacy space and its development prospects: Collection of scientific works]. (2019). Kyiv: Center of Free Press, Ukrainian Academy of Press. [in Ukrainian].
8. Hubarieva D., Polisuchenko A., Matviienko O., Savenko O., Hrebnieva I. Information And Communication Technologies In The System Of Distance Education. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 21 (11), P. 287-293 Retrieved from: http://paper.ijcsns.org/07_book/202111/20211139.pdf [in English].
9. Kotiash, I., Shevchuk, I., Borysonok, M., Matviienko, I., Popov, M., Terekhov, V., Kuchai O. (2022). Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (6), 727-732. Retrieved from: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.91> [in English].

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.14
UDC 378.011.3-051:004.738.5(043.3)

SAFETY COMPONENT IN THE PROCESS OF ORGANIZING WORK ON LABOR PROTECTION IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Volodymyr Shevchenko

Head of the Department of Engineering and
Production Technologies,
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor
Dragomanov Ukrainian State University,
9, Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8905-5483>
e-mail: ist-volodymyr@ukr.net

Abstract. *The organization of work on labor protection and civil protection in higher educational institutions is an important component of the process of ensuring the safety and well-being of employees and students. The main purpose of this work is to prevent accidents at work, protect the health and safety of people, and prepare for actions in emergency situations.*

The purpose of the study is to study the organization of work on labor protection and civil protection in higher educational institutions as an object of the labor protection and civil protection system of Ukraine.

The relevance of the study is aimed at studying the effectiveness of security measures, analyzing possible risks, identifying problematic aspects and identifying opportunities for their improvement in educational institutions. Certain aspects are aimed at organizing occupational health and safety training, assessing the level of awareness and compliance with safety rules among employees and students, as well as the effectiveness of control and audit of the occupational health and safety system.

The objectives of the study are to provide a detailed analysis and description of the regulatory and legal aspects that determine and are the basis for the organization of work on labor protection and civil protection in higher educational institutions.

Conclusions: The organization of work on labor protection in educational institutions should contribute to the creation of appropriate conditions for all employees; by carefully thinking over the work plan, jointly educate a healthy generation, because the state of the country's productive forces, its economic, defense, intellectual, spiritual potential, the resource for the development of society, and the security of the state largely depend on this.

The results obtained are to improve safety, ensure protection and increase the efficiency of the organization of work on labor protection and civil protection in higher education institutions. They help to solve specific problems and implement practical recommendations, which leads to an increase in the safety, security and quality of the educational process.

Key words: *security, ICT, BZD, labor protection, civil protection, competencies, educational process.*

DOI 10.31392/ONP.2786-6890.7(2)/1.2024.14
УДК 378.011.3-051:004.738.5(043.3)

БЕЗПЕКОВА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Шевченко В. В.

завідувач кафедри інженерії та технологій
виробництва, кандидат педагогічних наук,
професор,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8905-5483>
e-mail: ist-volodymyr@ukr.net

Анотація. Після повномасштабного вторгнення росії в нашу державу 24 лютого 2022 року проблема питання охорони праці та безпеки життєдіяльності набула особливої уваги та значення.

У зв'язку із зростанням загрози ураження цивільного населення від наслідків військової агресії виникає гостра необхідність забезпечити відповідним сучасним вимогам знання студентів про загальні закономірності виникнення і розвитку небезпек, надзвичайних ситуацій, в першу чергу техногенного характеру, їх властивості, можливий вплив на життя і здоров'я людини та сформувати необхідні в майбутній діяльності уміння і навички для їх запобігання і ліквідації, захисту людей та навколишнього середовища.

Безпека життя та здоров'я працівників в процесі їх професійної діяльності, створення безпечних та нешкідливих умов праці є одним з найважливіших завдань держави. Створення нормальних та нешкідливих умов праці на всіх робочих місцях є важливим компонентом для максимальної та якісної трудової віддачі персоналу різних професій. Працездатність людини і результати її праці визначаються безліччю взаємопов'язаних чинників, серед яких на одне з перших місць виступає безпека праці, яка підтримується шляхом виконання комплексу запобіжних заходів.

Нормальні умови праці складають підґрунтя для дійсно якісної трудової діяльності фахівців різних професій. Небезпечні умови праці на виробництві проявляються високим рівнем виробничого травматизму і професійної захворюваності. Незадовільний стан охорони праці негативно впливає на економічний стан державних підприємств, організацій і всієї держави.

Метою якісної та безпечної організації праці в ЗВО є зниження ступеня небезпечного впливу умов праці на людський організм і створення зручних і комфортних умов. Домогтися цього можна, установивши контроль за дотриманням відповідних нормативів, що регулюють умови праці, а також розробивши і реалізувавши міри захисту від несприятливого і шкідливого впливу зовнішнього середовища на працівників.

Ключові слова: безпека, ІКТ, БЖД, охорона праці, цивільний захист, компетенції, освітній процес.

Introduction and current state of the research problem. Since Ukraine's independence, it has focused its further development on the introduction of European values in the field of human rights and freedoms into national practice and integration into the European community. As is well known, the global community bears a heavy burden of costs caused by occupational accidents, resulting in human suffering and material losses.

The purpose of the study is to describe the regulatory and legal aspects that determine and are the basis for the organization of work on labor protection and civil protection in higher educational institutions

The object of the research is higher education institutions. Research can focus on the effectiveness and efficiency of safety measures, risk analysis, identification of problematic aspects and identification of opportunities for improvement. Studies can be carried out on the organization of occupational health and safety training, assessment of the level of awareness and compliance with safety rules among employees and trainees, as well as the effectiveness of control and audit of the occupational health and safety system and industrial Security. Research can be based on statistical data analysis, surveys, observations, and other methods of information gathering.

The subject of the research is the organization of work on labor protection and civil protection. This covers all aspects related to occupational safety and health in higher education institutions, including occupational health and safety policies, safety procedures, development and implementation of internal regulations, occupational health and safety training, monitoring and auditing, risk analysis and management, safety awareness and compliance, The subject of the research is the understanding and improvement of the system of labor protection and civil protection in these institutions in order to ensure the safety of employees and students.

The statement of the main material research. Research methods used in the work: legal regulation of the organization of work on labor protection and civil protection in institutions of general secondary education. Various research methods can be used in research on the organization of work on labor protection and civil protection in institutions of additional professional education. Here are some of them:

A. Statistical Data Analysis: Study statistical data on accidents, injuries, illnesses or incidents that have occurred in a post-secondary vocational education institution. This method makes it possible to identify trends, identify problem areas, and prioritize further research.

B. Survey: Conducting a survey among staff and students regarding their awareness, compliance with safety regulations, perception of safety measures, and risk awareness. This method allows you to obtain qualitative and quantitative information about the attitude to safety and identify problematic points.

C. Surveillance: Observation of workplaces, processes and procedures to identify possible hazards, problems or irregularities. This method allows you to obtain specific data on real working conditions and identify possible risks.

D. Group discussions and focus groups: Organization of discussion sessions with employees and students to discuss occupational health and safety issues, identify problem areas and search for ideas for improving the occupational health and safety system.

E. Safety audit: Systematic assessment of the occupational health and safety and civil protection system in an institution of additional professional education.

F. Interviews: Conducting interviews with managers, teachers, students and other stakeholders to obtain in-depth information about the occupational health and safety and civil protection system, identify problems, needs and suggestions for improvement.

G. Case studies: Study of specific cases or situations related to occupational safety and civil protection in order to analyse causes, effects and best practices.

H. Benchmarking: Comparing the occupational health and safety system of a higher education institution with similar institutions or related standards and guidelines to determine the level of compliance and possible areas for improvement.

I. Peer review: Engaging occupational health and safety and civil protection experts to assess the system, identify potential risks and make recommendations for improvement.

These methods can be used individually or in combination, depending on the specific objectives of the study and the resources available.

The scientific novelty of the research may lie in the use of innovative technologies or approaches in the research. For example, the use of modern information systems, data modeling and analysis, artificial intelligence, or other advanced research methods can make research scientifically innovative.

In addition, the scientific novelty can be manifested in the expansion of our ideas and theoretical base in the field of labor protection and civil protection. Research can offer new theoretical concepts, models, or approaches that will deepen our knowledge and understanding of these issues.

Thus, the scientific novelty of research on the organization of work on occupational safety and civil protection in higher education institutions lies in the contribution of new ideas, concepts, methods or data that contribute to the further development of the industry and the improvement of safety and security in these institutions.

The theoretical significance of the study lies in the fact that it increases the level of scientific validity and understanding of the organization of work on labor protection and civil protection in institutions of additional professional education. This stimulates the further development of this area and provides a basis for further research, reforms and improvements in the field of occupational safety and civil protection.

The practical significance lies in improving safety, ensuring safety and increasing the efficiency of the organization of work on labor protection and civil protection in higher educational institutions. It helps to solve specific problems and implement practical recommendations, which leads to an increase in the safety, security and quality of the educational process.

The organization of work on labor protection involves the preparation, acceptance and implementation of tasks related to the implementation of organizational, technical, sanitary, hygienic and therapeutic and preventive measures aimed at preserving the life and health of all participants in the educational process.

When planning the organization of work on labor protection, attention should be paid to the material and technical support of the institution, the use of equipment in technological processes; the state of security of the premises and buildings of the institution; cases of injuries, occupational diseases, their causes; working conditions, training of participants in the educational process, considering potential man-made hazards and emergencies.

In accordance with the analyzed conditions and established requirements, it is necessary to develop documentation on compliance with safety and labor protection standards, constantly ensure the training of participants in the educational process, compliance with safe working conditions, develop a system of work and control over compliance with the requirements of safe training and education of students.

The safety of the life of the participants of the educational process in the institutions of professional preschool higher education is based on the conscious and conscientious

implementation of the rules. The main activities in colleges are work, study and creativity. During their time in college, students should be aware of the consequences of their actions in terms of creating dangerous situations, developing a sense of personal safety and the safety of the environment; Understand that safety, first, depends on each person, his attitude to the environment and other people. The state policy in the field of life safety in the field of education is based on the principle of priority of the life and health of participants in the educational process, the full responsibility of the employer and the head of the educational institution for the creation of proper, safe and healthy conditions for study and work. Uncompromising compliance with the requirements of life safety (a system of knowledge on the issues of life protection, health, fire, radiation safety, traffic safety, prevention of domestic injuries, actions in emergency situations, etc.) by all participants in the educational process is an element of discipline, culture of life safety.

Article 43 of the Law of Ukraine “On Labor Protection” states that: “For violation of labor protection legislation, failure to comply with the instructions of officials of state labor protection supervision bodies, legal entities and individuals who, in accordance with the law, use hired labor, are prosecuted by state labor protection supervision bodies until a fine is paid in accordance with the procedure established by law” [2, p. 1].

According to the “Regulation on the organization of work on labor protection and safety of participants in the educational process in educational institutions and institutions”, a teacher, a class teacher, a class teacher, a group leader, a class teacher, an educator:

- 1) is responsible for the preservation of the life and health of students during the educational process;
- 2) ensure the educational process, which is regulated by legislative and regulatory acts on labor protection and safety;
- 3) organizes the study of the rules and norms of labor protection by students;
- 4) conducts briefings with applicants for education;
- 5) carry out control over the observance of safety rules (briefings) by students;
- 6) carry out professional work on the prevention of injuries among students in the process of education;
- 7) conducts professional work among students regarding the requirements of personal safety in everyday life (actions in emergency situations, traffic, participation in mass events, staying in public places, at retail network facilities, etc.);
- 8) in the event of an accident during the educational process, take measures provided for by the Regulations on the Procedure for Investigating Accidents. Each teacher is obliged to know the specifics of the rules of labor protection when teaching his subject to students and acquaint them with these rules. The riskiest subjects, during which students encounter dangerous factors during laboratory and practical work, are the subjects of physics and computer science. This fact is since when working with hazardous substances and technical equipment, there is a possibility of electric shock, limb injury as a result of the use of faulty equipment or non-compliance with occupational safety rules in an educational institution.

In accordance with the Regulation on the Procedure for Conducting Occupational Health and Safety Briefings in Physics and Informatics Classrooms of Educational Institutions, Teachers are required to conduct Life Safety Briefings in Physics and Computer Science classes using the Life Safety Briefing System [5, p. 2].

Occupational health and safety are a complex and multifaceted problem.

However, the current level of scientific and technological progress and socio-economic guidelines for the development of modern society are not able to create favorable

conditions for ensuring human well-being and preserving human health. This problem is particularly acute at industrial enterprises in the machine-building, mining and foundry industries, where the material and technical production base remains largely obsolete, and the financing of labor protection measures is unsatisfactory. All this leads to a high level of injuries and occupational diseases, especially in the mining industry, and, as a result, to an increase in the costs of the state-owned enterprise and the Social Insurance Fund for payments and compensation to victims. Therefore, it is imperative to improve the occupational safety system as an important factor in increasing the efficiency of production based on a detailed study of its economic and social aspects.

The study of world experience in determining the economic and social efficiency of measures to improve labor conditions and safety is relevant and important for improving existing methods, since, despite many works devoted to this topic, some of its aspects are not sufficiently developed and covered, especially in the mining industry.

In Ukraine, there has recently been a slight decrease in the overall injury rate, but it remains too high compared to the developed countries of the world. As a result of accidents, injuries, occupational diseases, the economy of Ukraine annually loses more than 1 billion hryvnias, and the saddest thing is that more than 23-25 thousand people are injured at work. about himself, including about 1.3 thousand dead; more than 7,000 employees suffer from occupational diseases; Lost working time due to temporary disability due to work-related injuries amounts to millions of man-days. A high level of fatal injuries is observed in the agro-industrial complex, the coal industry, construction and transport.

The legislation of Ukraine in the field of labor protection establishes uniform requirements for employers of all levels to create safe working conditions. But, as experience shows, in practice, these requirements are in most cases ignored and not met, especially in small and medium-sized enterprises. The pressure caused by competition is forcing many employers to save on occupational health and safety and to consider injury prevention and employee health protection as an additional barrier to reducing production costs and increasing profits.

The lack of economic interest of business entities in creating safe and harmless working conditions hinders the implementation of measures to create safe working conditions. The peculiarity of today is that in most enterprises and institutions, new employers skillfully manage finances, but do not always pay due attention to problems related to labor protection.

The organization of work, which ignores the conditions of safety and health at work, undermines the economic efficiency of an enterprise, institution, organization, their competitiveness and cannot be the basis of a sustainable development strategy. Occupational health and safety management in a market economy should solve socio-economic problems both at the state level and within the boundaries of an individual economic entity. The social significance of labor protection lies in the promotion of the growth of the efficiency of social production through the constant improvement and improvement of working conditions, increasing its safety, reducing industrial injuries and occupational diseases. In this regard, the social significance of occupational safety is revealed by three main indicators:

- increase in labour productivity as a result of an increase in the working time fund;
- reduction of daily loss of working time;
- preservation of human resources and increase in the professional activity of employees by improving their health and professional level.

Thus, when studying the essence of labor protection, it is necessary to pay attention to the social significance of labor protection, which consists in preserving the labor resources of the state, the ability to work and labor longevity of a person, protecting him from industrial injuries and occupational diseases. Occupational health and safety play an important role as a social factor, because no matter how important the results of production are, they cannot compensate for a person's lost health, let alone life. Both are given only once. It should be remembered that accidents and accidents at work kill not only workers and employees, for who's training the state has spent significant resources, but first people – breadwinners of families, fathers and mothers of children. In addition to the social aspect, occupational health and safety is undoubtedly of great economic importance, including high labor productivity, reducing the cost of sick leave, compensation for difficult and harmful working conditions, and the like. According to the calculations of Western experts in the field of labor protection, the consequences of accidents are ten times more expensive than the costs of measures and means to prevent them. In Ukraine, considering the meager costs of occupational health and safety measures, this difference is even greater.

Therefore, the issue of labor protection is complex and quite responsible. After all, the life and health of people who create material benefits for the state and the nation depend on it. As world experience shows, labor protection is the main guarantee of stability, quality and efficiency of any production. In addition, the absence of accidents and a decrease in occupational diseases affects the professional activity of employees, the moral climate in the team, and, consequently, the efficiency and productivity of labor, reduces the cost of benefits and compensations for work in harmful and dangerous conditions.

Occupational health and safety issues today are becoming more and more serious in the organization of the educational process of higher educational institutions, because compliance with the established standards of occupational health and safety is one of the most important components of effective activity. Today, the focus is on the safety of conditions during educational activities, the adoption of specific measures to preserve the health and life of all participants in the educational process. It is no secret that the work of an educational institution cannot be highly effective if the issue of creating conditions and performing official duties aimed at preserving both its own life and the health of the institution's employees, as well as the life and health of children, is not in the first place.

The system of training in the norms and rules of labor protection in educational institutions and at work, during the passage of industrial practice includes the following measures:

1. Conducting all types of briefings on safety, industrial sanitation and fire protection.
2. Development and issuance of occupational safety instructions to employees, establishing the procedure for performing work and rules of conduct at production facilities and on the territories of educational institutions.
3. Training in the norms and rules of labor protection at special courses, certification and recertification of engineering and technical workers and workers engaged in work with increased danger. Trainees are required to undergo training at the enterprise on occupational safety, first aid to victims of accidents, as well as on the rules of conduct and actions in the event of emergencies, fires and natural disasters [3, p. 9].

The scientific and pedagogical staff of the educational institution should treat the issue of labor protection and life safety with great responsibility. Despite the low level of material and technical support, considering the special conditions of the existence

of an educational institution, everyone should know their rights and responsibly fulfill their duties, teach and educate the younger generation by their own example. With the help of uniform pedagogical requirements and agreements with active parents, it is necessary to strive for students to comply with the rules of conduct in the educational institution and in public places, because a responsible attitude to their duties is the key to avoiding accidents. Therefore, the organization of work on the prevention of accidents in higher educational institutions should contribute to the creation of appropriate conditions for all employees, carefully thinking over the work plan, together bringing up a healthy generation, because it is on it that the state of the country's productive forces, its economic, defense, intellectual, spiritual potential, the resource for the development of society and the security of the state are built.

Every experienced teacher understands that today it is necessary to make every effort to influence the conditions for preserving, strengthening and restoring the health of the individual through the education system. To do this, each educational institution, first, must create conditions, an appropriate material and technical base, which, unfortunately, is lacking.

There must be warning, warning and informative inscriptions: "Dangerous voltage!", "220 V", "Electrical panel", "Life-threatening". The rooms are equipped with a first-aid kit with a set of medicines, bandages and devices, as well as information about the location and phone number of the nearest medical institution where qualified medical care can be provided. In the event of an accident that happened to an applicant during the educational process in the classroom (laboratory), the teacher must urgently organize the provision of first aid to the victim in accordance with the Regulations on the Procedure for Investigating Accidents [4, p. 7].

The organization of the educational process should always be accompanied by occupational health and safety measures to preserve the life and health of all its participants. All the above-mentioned regulatory documents regulate the work of vocational pre-university education institutions on occupational health and safety, ensure the prevention of accidents, and the creation of safe learning and working conditions for applicants and faculty.

Conclusions and perspectives of further researches. According to the program of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the highest value of society is a person, his life and health. As a rule, the factors that negatively affect his condition are generated by the person himself: his activity, careless attitude to nature, scientific and technological progress. In an educational institution, a person prepares for a full-fledged life in the conditions of the modern level of security in Ukraine, which means that it is necessary to teach him to prevent accidents through the formation of an active social position regarding his own safety and the safety of others, to develop practical skills of self-defense in conditions of increasing psychological stress, to ensure a normal and healthy lifestyle in the conditions of our harsh reality.

The teaching staff of an educational institution should treat the issue of labor protection and life safety with great responsibility. Despite the low level of material and technical support, considering the special conditions of the existence of an educational institution, everyone should know their rights and responsibly fulfill their duties, teach and educate the younger generation by their own example. With the help of uniform pedagogical requirements and agreements with active parents, it is necessary to strive for students to comply with the rules of conduct in the educational institution and in public places, because a responsible attitude to their duties is the key to avoiding accidents.

Therefore, the organization of work on occupational safety and health in institutions should contribute to the creation of appropriate conditions for all workers; By carefully thinking over the work plan, we need to bring up a healthy generation together, because the state of the country's productive forces, its economic, defense, intellectual, spiritual potential, the resource for the development of society, and the security of the state largely depend on this.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про охорону праці». 1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
2. Закон України «Про пожежну безпеку». 2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Ігнатович М. В., Худолій В. Ю. Проблеми викладання курсу «Безпека життєдіяльності» студентам економічних спеціальностей. *Безпека життєдіяльності*. 2017. № 10. С. 42-43.
4. Методичні рекомендації з охорони праці в системі освіти / [Міністерство освіти і науки України]. Київ, 2019.
5. Питання державного регулювання викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці та цивільний захист» у вищих навчальних закладах / А. І. Запорожець [та ін.]. *Безпека життєдіяльності*. 2017. № 11. С. 11-13.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu pratsi» [The Law of Ukraine “On Labor Protection”] (1992). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/http://zakon5.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro pozhezhnu bezpeku» [The Law of Ukraine “On Fire Safety”] (2012). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/http://zakon2.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Ignatovich, M. V., Khudoley, Yu. (2017). Проблеми викладання курсу «Безпека життєдіяльності» студентам економічних спеціальностей [Problems of teaching the course “Life Safety” to students of economic specialties]. *Bezpeka zhyttiediialnosti – Safety of Life*, 10, 42-43 [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii z okhorony pratsi v systemi osvity [Methodical recommendations for labor protection in the education system]. (2019). *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Pytannia derzhavnoho rehuliuвання vykladannia dystsyplin «Bezpeka zhyttiediialnosti», «Okhorona pratsi ta tsyvilnyi zakhyst» u vyshchikh navchalnykh zakladakh [The issue of state regulation of teaching disciplines “Safety of Life”, “Labor Protection and Civil Protection” in Higher Educational Institutions] (2017). A. I. Zaporozhets [Ed.]. *Bezpeka zhyttiediialnosti – Bezopasnost zhiznodeyatelnosti*, 11, 11-13 [in Ukrainian].

**REVIEW OF THE
PUBLICATION:
UKRAINIAN
ENCYCLOPEDIA OF
TOURISM**

Myroslav Boruchshak,
*Doctor of economic sciences (habilitated),
Professor,
Vice-rector of the University of Tourism
and Hotel Management,
University of Tourism and Hotel Management,
Gdansk, Poland*

**РЕЦЕНЗІЯ НА
ВИДАННЯ :
УКРАЇНСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
ТУРИЗМУ**

Борушак М. А.
*доктор економічних наук, професор,
проректор Вищої школи туристики та
готельярства,
Вища школа туристики та готельярства,
Гданськ, Польща*

Українська енциклопедія туризму / За ред. проф. В. К. Федорченка. Київ :
Юрінком Інтер, 2023. 660 с.

Сучасний американський мислитель-енциклопедист Стівен Пінкер у своїй нещодавній книжці аргументує, що ідеї та ідеали Просвітництва не втратили своєї актуальності та мають реалізуватися в інституціях та практик нашого соціуму пізнього модерну. Головні гасла Просвітництва – це розум та раціональність, які стають керівними принципами організації суспільства, а відтак сприяють його гуманізації та прогресу (див. детальніше: Пінкер С. Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогрес. Київ : Наш Формат, 2019).

Напевно жодне друковане видання не схопило та сформулювало дух Просвітництва краще за Енциклопедію наук, мистецтв та ремесел, що почала виходити у Франції з 1751 року під проводом Дені Дідро та Д'Аламбера (До речі, саме Д. Дідро, з яким політично намагалася «загравати» правительниця Росії Катерина II, висловився про цю країну так: «Росія згнила, до того як вона встигла стати стиглою»).

Енциклопедія французьких просвітників стала першим виданням, яке відповідало своїй назві та її етимології – повний цикл знання. Це знання у рамках саме європейської традиції – за свідченням послідовника ідей Макса Вебера і Талкота Парсонса, німецького соціолога Річарда Мюнха стало продуктом взаємопроникнення теорії та практики, що і стало основою сучасної науки, яка поєднує абстракції з орієнтацією на практичне застосування / використання.

Традицію підготовки та видання загальних енциклопедій з 1768 року підхопила і Велика Британія – вочевидь йдеться про славетну Британську енциклопедію, яка вже понад десятиріччя існує у суто електронному форматі. Характерно, що Британська енциклопедія на своєму сайті виокремлює спеціальний підрозділ, який повністю присвячено географії та подорожам (див.: <https://www.britannica.com/Geography-Travel>). Цей факт відображає важливість – економічну, соціальну, культурну, освітню, ба, навіть політичну – туризму як форми поведінки та як галузі.

Провідні країни світу, а відтак ключові наукові видавництва, які переважно розташовані на Заході вже не перше десятиріччя друкують енциклопедії, зокрема енциклопедії, які присвячені туризму. Зокрема вартує уваги енциклопедія туризму англійською мовою, що побачила світ у видавництві «Шпрінгер» (одному з найбіль-

ших академічних видавництв світу). Ми будемо звертатися до цього видання, наразі ж звернемо увагу на його вартість – 640,93 євро за електронну версію та 649,99 євро за паперову версію видання! (див.: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-01384-8>). Ця цифра допомагає зрозуміти абсолютно інший рівень фінансового забезпечення наукової та освітньої діяльності у країнах заходу у зіставленні з Україною. Тим не менш, українські науковці продовжують плідно працювати пропри фінансові обмеження та виклики війни.

Наукова діяльність не буде розвиватися прогресивно без постійної рефлексії щодо методології, дослідницьких методів та категоріально-понятійного апарату. Енциклопедичні видання виконують подвійну функцію – вони є своєрідним підсумком, фіксацією наукового канону, водночас така інтелектуальна «знімка» уможливає фіксацію лакун у науковому дискурсі, а відтак слугує імпульсом для подальшого поступу досліджень та їхнього використання у практиках бізнесу, державного управління і звісно ж – освіти.

«Українська енциклопедія туризму» за загальною редакцією проф. В. К. Федорченка (Президента Асоціації навчальних закладів туристського профілю, ректора Київського університету туризму, економіки і права») є законним спадкоємцем і продовжувачем місії Енциклопедії Дідро і його соратників. Проф. Федорченко один з лідерів туристської галузі в Україні та організатор вищої освіти й наукових досліджень у цій царині. Завдяки цьому йому вдалося надзвичайно успішно виконати свої функції керівника цього інтелектуального проекту, сформувавши високо фаховий колектив вчених з різних галузей знань, які є дотичними туризму, а також практиків. Вивчення функціонування і розвитку туризму є міждисциплінарною активністю, тому вельми переконливими є аргументи керівника авторського колективу проф. Федорченка на користь створення окремої галузі знань – туризмології. Поява такого фундаментального видання як енциклопедія туризму є важливим кроком для досягнення цієї мети.

Заслуговує на увагу виважена та обґрунтована методологія, яку багато авторів мали за опертя, готуючи свої розвідки-дописи. Йдеться безумовно про порівняльно-історичний метод, який уможливорює осягнути розвиток / еволюцію феноменів, що розглядаються, а також зіставити ці явища з подібними або навпаки діаметрально протилежними об'єктами. За такого методологічного підходу ми отримуємо динамічну картину розвитку та функціонування туризму як галузі економіки та як сфери пізнання. Врешті-решт, не дарма один з класиків модерної соціології Еміль Дюркгейм потверджував, що соціологія імперативно потребує саме порівняльного методу, до якого варто додати звісно історичний. Згадавши соціологію у методологічному ракурсі, варто також відзначити, що вчені-соціологи неодноразово зосереджували свій дослідницький погляд на проблематиці туризму. Так, знаний британський соціолог Джон Аррі свого часу видав книжку «Туристичний погляд» (Urry, John. *The Tourist Gaze*. L.: Sage, 1990), де переконливо продемонстрував, що мандрівник (турист) має суттєво інший погляд / сприйняття місць у зіставленні з локальними мешканцями. Туризм – це споживання та насолода образами, які виходять за межі ординарного.

Розвиток науки про туризм відображає динамізм та важливість туристської галузі у житті суспільства. Туризм також є драйвером економічного розвитку. За останні два десятиріччя (до 2019 доковідного року) кількість туристів у світі виросла втричі і сягнула 1,5 млрд., і ця цифра наближається до третини всього дорослого населення світу. Туризм як пересування у фізичному просторі з метою відпочинку,

отримання нових вражень, покращання стану здоров'я та надбання нового культурного досвіду є драйвером розвитку великої кількості галузей економіки – від будівництва до сільського господарства і харчової промисловості. Водночас, туризм набуває нових форм та функцій, приміром екотуризм, або туризм як елемент громадянської освіти та публічної дипломатії.

Глобалізація сприяла підвищенню обсягу світового ВВП, а відтак скороченою обсягів бідності і формуванню нових середніх класів. Своєю чергою ці заможніші прошарки сприяють збільшенню попиту на туристські послуги та висувують більш вибагливі вимоги до них.

Енциклопедія надасть читачам – а аудиторією будуть і науковці, і студенти, і практики бізнесу та державної служби – достовірну, водночас літературно привабливу інформацію про безліч вимірів туризму в Україні та світі. Енциклопедія є підсумком розвитку науки про туризм і фундаментом для подальших розвідок і розвитку освітніх програм українськими ЗВО з урахуванням прогресивного світового досвіду. Так фахівці з Швейцарського міжнародного інституту готельного і туристичного менеджменту працюють у рамках цілої мережі організацій, які реалізують широкий спектр завдань від власне начиння до досліджень у сфері туризмології та навіть вивчення кулінарного мистецтва разом із центром розвитку кар'єри студентів та випускників (див. детальніше сайт закладу: <https://htmi.ch/about-htmi/>). Зрозуміло, що викладачі таких закладів активно продукують як наукові публікації у топових профільних журналах, так і навчальні посібники / підручники / методичні матеріали. Не менш важливим є проведення академічних подій, як-от круглі столи, конференції та міжнародні форуми за участі українських фахівців та їхніх закордонних колег. Активізація такого обміну думками та досвідом сприятиме запровадженню в Україні європейських стандарти підготовки фахівці у сфері туризму та готельно-ресторанної справи. Вельми важливим є підвищення статусу та рівня підготовки екскурсоводів, які повинні мати статус наукових співробітників.

Ця сукупність вітчизняного та міжнародного досвіду знадобиться Україні зовсім незабаром.

Відомий американський соціолог Сальваторе Бабонес прогнозував, що на зміну рецесії періоду пандемії та локдаунів прийде швидке економічне зростання, одним з драйверів якого буде туристська галузь. Російська агресія проти України не дозволила світовому відновленню вписатися у часові рамки, що їх окреслив американський соціолог. Тим не менш, як неодноразово акцентував проф. Федорченко, після перемоги весь світ бажатиме відвідати Україну, країну яка вразила світ своїм героїчним опором агресору.

Енциклопедія яскраво демонструє та достовірно інформує проте, що туризм є багатомірною економічною діяльністю, яка виходить за межі власне системи підприємств власне туризму і готельного господарства. Туризм потребує транспорту (на сьогодні в міжнародних транспортних перевезеннях домінує авіатранспорт), і фінансові операції, і надходження продукції від АПК, потужні міжнародні інформаційні системи і мережі зв'язку.

Глобалізація посилює не лише економічну інтеграцію країн світу, але й конкуренцію поміж ними. Держави починають сприйматися як корпорації, а корпоративний успіх неможливий без створення та просування власного бренду. Туризм є одним з найдієвіших інструментів розбудови бренду країни та підвищення його впізнаваності й популярності. Тут у нагоді стають знання з історії культури та мистецтва, родзинки місцевої економіки, спортивні, культурні події, тощо. Все це роз-

маїття знайшло адекватне відображення та аналіз в Енциклопедії, що рецензується нами.

Свого часу набула популярності теза видатного американського вченого Семюела Гантінгтона про конфлікт цивілізацій. Туризм сприяє зменшенню конфліктності та є своєрідним індикатором цивілізаційного поступу суспільства. Приміром кількість подорожуючих за кордон це показник якості життя в країні, а динаміка збільшення країн що приймають гостей – показником залученість держав до процесів глобалізації. Нині, перша шістка країн світу приймає 30% міжнародних туристів (в млн. чол. – Франція 89,4, Іспанія 83,5, США 79,4, Китай 67,5, Італія 64,5, Туреччина 51,2). Найбільший ріст турпотоків в абсолютних показниках за останні 20 років мали (в млн. чол.) Туреччина 41,6, Іспанія 37,1, Китай (без Гонконга і Макао) 34,5, США 28,2, Таїланд 30,3, Японія 27,1, серед інших країн солідні показники зростання у Мексики, ФРН, Італії, Португалії, Греції, Малайзії. Між тим, поле міжнародного туристичного процесу стає глобальним, Наприклад, Об'єднані Арабські Емірати, Гонконг, Макао, Республіка Корея, В'єтнам, Індія, Сінгапур, Саудівська Аравія вже обслуговують більш ніж по півтора десятків мільйонів туристів демонструючи вражаючі показники зростання галузі.

Українська енциклопедія туризму буде корисною і реципієнтам послуг туризму. У сучасному інформаційному соціуму мандрівники можуть скористатися як послугами туристичних операторів (але й тут вигідніше бути поінформованим споживачем), так і організувати свою подорож самостійну, а в цьому випадку поінформованість є імперативною. Енциклопедія дає вельми детальну та практичну інформацію про можливості інформаційних систем з бронювання готелів, купівлі квитків на транспорт, відвідання музеїв та інших закладів культури тощо. Відтак, традиційне перебування у готелі можна замінити ночівлею у буддійському монастирі в Кіото.

Видання Енциклопедії сприятиме розвитку релевантної для туризму літератури, від наукової і навчально-методичної до travel guides.

Енциклопедія містить майже тисячу статей практично по всім питанням туризмознавства. Статті **теоретичного характеру** складають майже половину обсягу тексту. Читач знайде в Енциклопедії понад півтори сотні статей з тематики маркетингу і менеджменту туризму. Ґрунтовно висвітлюється структура і організація галузі (близько 130 статей), фінансові аспекти діяльності розкривають 100 статей, інформативно висвітлена робота транспорту і інформаційних систем. Тут проф. Федорченко та його колеги беруть на озброєння найкращі практики провідних світових закладів вищої освіти, що працюють у сфері туризму. **Географічним аспектам туризму** присвячено майже 400 статей. Енциклопедія надає інформацію про найважливіші об'єкти культури й релігії, не омиваються увагою і важливі персоналії мандрівників та організаторів туризму.

Автори енциклопедії високо підняли планку якості свого видання – і наукову, і освітню, і – що важливо для друкованого продукту – поліграфічну. Відтак, автори стимулюють читачів до самостійних розмислів та залучення до конструктивної дискусії. У цьому контексті, висловом кілька побажань та рекомендацій авторському колективу енциклопедії, які було б корисно врахувати у наступних ітераціях цього видання. Безумовно варто було би додати статті про провідні наукові журнали, які висвітлюють проблематику туризму. Така інформація стимулювала б українських науковців активніше використовувати світові надбання науки про туризм та друкувати власні розвідки англійською мовою у таких виданнях. Філософія цього видання вказує на важливість цілеспрямованої та стратегічної державно

Підсумовуючи, наголосимо, що Енциклопедія українського туризму під проводом професора В. К. Федорченка є важливою віхою у розвитку туристської галузі України. Поза всяким сумнівом, така діяльність має продовжуватися та набувати міжнародних форм, зокрема було би доцільно розглянути можливість видання Енциклопедії іноземними мовами, а також готувати нові видання Енциклопедії у форматі співпраці з країнами-партнерами України, як-от Польщею.

Рецензент:

Доктор економічних наук, професор Мирослав Борушак (м. Гданськ, Польща)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- БАРАХТЯН**
Микола
Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: mykola.barahtyan@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0599-5858
- БОРУЩАК**
Мирослав
Андрійович доктор економічних наук, професор,
проректор Вищої школи туристики та готелярства,
Вища школа туристики та готелярства
(Гданськ, Польща)
- ВАН**
Ся здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: sxdtwx1990@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9468-0486
- ВЕДМЕДЕНКО**
Наталія
Олексіївна здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: n.o.vedmedenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0001-9332-2118
- ГАЛКІНА**
Меланія
Андріївна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 012 Дошкільна освіта,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: milagalkina78@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-3996-1452
- ГУБАРЄВА**
Дар'я
Вячеславівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
початкової освіти та інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: kameta2014@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4513-8586
- ЗАСЛУЖЕНА**
Алла
Андріївна кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу,
Національний авіаційний університет
(Київ, Україна)
e-mail: allabox1303@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5628-790X
- КОРХ**
Віра
Михайлівна кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: vera.korh18@gmail.com
v.m.korh@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-9686-0803

- КОХАНКО
Оксана
Григорівна** кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: o.g.kohanko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9644-4233
- МАТВИЄНКО
Валерій
Олександрович** здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: v.matviienko@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-0567-698X
- МАТВИЄНКО
Олена
Валеріївна** доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: o.v.matviienko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5746-4864
- МАФТИН
Лариса
Василівна** кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
e-mail: l.maftyn@chnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-1458-9277
- МИМРИК
Михайло
Романович** кандидат мистецтвознавства, професор,
Заслужений артист України,
проректор з виховної, творчої роботи та міжнародних зв'язків,
Національна музична академія імені П. І. Чайковського
(Київ, Україна)
e-mail: mymrykmyr@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3963-9210
- НОВОСАД
Ірина
Миколаївна** здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: 23pf.i.novosad@std.udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0008-8743-6419
- ОЛЕФІРЕНКО
Тарас
Олексійович** кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: to@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-3278-8125
- ПОЛЕВИК
Роман
Юрійович** викладач кафедри технологічної освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: R.Y.Polevyk@udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0006-1543-4073

- ПОПОВ
Микита
Олександрович** доктор філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка,
викладач кафедри педагогіки,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: n.popov@s-softteam.com
https://orcid.org/0000-0002-7248-9015
- РУСИН
Юрій
Юрійович** здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: yu.yu.rusyn@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0003-5336-4895
- СИЛЕНКО
Надія
Іванівна** доктор філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка,
вчитель початкових класів, вчитель вищої кваліфікаційної
категорії, вчитель-методист, вихователь-методист,
середня загальноосвітня школа № 35
(Київ, Україна)
e-mail: nadlen7@ukr.net
https://orcid.org/0009-0005-3223-2847
- ХИМИЧ
Марта
Андріївна** здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: 20fpp.m.khymych@std.npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-8230-6749
- ЧЖАН
Мен** здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: men.chzhan@udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0001-9900-7370
- ШЕВЧЕНКО
Володимир
Вікторович** завідувач кафедри інженерії та технологій виробництва, кандидат
педагогічних наук, професор,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна)
e-mail: ist-volodymyr@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-8905-5483

AUTORS

- Mykola BARAKHTYAN** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: mykola.barahtyan@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-0599-5858
- Myroslav BORUCHSHAK** Doctor of economic sciences (habilitated), Professor, Vice-rector of the University of Tourism and Hotel Management, University of Tourism and Hotel Management (Gdansk, Poland)
- Xia WANG** PhD student in Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: sxdtwx1990@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9468-0486
- Nataliia VEDMEDENKO** PhD student in Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: n.o.vedmedenko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0001-9332-2118
- Melaniia HALKINA** Master of the specialty 012 Preschool Education, Dragomanov Ukrainian State University (Київ, Україна)
e-mail: milagalkina78@gmail.com
https://orcid.org/0009-0005-3996-1452
- Daria HUBARIEVA** Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: kameta2014@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4513-8586
- Alla ZASLUZHENA** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Associate professor at the Department of Foreign Languages and Translation, National Aviation University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: allabox1303@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-5628-790X
- Vira KORKH** Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: vera.korh18@gmail.com
v.m.korh@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0001-9686-0803

- Oksana KOKHANKO** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: o.g.kohanko@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9644-4233
- Valerii MATVIENKO** PhD student in Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: v.matviienko@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-0567-698X
- Olena MATVIENKO** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: o.v.matviienko@npu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-5746-4864
- Larysa MAFTYN** Candidate of Philological Sciences, Associate professor, Associate professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich (Chernivtsi, Ukraine)
e-mail: l.maftyn@chnu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-1458-9277
- Mykhailo MYMRYK** Candidate of Art Studies, Professor, Honored Artist of Ukraine, Vice-rector for educational, creative work and international relations, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music (Kyiv, Ukraine)
e-mail: mymrykmr@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3963-9210
- Iryna NOVOSAD** Master's student majoring in 013 Primary Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: 23pf.i.novosad@std.udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0008-8743-6419
- Taras OLEFIRENKO** Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Technological Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: to@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0002-3278-8125

- Roman POLEVIK** Lecturer at the Department of Technological Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: R.Y.Polevyk@udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0006-1543-4073
- Mykyta POPOV** Doctor of Philosophy in 01 Education/Pedagogy, Lecturer at the Department of Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: n.popov@s-softteam.com
https://orcid.org/0000-0002-7248-9015
- Yurii RUSYN** PhD student in Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: yu.yu.rusyn@npu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0003-5336-4895
- Nadiia SYLENKO** Doctor of Philosophy in 01 Education/Pedagogy primary school teacher, teacher of the highest qualification category, teacher-methodologist, educator-methodologist, Secondary school № 35 (Kyiv, Ukraine)
e-mail: nadlen7@ukr.net
https://orcid.org/0009-0005-3223-2847
- Marta KHYMYCH** Student of the Second (Master's) Level of Higher Education Speciality 013 Primary Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: 24pf.m.khymych@std.udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0007-8230-6749
- Zhang MENG** PhD student in Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: men.chzhan@udu.edu.ua
https://orcid.org/0009-0001-9900-7370
- Volodymyr SHEVCHENKO** Head of the Department of Engineering and Production Technologies, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
e-mail: ist-volodymyr@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-8905-5483

ШАНОВНІ АВТОРИ!

**Запрошуємо Вас до публікації матеріалів
у науковому журналі**

**«ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР»
«EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE»**

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія KB 24701-14641 P від 16.02.2021 року*

• Журнал внесений до Переліку наукових фахових видань України (**категорія «Б»**) у галузі **педагогічних** наук (011 – Освітні, педагогічні науки, 012 – Дошкільна освіта, 013 – Початкова освіта, 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями) на підставі наказу МОН №778 від 20.06.2023 р. та галузі **психологічних** наук (053 – Психологія) на підставі наказу МОН №1035 від 23.08.2023 р.

Видання **індексується** у міжнародних та національних наукометричних базах:
Google Scholar (2023 р.): <http://bit.ly/3lIDntM>;
Open Ukrainian Citation Index (2023 р.): <https://ouci.dntb.gov.ua/?journal=освітньо-науковий+простір>;

«Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України (2023 р.): <http://nbuv.gov.ua/j-tit/educsc>;

Національний репозитарій академічних текстів (електронна версія видання розміщується в репозитарії УДУ імені Михайла Драгоманова) (2022 р.): <http://enpuir.npu.edu.ua>

• Редакція здійснює присвоєння міжнародного цифрового ідентифікатора **DOI** (Digital Object Identifier) кожному опублікованому матеріалу, що дає змогу авторам знайти свою наукову працю на сайті Open Ukrainian Citation Index (OUCI).

Періодичність виходу журналу: **2 рази** на рік. Прийом рукописів здійснюється на постійній основі до 25 квітня та 25 жовтня щорічно.

Тематична спрямованість:

011 – Освітні, педагогічні науки,
012 – Дошкільна освіта,
013 – Початкова освіта,
015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями),
053 – Психологія

Засновником наукового видання є УДУ імені Михайла Драгоманова та співзасновником ГО «Українська асоціація педагогів і психологів дошкільної, початкової та позашкільної освіти».

Цільовою аудиторією Журналу є: доктори та кандидати наук, молоді науковці (докторанти, аспіранти, здобувачі, магістранти), фахівці-практики, які активно займаються науковими дослідженнями в галузі освіти.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РУКОПISУ

До друку приймаються статті, що мають наукову і практичну цінність та не опубліковані раніше в інших наукових виданнях. Автор / співавтор(-и) несуть персональну відповідальність за оригінальність тексту статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних та географічних назв, та інших відомостей, а також за якість і зміст англomовного блоку й за відсутність в матеріалах даних, які не підлягають відкритій публікації.

Мова рукопису: українська, англійська.

Забороняється використання джерел інформації держави-окупанта або держави-агресора у науковій та науково-технічній діяльності: цитування в тексті, внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в інших країнах та джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території Росії та Білорусі.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ

- ✓ електронний варіант рукопису статті зберігати у форматі ***.RTF**, підготовлений у текстовому редакторі **Microsoft Word**;
- ✓ обсяг статті – **12** сторінок;
- ✓ формат аркуша – **A4 (210x297)**, орієнтація сторінки – **«книжна»**;
- ✓ шрифт **Times New Roman**, кегль **14**;
- ✓ інтервал між рядками – **1,5** пт., відступ першого рядка (абзац) – **1,25** см.;
- ✓ параметри сторінки: ліве, праве – **2,5** см., верхнє, нижнє – **2** см.;
- ✓ у тексті не допускається вирівнювання **пропусками**;
- ✓ у тексті використовується **дефіс «-»**, який не відділяється пропусками та **тире «-»**;
- ✓ лапки « ». Якщо є цитата в цитаті або в цитаті міститься слово в лапках, то зовнішні лапки – « », а внутрішні – “ ”.
- ✓ ініціали відділяються від прізвищ **нерозривним пробілом** (комбінація клавіш Ctrl+Shift+Пробіл);
- ✓ графіки, рисунки, фотографії слід вставляти в текст статті у відповідному масштабі **як об'єкт**. Положення об'єкта – **«в тексті»**;
- ✓ рисунки, створені у вбудованому у Microsoft Word редакторі рисунків, слід подавати як **згруповані об'єкти**.

СТРУКТУРА СТАТТІ:

рядок 1 – індекс **УДК** (Times New Roman, вирівнювання за лівим краєм);

рядок 2 – пустий рядок;

рядок 3 – назва статті (вирівнювання за центром, напівжирний шрифт, великі літери) може містити **до 10 слів** без скорочень, має розкривати сутність проблеми та бути цікавою широкому загалу науковців;

рядок 4 – прізвище, ініціали автора (-ів) статті (не більше трьох осіб); науковий ступінь, вчене звання (за наявністю), посада із зазначенням кафедри / лабораторії / відділення (вирівнювання за центром);

рядок 5 – місце роботи / навчання, адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора (вирівнювання за центром); якщо автор не має ORCID-коду, його можна отримати за покликанням <https://orcid.org/>;

рядок 6 – пустий рядок;

абзац 1 – розширена анотація українською мовою *курсивом* (не менше 1800 знаків без пробілів, міжрядковий інтервал – 1 см., абзацний виступ – 1,25 см.), ключові слова (мінімум 5);

пустий рядок;

абзац 2 – інформація про авторів та статтю **англійською мовою**: назва статті (вирівнювання за центром, напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри, місце роботи / навчання, адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора;

пустий рядок;

абзац 3 – розширена анотація англійською мовою *курсивом* (не менше 1800 знаків без пробілів) та ключові слова (5-10 слів). Переклад англійською мовою повинен бути достовірним.

Редакційна колегія журналу «ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР» **звертає особливу увагу** авторів рукописів до написання анотації / Abstract. Резюме повинно бути «мініатюрою» рукопису автора і коротко охарактеризувати актуальність, мету, методи та результати дослідження. Рекомендовано уникати речень типу: «Було проаналізовано проблему», «Було розглянуто...», «Було розкрито сутність».

Рекомендовано будувати більшість речень за зразком: «Виявлено ...», «З'ясовано ...», «Встановлено ...», «Здійснено...», «Підтверджено» тощо.

У випадку, якщо стаття **англійською мовою**, вся інформація про авторів та анотація подається двома мовами англійською та українською: назва статті (напівжирний шрифт, усі літери великі), прізвище, ініціали автора / авторів, науковий ступінь, вчене звання, посада із зазначенням кафедри / лабораторії, місце роботи / навчання) адреса роботи / навчання, ORCID-код, електронна адреса автора, розширена анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) та ключові слова (5 – 10 слів).

Структурні елементи тексту статті

(з обов'язковим зазначенням в тексті):

Вступ та сучасний стан проблеми дослідження / Introduction and current state of the research problem.

Важливо у вступній частині чітко сформулювати понятійний апарат, щоб уникнути його неоднозначного трактування. У вступі також викладаються особливості сучасного стану дослідження проблеми.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, де указати започаткування розв'язання цієї проблеми, на які опирається автор, а також обов'язкове виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю.

Мета і завдання дослідження / The purpose and objectives of the study.

Мета статті має чітко показувати предмет дослідження та бути конкретною (мета має бути одна!); далі – завдання (мінімум – 2-3).

Висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює уже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених.

Методи дослідження / Research methods (можуть бути викладені у результатах дослідження).

Методи дослідження передбачають опис їх основного змісту, характеристик і показників, які вони фіксують, та одиниць вимірювання.

Виклад основного матеріалу дослідження / The statement of the main material research (може мати як теоретичну, так й емпіричну частини) здійснюється відповідно до завдань із повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки і перспективи подальших досліджень / Conclusions and perspectives of further researches у цьому напрямі.

Текст статті має бути уважно **вчитаний** і **перевірений**. Статті друкуються в авторській редакції, тому відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Список використаних джерел / References розміщується після тексту статті в алфавітному порядку; друкується через 1,5 інтервал, 14 кеглем, шрифтом Times New Roman і оформляється згідно з вимогами державного стандарту ДСТУ 8302:2015. «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

References оформлюється за міжнародним бібліографічним стандартом **APA (American Psychological Association (APA) Style)**.

Транслітерація здійснюється незалежно від мови оригіналу відповідно Постанови кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови). Для автоматизації процесу транслітерації та складання бібліографічних посилань рекомендується використовувати online-сервіси:

для україномовних джерел – <http://ukrlit.org/transliterationsii#source=0JrQuNGXOLI=>;
словник – <https://slovnyk.ua/index.php>;

– для інших мов застосовуються регіональні сервіси;

– для англomовних джерел транслітерація не застосовується

для складання бібліографічних посилань <https://www.citethisforme.com>;

<https://vak.in.ua>

Посилання на джерела в тексті подаються в квадратних дужках [2, с. 25; 5, с. 33-34], у яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (без сторінок) відокремлюється від іншого крапкою з комою або дефісом [3; 4; 6; 8-10]).

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ:

Для розгляду опублікування статті автору необхідно надіслати на електронну адресу редакції ESS.journal.21@gmail.com наступні матеріали:

- **наукову статтю**, оформлену відповідно вказаним вимогам у форматі *.RTF.,
- **інформаційну довідку** про автора / співавтора(-ів).

З прикладами оформлення статті можна ознайомитися в додатку 1 до інфобуклету або на офіційному сайті видання за покликанням: <https://ess.npu.edu.ua/index.php/ess/autor>; та інформаційної довідки про автора / співавтора(-ів) у додатку 2, а також че-

рез заповнену Google Form за покликанням: <https://forms.gle/Ws8iYbYiEjMnLSMPA> або QR-кодом.

Приклад підпису файлів: **Попова_стаття, Попова_довідка.**

Статті **аспірантів, магістрантів, педагогів-практиків** подаються з **рецензією** наукового керівника, науковця відповідної галузі або **витягом** з протоколу засідання кафедри / лабораторії з рекомендацією статті до друку, оформленою й затвердженою відповідним чином.

Приклад підпису файла: **Попова_рецензія.**

Важливо! Редакційна колегія Журналу здійснює перевірку надісланих матеріалів на унікальність, з використанням відповідного програмного забезпечення та рецензування.

Редакція залишає за собою право на редагування текстів, зберігаючи при тому головні висновки та авторську стилістику.

УМОВИ ОПЛАТИ:

Публікація статей у науковому журналі здійснюється за рахунок фізичних і юридичних осіб. У разі позитивного рішення, авторам впродовж 3-х робочих днів адресується повідомлення про **прийняття статті** до друку та **реквізити для оплати** публікаційного внеску. В іншому випадку – повідомлення про необхідність доопрацювання або відхилення рукопису.

Після підтвердження про прийняття статті автор надсилає на електронну адресу редакції ESS.journal.21@gmail.com відскановану квитанцію про сплату публікаційного внеску.

Приклад підпису файлу: **Попова_квитанція.**

Вартість публікації становить **800** грн. за **12** сторінок тексту включно з анотацією, списком використаних джерел та references. Кожна додаткова сторінка сплачується окремо у розмірі **35** грн. Публікаційний внесок покриває витрати, пов'язані з рецензуванням, коректурою і редагуванням статей, макетуванням журналу та розміщенням його електронної версії у відкритому доступі на сайті видання.

За бажанням автори статей можуть замовити друкований примірник журналу, вартість якого – **600** гривень, які необхідно сплатити додатково до публікаційного внеску. Авторські замовлення на друковані версії журналу будуть направлені адресатам після розміщення поточного випуску на сайті.

**Рукописи, що не відповідають зазначеним вимогам,
розглядатися не будуть.**

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція наукового журналу «Освітньо-науковий простір»: вул. Олександра Кониського, 8/14, УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна, 01054

Графік роботи: Пн.-Пт. 9.00 – 17.00 (крім святкових днів)

Контактний телефон: +38 (050)-698-01-84

E-mail: ESS.journal.21@gmail.com

Web: <https://ess.npu.edu.ua/>

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 373.3:37.015.31:57.081.1

УЧАСТЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРИРОДООХОРОННІЙ РОБОТІ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Попова Т. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0931-1947-1074>
e-mail: turbar@gmail.com

© Попова Т. В., 2023

Анотація. Мовою статті (зі збереженням всіх структурних елементів тексту статті).

Обсяг: 1800 знаків без пробілів (250-300 слів).

Ключові слова: 5-10 ключових слів чи словосполучень.

PARTICIPATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IN ENVIRONMENTAL WORK AS IMPORTANT CONDITIONS FOR FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE

Tetiana Popova

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Primary Education,
Dragomanov Ukrainian State University,
Pyrohova Str., 9, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0931-1947-1074>
e-mail: turbar@gmail.com

© Popova T., 2023

Abstract. Англійською мовою (зі збереженням всіх структурних елементів тексту статті).

Обсяг: 1800 знаків без пробілів (250-300 слів).

Key words: 5-10 ключових слів чи словосполучень.

Текст статті: Наявність екологічної кризи, яка охопила всю планету, свідчить про те, що сучасне суспільство характеризується недосконалістю сформованості у людей екологічної компетентності. Для вирішення цієї проблеми...

Список використаних джерел:

1. Ванцовська О. А. Формування екологічної компетентності дітей в умовах дошкільного навчального закладу. *Таврійський вісник освіти*. 2011. № 1. С. 47-54.
2. Закон України «Про освіту». Законодавство України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380). Редакція від 06.04.2022, підстава – 1986-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Червінська І. М. Музейна педагогіка як інструмент взаємодії закладів освіти і музеїв у сучасному соціокультурному просторі. *Освітні обрії*. 2019. № 49(2). С. 48-54. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/2327/2812>

References¹:

1. Vantsovska, O. A. (2011). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Formation of ecological competence of children in the conditions of preschool educational institution]. *Tavriiskyi visnyk osvity – Taurian Bulletin of Education*, 1, 47-54 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»] (2014). Zakonodavstvo Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2014, № 37-38, st. 2004). Redaktsiia vid 12.05.2022, pidstava – 2003-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

3. Chervinska, I. M. (2019). Muzeina pedahohika yak instrument vzaiemodii zakladiv osvity i muzeiv u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Museum pedagogy as a tool for interaction between educational institutions and museums in the modern socio-cultural space]. *Osvitni obrii – Educational horizons*, 49(2), 48-54. Retrieved from: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/2327/2812> [in Ukrainian].

¹ Оформлення **References** здійснюється за міжнародним бібліографічним стандартом **APA (American Psychological Association) Style**

Додаток 2

Інформаційна довідка про автора / співавтора(-ів)

Інформація про автора / авторів	Українською мовою	Англійською мовою²
Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра / лабораторія (без скорочень)		
Місце роботи або навчання, місто: заклад вищої освіти або наукової установи (без скорочень)		
Друкований примірник журналу, який оплачується додатково до редакційного внеску, за бажанням автора (так / ні).		
Адреса надсилання видання у разі його замовлення за рахунок відправника (відділення «Нової пошти»)		
Електронна адреса		
Номер контактного телефону		
ORCID (http://orcid.org/...) (вказати обов'язково)		
Назва (тема) статті		
Назва тематичної спрямованості журналу		

² Обов'язково для заповнення

Наукове видання / Scientific publication

ОСВІТНЬО-НАУКОВИЙ ПРОСТІР
EDUCATIONAL SCIENTIFIC SPACE

Науковий журнал / Scientific Journal

Випуск 7 (2– 2024). Том 1/ Issue 7 (2 – 2024). Volume 1

Засновник і видавець / Founder and publisher:

Український державний університет імені Михайла Драгоманова /
Dragomanov Ukrainian State University (Ukraine)

Співзасновник / Co-founder:

ГО «Українська асоціація педагогів і психологів дошкільної,
початкової та позашкільної освіти» /
NGO «Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Preschool,
Primary and Extracurricular Education»

Виходить з 2021 р.

Періодичність / Frequency:

2 рази на рік / 2 times a year

Адреса редакції / Editorial office address:

01054, вул. Олександра Кониського, 8/14, педагогічний факультет,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ (Україна) /
01054, 8/14 Oleksandr Konyskyi str., Pedagogical Faculty,
Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)

Контакти / Contacts:

тел./tel.: +38 (50) 698-01-84
e-mail: ESS.journal.21@gmail.com; web: <https://ess.npu.edu.ua/>

Редагування та коректура / Literary editor
Бібліографічне редагування / Bibliographic editor
Раїса Шулигіна / Raisa Shulyhina

Комп'ютерний дизайн / Computer design
Олена Щербина / Olena Shcherbyna

Підписано до друку 11.11.2024. Формат 60x84 ¹/₈.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура PT Serif.
Умовн. друк. аркушів – 19,53. Обл.-вид. аркушів – 17,95.
Тираж 300 прим.

Видавець і виготовлювач: ТОВ «Видавництво Ліра-К»
Свідоцтво № 3981, серія ДК.
03142, м. Київ, вул. В. Стуса, 22/1
тел./факс (044) 247-93-37; (050) 462-95-48
Сайт: lira-k.com.ua, редакція: zv_lira@ukr.net